

Jeg og reportasjen

En praktisk masteroppgave i journalistikk

Jacob B. Stockfleth

Master i journalistikk

Institutt for medier og kommunikasjon

Universitetet i Oslo

Høsten 2012

01.12.2012

Sammendrag

Innen fortellende journalistikk er fortellerposisjon viktig. Den kan avgjøre hvordan leseren fortolker det journalistiske produktet. I denne praktisk-teoretiske masteroppgaven har jeg tatt sikte på å tydeliggjøre hvor viktig journalistens fortellerposisjon er for leserens fortolkning innen fortellende journalistikk. I den sammenheng dro jeg til Sør-Afrika for å skrive fire reportasjer fra byen Cape Town. I reportasjene har jeg valgt å benytte meg av en 1.person-forteller med et eksplisitt ”jeg”. I den teoretiske delen av oppgaven lanserte jeg en alternativ fortellerposisjon for å tydeliggjøre de konsekvensene valget av fortellerposisjon medfører seg. For å gjøre konsekvensene så tydelig som mulig valgte jeg den skjulte fortelleren som alternativ til min egen fortellerposisjon. Med utgangspunkt i mine egne reportasjer har jeg drøftet og reflektert rundt de to fortellerposisjonenes evne til å fortolke virkeligheten. Oppgaven viser at 1.person-fortelleren besitter virkemidler som kan formidle journalistens fortolkning av den virkeligheten han presenterer. I reportasjer der tema er lagt til en fremmed kultur er denne egenskapen viktig, fordi den gir leseren et nyansert innblikk i en, potensielt, ukjent virkeligheten.

Abstract:

When it comes to narrative journalism the narrator’s position is important. It may determine how the reader interprets the journalistic product. In this practical-theoretic master thesis, I will clarify how important the narrator’s position is regarding the readers’ interpretation of a journalistic product within narrative journalism. With this objective I went to South Africa and wrote four reports from the city of Cape Town. The reports are written with a first person-narrator with an explicit “I”. In order to emphasize the consequence of the narrator’s position I presented an alternative position for the narrator within the theoretical part of this thesis. In order to make the consequences as vital as possible I presented the “hidden narrator” as an alternative to my own narrative position. With my own reports as a starting point, I have discussed and reflected on the two different narrators’ ability to interpret reality. The thesis shows that a first person-narrator has the journalistic tools to communicate his interpretation of the reality he is constructing. When writing reports from a distant culture this ability is important, because it gives the reader a nuanced insight in a potentially unknown reality.

Forord

Takk til Steen Steensen (H-11/H-12), førsteamanuensis ved Høgskolen i Oslo og Akershus. Tusen takk for god veiledning over et og et halvt år. Hver gang jeg sto fast fikk jeg alltid raskt en veiledningstime med deg og så fikk jeg godt mot igjen. Med tanke på at jeg aldri har skrevet en reportasje har du vært den beste læremesteren jeg kan tenke meg.

Takk til mamma og pappa som har støttet meg i mørke tider og alltid hatt troen på at jeg skulle komme i mål. Selv om jeg selv, til tider, tvilte.

Takk til Kristin Orgeret som satt meg i kontakt med dyktige og kompetente kilder i Sør-Afrika.

Til slutt vil jeg takke alle medstudentene mine på IMK. I en ensom tid har lunsj- og kaffepauser vært til stor moralsk hjelp.

Tusen takk til Daniel Skjelde for moral støtte på hjemmebane

Tusen takk til Iselin Haug og Linn Gjønum for at dere gadd å lese oppgaven min i en travel innspurt.

Jacob B. Stockfleth

Oslo, 1 desember 2012

Innhold

1 JEG OG REPORTASJEN, EN INNLEDNING.....	1
1.1 ET PRAKTISK JOURNALISTISK PRODUKT	1
1.2 HVORFOR REPORTASJE?	2
1.3 ET UDEFINERT JOURNALISTISK LANDSKAP	3
1.4 PROBLEMSTILLING	4
1.5 DISPOSISJON	5
2. En innføring i begrepsbruk og bakgrunn.....	5
2.1 FORSKJELLIGE FORTELLERPOSISJONER, FORSKJELLIGE VIRKEMIDLER.....	6
2.2 DE UNIKE VIRKEMIDLENE	7
2.2.1 1.person-fortellerens unike virkemidler	7
2.2.2 Den skjulte fortellerens unike virkemidler	8
2.3 REPORTASJEN	9
2.2 "JEG-FORM"	10
3. DET TILSTEDEVÆRENDE "JEG" I NORSK FORTELLERTRADISJON.....	12

4. EN FUNDAMENTAL KONFLIKTSONE.....	14
4.1 ÅPENHETSPRINSIPPET	15
4.2 SKJULT SKJØNNLITTERATUR?.....	16
4.3 LØSE RAMMER	17
4.4 SUBJEKTIV ÅPENHET	19
5. HERMENEUTIKK.....	21
5.1 EN SKJULT HERMENEUTISK PROSESS	22
6. RETORIKK.....	23
6.1 REPORTASJENS RETORIKK	24
6.2 ULIKE FORMER, ULIKE RETORISKE EGENSKAPER.....	27
6.2.1 "Jeg"-ets retorikk.....	28
6.2.2 "Jeg"-ets feller.....	30
6.3 DEN SKJULTE FORTELLERENS RETORIKK	31
6.3.1 Den "skjulte" fellen.....	33
7. METODE.....	34
7.1 BAKGRUNN	34
7.2 METODE.....	35
7.3 KILDER	35
7.4 REPORTASJENES TEMA.....	36
8 .PRAKTISK MEDIEPRODUKT.....	36

9. DRØFTING OG REFLEKSJON.....	82
9.1 BAKGRUNN	83
9.2 ANNET LAND, ANNET KONTINENT, ANNEN KULTUR.....	84
9.2.1 Identifikasjon	85
9.2.2 En Afrikansk forståelses horisont, norske tankeoperasjoner	86
9.2.3 Det fysiske "jeg"	87
9.3 "JEG" PÅ GODT OG VONDT.....	88
9.3.1 "Jeg"-ets evne til å formidle fakta.....	89
9.3.2 Et narrativt "jeg"	90
9.3.3 Subjektive karakteristikk.....	92
9.3.4 Oppsummering	93
9.4 "JEG"-ETS PERSONLIGE DEKLARASJON	93
9.4.1 Retoriske pretensjoner.....	93
9.4.2 Et skjult alternativ	96
9.5 SAMSPILL MELLOM METODER.....	97
9.5.2 Oppsummering	100
10. JEG KONKLUDERER.....	101
10.1 REPORTASJENES KONKLUSJON	101
10.2 TEORIENS KONKLUSJON	103

1. Jeg og reportasjen

- en innledning

”Det som garanterer sjangerkvalitet er to ting: Skribentens åpne subjektivitet, og rikelige kunnskaper om et gitt stoff.”(Bech-Karlsen,2007:15). Dette sitatet stammer fra litteraturkritiker Torunn Borge som blir sitert i Jo Bech-Karlsens *Åpen eller Skjult. Råd og uråd i fortellende journalistikk*.

Jeg har valgt å skrive en praktisk masteroppgave. Det vil si at oppgaven består av to deler, en praktisk og en teoretisk del. Den praktiske delen består av fire reportasjer som handler om de samfunnsmessige konsekvensene fotball-VM 2010 har hatt på den sørafrikanske byen Cape Town. Den teoretiske delen består av en kritisk-teoretisk refleksjon over virkemidler og tema i den praktiske delen. I den teoretiske delen vil jeg hovedsakelig argumentere for hvorfor jeg har valgt å skrive mine reportasjer med en åpen subjektiv ”jeg”-form. Som motstykke eller alternativ til mitt valg av reportasjeform vil jeg bruke den ”skjulte” reportasjen der journalisten er skjult for leseren i teksten. Ved å etablere et motstykke eller alternativ til den reportasjeformen jeg har valgt kan jeg tydeliggjøre min forms styrker og svakheter ved å trekke inn en alternativ løsning. Samtidig vil jeg reflektere rundt arbeidsprosessen med den praktiske delen av oppgaven min. Mitt valg av reportasjetema er preget av at jeg har rikelig med kunnskaper om reportasjens tema, og siden den teoretiske delen av oppgaven min handler om åpen subjektiv tilstedeværelse er Torunn Borge sitt utsagn meget dekkende for hva denne masteroppgaven kommer til å handle om.

1.1 Et praktisk journalistisk produkt

I den praktiske delen av denne masteroppgaven dro jeg til Sør-Afrika for å lage en reportasje om hvilke innvirkninger fotball-VM 2010 har hatt på den sørafrikanske storbyen Cape Town. Målet mitt var å finne håndfaste og/eller mindre håndfaste endringer i dette komplekse samfunnet. Med håndfaste endringer mener jeg fysiske endringer i samfunnet, som for eksempel utbedret infrastruktur. Med mindre håndfaste mener jeg hvordan befolkningen opplevde fotball-VM og hvordan verdens største idrettsarrangement påvirket nasjonenes mentalitet? Er det spor etter fotball-VM i folkets hverdagsliv i dag, litt over ett år senere. Grunnen til at jeg omtaler disse endringene som mindre håndfaste er at de er forbundet med menneskelige følelser og er derfor mer nyanserte og ikke like entydige som de håndfaste fysiske endringene man kan måle i kroner og rand. Det er også et poeng at de mindre konkrete

følgene av fotball-VM 2010 først vil bli synlige etter en lengre tidsperiode. Nasjonsbygging er vanskelig å måle og trenger nok lengre tid enn et år før man kan sette fingeren på konkrete endringer i folkets psyke. På andre områder kan det til og med være en kombinasjon av de to. Selv om et nytt kollektivtilbud er en håndfast fysisk arv etter fotball-VM, vil det ta flere år før man kan se tilbudets endelige potensial fordi det er avhengig av folkets innstilling til å bruke kollektivtransport.

Det er flere grunner til at jeg valgte dette tema. Blant annet studerte jeg i Cape Town høsten 2009 og bevitnet hvordan hele byen forberedte seg på den store festen samtidig som alle verdens medier rettet seg mot Sør-Afrika og Cape Town. Da jeg kom hjem til Norge registrerte jeg hvordan den voldsomme medieoppmerksomheten økte i intensitet jo nærmere mesterskapet rykket. Samtidig gikk fokuset over fotballens bredder. Nå handlet det ikke lenger bare om fotball, men om hele den sørafrikanske nasjonen og dens voldelige historie, komplekse samfunn og vakre natur. Den underliggende diskursen i mesteparten av denne medieoppmerksomheten var likevel at fotball-VM kom til å løfte Sør-Afrika opp på et nytt nivå. Et vellykket mesterskap ville høyne Sør-Afrikas status i verdenssamfunnet, øke turismen og modernisere de store byene. Bare dager før mesterskapet trykket Aftenposten en artikkel der tidligere president i Sør-Afrika siteres på at: ” fotballmesterskapet ville bety et vendepunkt for hele det afrikanske kontinentet, etter flere århundrer med fattigdom og konflikt”(Rodum, 2010). Dessverre stilnet mediestormen brått etter dommeren blåste for siste gang på Soccercity i Johannesburg 11. juli 2010 og det ble ingen oppfølgingsaker. Problemstillingen for den praktiske delen av oppgaven min er derfor myntet på min interesse for dette tema.

Hvilken arv har fotball-VM etterlatt seg til innbyggerne av Cape Town?

1.2 Hvorfor reportasje?

Reportasjen skiller seg fra nyhetsjournalistikken ved at den har en evne til å sette søkelys på tema som ikke nødvendigvis er dagsaktuelle. Jo Bech-Karlsen beskriver reportasjens egenart i boken *Reportasjen*.

Reportasjen er *litterær*, mer litterær enn de fleste andre sjangere i journalistikken, som er flyktigere og tettere knyttet opp til dagsaktualiteter. [...] En god reportasje lever utover døgnet, fordi den på en eller annen måte handler om menneskelivet, berører noe eksistensielt(2000:13).

Tema jeg skriver om i mine reportasjer omhandler ingen dagsaktuelle eller spektakulære hendelser. Likevel er det et tema som handler om en oversett konsekvens av en verdensbegivenhet som begeistret de fleste av oss, og burde derfor angå oss. Fortellende reportasjer har en egen evne til å engasjere oss fordi den tar seg god tid, så leseren skal få med seg et detaljert hendelsesforløp. Gjennom fortellingens hendelsesforløp skal han kunne danne seg et mer sammensatt bilde av tema som åpner for en individuell fortolkning. I motsetning til nyhetsjournalistikken handler det ikke om å si det viktigste først, for å tilfredsstille fallende viktighet og en opp ned pyramide-modell. Den journalistiske formen jeg har valgt å etterstrebe er derfor fortellende journalistikk i reportasjeform.

Etter flere år som mediestudent og nå journaliststudent har jeg utviklet en genuin interesse for hva vi som lesere blir eksponert for av journalistiske produkter. Den gjennomgående tendensen er at en markedsstyrt mediehverdag er preget av dårlig tid og lett spiselige nyheter som et resultat av nedbemanning og knappe ressurser. Den fortellende journalistikken kan da se ut som en sjanger der journalister fremdeles får tid til å sette seg inn i stoff som krever tid og innsikt, og som belyser et tema fremfor en aktuell hendelse. Gjennom et selvstendig prosjekt som dette fikk jeg dermed anledningen til å utfordre meg selv i en vanskelig journalistisk sjanger, samtidig som jeg hadde både tid og innsikt til å belyse et tema som jeg tror mange egentlig bryr seg om, men få medier har tid til.

1.3 Et udefinert journalistisk landskap

Likevel er min interesse for fotball og min tilknytning til Sør-Afrika og Cape Town ikke bare en fordel når jeg skal tilnærme meg de to temaene i en journalistisk kontekst. Min objektivitet vil bli satt på prøve fordi mine observasjoner og konklusjoner vil bære preg av mine subjektive holdninger og erfaringer. Det er likevel mange som mener at et sterkt subjektivt engasjement rundt et tema ikke hindrer journalisten i å skrive velbalansert og nyansert journalistikk, snarere tvert imot. Det er visse forbehold en journalist i denne situasjonen må ta for ikke å havne på kanten av god presseetikk. Ved å skrive et åpent journalistisk produkt der journalisten er tilstede i teksten kan disse forbeholdene ivaretatt.

Det har i de siste årene vært diskutert mye rundt journalistens tilstedeværelse i fortellende journalistikk. Inspirert av amerikansk *new journalism* og senere *new new journalism* har danske og noen norske journalister laget fortellende journalistikk med omstridte virkemidler

som skjuler journalisten i teksten. Motstykket, der journalisten er tilstede i fortellingen, har sterke røtter i den nordiske fortellertradisjonen og står fremdeles sterkt i norsk journalistikk. Forskjellen på de to formene for fortellende journalistikk har vært og er fremdeles grobunn for uenighet om hva som kan kalles fortellende journalistikk.

I reportasjesjangeren kan journalisten benytte seg av en åpen eller skjult fortellerposisjon. Det er derfor mulig å identifisere de omdiskuterte virkemidlene og fortellerteknikkene også i reportasjen. I den praktiske delen av oppgaven min har jeg skrevet fire reportasjer som tar for seg hvert sitt aspekt ved det cape towniske samfunnet som har forandret eller skulle forandre seg til det beste for innbyggerne etter fotball-VM 2012. Jeg har skrevet reportasjene mine som en 1.person-forteller med et tilstedeværende ”jeg”. Med utgangspunkt i arbeidsprosessen rundt mine fire reportasjer vil jeg belyse hvordan en åpen reportasjeform fortalt i 1.person med et tilstedeværende ”jeg” har forskjellige retoriske og hermeneutiske enn reportasjeformer som benytter seg av en skjult forteller.

1.4 Problemstilling

I fortellende journalistikk er din subjektive tilstedeværelse av stor betydning og har blant annet fått mye oppmerksomhet i Norge. Blant annet gjennom debatten rundt Åsne Seierstads bok *Bokhandleren i Kaboul*¹. Når man skal skrive fortellende journalistikk i reportasjeform fra en så distansert kulturell virkelighet som Sør-Afrika, er det vanskelig å utelate sitt eget subjekt fra fortellingen. Mange situasjoner krever rett og slett at du introduserer et ”jeg” fordi din fysiske tilstedeværelse spiller en avgjørende rolle i hvordan hendelsene som driver fortellingen utspiller seg. Det viste seg at min fysiske tilstedeværelse ofte spilte en avgjørende rolle for resultatet av mine intervjuer, skildringer, observasjoner eller refleksjoner. Kanskje var det bare en subjektiv følelse jeg hadde men det påvirket likevel utformingen av mine journalistiske produkter, derfor kunne jeg ikke unnlate å bruke et eksplisitt ”jeg” i reportasjene.

Hva som gjør de to formene forskjellige og til tider motstridende har flere skrevet om før meg. Prosjektet er derfor å vise til de mest omstridte forskjellene mellom de to formene ved å bruke eksempler fra min egen reportasjeserie. Jeg vil gjennom disse eksemplene vise hvordan reportasjeformenes egenskaper kan skape dissonans i reportasjens endelige vinkling og på den

¹ Jeg vil komme nærmere inn på Åsne Seierstad og hennes bok senere i kapittel 4.4

måten vise de praktiske konsekvensene ved valget av en reportasjeform. I den sammenheng har jeg laget en konkret problemstilling til den teoretiske delen av oppgaven min.

Hvordan påvirker journalistens fortellerposisjon leserens evne til å fortolke fortellende journalistikk der tema er lagt til en fremmed kultur?

1.5 Disposisjon

Helt konkret har jeg delt denne oppgaven opp i 10 kapitler. I kapittel 2 presenterer jeg relevante begrep, deres bakgrunn og hvordan jeg definerer bruken av disse i oppgaven. Siden jeg skriver mine reportasjer med en tilstedeværende ”jeg”-forteller vil jeg, i kapittel 3, gi en liten innføring i denne formens historiske røtter i norsk fortellertradisjon. På den måten får jeg illustrert denne formens posisjon i norsk journalistikk og fortellertradisjon generelt. For å sette den teoretiske delen av oppgaven min i perspektiv kommer jeg til å gi en liten innføring i, hva jeg mener, er den fundamentale forskjellen på de to reportasjeformene og deres fortellerposisjon i kapittel 4. I kapittel 5 og 6 vil jeg introdusere hermeneutikken og retorikkens relevans i forhold til den teoretiske delen av oppgaven. I disse kapitlene vil jeg også gi en liten innføring i hva jeg hermeneutikken og retorikkens generelle funksjoner. Kapittel 7 vil bestå av en forenklet metoderapport der jeg forklarer hvordan de fire reportasjene i den praktiske delen av oppgaven er blitt til. I kapittel 8 følger så de fire reportasjene *En kollektiv arv? Den hvite elefanten, Football for Hope og Fotballens nye standard*. Oppgavens drøftingsdel kommer så i kapittel 9, i det jeg reflekterer over hvordan de to reportasjeformenes forskjellige egenskaper og hvordan det påvirker reportasjene. Til slutt kommer oppgavens konklusjon i kapittel 10.

2. En innføring i begrepsbruk og bakgrunn

Det er mange begreper innenfor journalistikk som kombinerer fortellerteknikker med journalistiske virkemidler, men definisjonen av disse begrepene kan lett gå i hverandre. ”New new journalism”, ”narrative journalism”, ”fortellende journalistikk” og ”litterær journalistikk” er begreper som ofte nevnes i sammenheng, men disse kan likevel defineres litt forskjellig og dette kan føre til en viss forvirring. Som Kristiane Larssen skriver i sin masteroppgave i journalistikk, skaper disse begrepene en ”... omfattende, og noe forvirrende, sjangerdebatt som er interessant i seg selv ...” (2009:6).

Siden det ikke finnes en entydig definisjon på fortellende journalistikk vil jeg videre redegjøre for hva jeg legger i dette uttrykket. Jeg tror grunnen til at det ikke finnes noen entydig definisjon er at det finnes mange forskjellige former for fortellende journalistikk, som både benytter seg av forskjellige fortellerteknikker og journalistiske virkemidler. Derfor kreves det etter min mening en enkel definisjon som ikke utelukker en form på bekostning av en annen. Jo Bech-Karlsen har etter min mening lansert en konstruktiv definisjon:

En enkel definisjon er at en fortelling er en tekst som beskriver et hendelsesforløp. Definisjonen kan bygges ut etter behov. Man stiller gjerne krav om innledning i begynnelsen, midte-slutt, ut fra Aristoteles' klassiske definisjon. Man kan også stille krav om plott, [...] Den journalistiske fortellingen stiller i tillegg grunnleggende innholds krav – hendelsesforløpet må være hentet fra virkeligheten ... (Bech-Karlsen 2007:33)

Denne enkle definisjonen av en fortelling, kombinert med virkelighetskravet som journalistikken baserer seg på, er etter min mening nok til å omtale et journalistisk produkt som fortellende journalistikk. Likevel kan en reportasje ha høyere fortellende kvalitet enn en annen. Reportasjene i denne masteroppgaven er av forskjellig fortellende kvalitet. Det er flere årsaker til at en reportasje kan fremstå som mer fortellende enn en annen. Det vil jeg diskutere videre i kapittel 9.

2.1 Forskjellige fortellerposisjoner, forskjellige virkemidler

Den teoretiske delen av oppgaven min tar utgangspunkt i en uenighet rundt bruken av forskjellige journalistiske virkemidler innenfor fortellende journalistikk. Disse forskjellene er avhengige av journalistens fortellerposisjon. En journalist som benytter seg av 1.person-fortellerposisjon er tilstede i teksten med et eksplisitt "jeg", og representerer en åpen reportasjeform. På den andre siden står den skjulte journalisten som ikke er tilstede i teksten; han benytter seg av en allvitende skjult fortellerposisjon. Disse to reportasjeformene representerer to ytterpunkter. Mellom disse to finnes det flere varianter som benytter seg ulikt av virkemidlene det strides om. Linda Dalviken lanserer fire fortellerposisjoner for den fortellende journalisten. "Den allvitende Gud" er basert på en nøytral fortellerposisjon, som forteller det som skjer uten å ta standpunkt eller komme til syne. Han har status som en objektiv forteller og holder seg kun til denne ene fortellerposisjonen. "Flua på veggen" er, ifølge Dalviken, den fortellerposisjonen som fortellende journalister bruker mest. Journalisten er ikke tilstede i teksten, men forteller historien blant annet gjennom aktørene i fortellingen.

”En kameramann som går inn og ut av bildet” er tilstede i teksten, gjerne med et ”jeg”. Han viser hvordan han kommer i kontakt med mennesker og situasjoner. ”Den deltagende og selvreflekterende fortelleren” er også tilstede i teksten. Han reflekterer åpent rundt egne metoder og sin egen rolle i teksten (2005:45-46). De to ikke-deltagende fortellerposisjonene og de to deltagende fortellerposisjonene kan langt på vei benytte seg av de samme virkemidlene. Men det er likevel noen virkemidler som er forbeholdt 1.person-fortelleren, mens andre kun lar seg anvende av den skjulte fortelleren som Dalviken kaller ”flua på veggen”. Disse ”unike” virkemidlene har forskjellige opphav, funksjoner og hensikt. Det er også disse virkemidlene det hersker mest uenighet rundt. Linda Dalviken mener blant annet at fortellende journalistikk helst ikke bør ha et eksplisitt ”jeg” og at journalisten egentlig bør være skjult i teksten. Hun henter sin inspirasjon fra Tom Wolfe og ny-journalistikken som på 70-tallet skrev ned og befestet en rekke journalistiske virkemidler som sikrer gode fortellinger ved å skjule journalisten. Jeg kommer til å gi Dalvikens synspunkter, Tom Wolfe og ny-journalistikken en mer inngående presentasjon senere i oppgaven Jo Bech-Karlsen mener derimot det motsatte av de overnevnte, han er tilhenger av en åpen og tilstedeværende journalistikk. Han baserer seg på en lang nordisk fortellertradisjon med tilstedeværende fortellere, gjerne med et eksplisitt ”jeg”.

2.2 De unike virkemidlene

2.2.1 1.person-fortellerens unike virkemidler

1.person-fortelleren har som nevnt dype røtter i norsk litteratur og journalistikk-historie. Jeg vil gå nærmere inn på disse røttene og historien i kapittel 3. På grunn av 1.person-fortellerens lange tradisjoner i Norge var den lenge enerådende. 1.person-fortellerens unike virkemidler handler om å være subjektivt tilstede i teksten. De unike egenskapene jeg vil fokusere på er følgende:

- Refleksjon, dette gir journalisten muligheten til å reflektere åpent om observasjoner, mennesker og egne konklusjoner.
- Intervju og sitater, den tilstedeværende journalisten kan henvise til dette i teksten for å synliggjøre arbeidsprosessen for leseren. Det gir han muligheten til senere å reflektere over egne arbeidsprosesser uten at det er fremmed for leseren.
- Et eksplisitt ”jeg”, gir journalisten muligheten til å informere leseren om personlige relasjoner av relevans for reportasjens tema. På den måten kan leseren føle seg trygg på at han ikke blir ført bak lyset samtidig som han lettere kan identifisere en agenda hos journalisten.

”Jeg”-et har også en identifiserende egenskap som gjør at leseren kan relatere seg til journalisten i ukjente situasjoner eller kulturer. Blant de åpne virkemidlene i denne reportasjeformen, er det å gi leserne innsyn i de journalistiske prosessene den overordnede egenskapen. Jeg vil presisere at disse virkemidlene er unike i forhold til den skjulte fortelleren. Andre reportasjeformer kan også anvende seg av disse virkemidlene.

2.2.2 Den skjulte fortellerens unike virkemidler

De journalistiske virkemidlene som ikke er forenlige med 1.person-fortelleren dukket opp samtidig som ny-journalistikken forsøkte å skape en mer litterær journalistikk. Som en protest mot den konvensjonelle nyhetsjournalistikken, begynte en rekke toneangivende journalister i USA å skrive tidkrevende litterær journalistikk på midten av 60-tallet. Flere av disse metodene fantes allerede, men befestet sin posisjon i journalistikken gjennom ny-journalistikken. Ved å bruke fortellerteknikker fra fiksjonen skapte denne nye journalistikken en mer fortellende journalistikk, som også brøt med den konvensjonelle nyhetsformidlingen (Larsen 2009:5). Ny-journalistene benyttet seg av en rekke virkemidler og metoder; noen skrev i 1.person med et eksplisitt ”jeg”, mens andre benyttet seg av litterære virkemidler som ikke lot seg forene med en 1.person-forteller. Disse uforenelige virkemidlene har blitt og blir fremdeles kritisert både her hjemme og i USA. En av pionerene, Tom Wolfe, skrev i 1975 en slags lærebok med en reportasjesamling som, passende nok, heter *The New Journalism*. Her beskriver han blant annet de omdiskuterte virkemidlene som essensielle for sjangeren: ”Only in the most searching forms of reporting was it possible, in non-fiction, to use whole scenes, extended dialogue, point-of-view, and interior monologue. Eventually I, and others, would be accused of “entering people`s minds”...” ([1973]1975:35). Som jeg nevnte, og som Wolfe selv påpeker, ble de ny-journalistiske fortellerteknikkene kritisert. Denne kritikken vil jeg utdype senere i oppgaven. Av disse fire fortellerteknikkene som Wolfe nevner, er det spesielt to som ikke er forenlige med en 1.person-forteller. Point of view, også kalt *personal-synsvinkel* vil si at journalisten skjuler seg i teksten og leseren opplever handlingen gjennom fortellingens hovedpersoner, som i fiksjonsfortelling (Bech-Karlsen, 2007:160). Gjennom interior monologue, også kalt *indre monolog*, kan journalisten skildre tankene til tekstens hovedpersoner for å gi leseren et innblikk i hovedpersonenes hoder og hjerter. På den måten kan journalisten skildre det som ligger bak deres handlinger, og dermed presenterer journalisten det indre mennesket så vel som det ytre (Dalviken 2005:49).

De overordnede hensikten til den skjulte fortellerens unike virkemidler er å skape en scenisk fortellende journalistikk. Den sceniske fremstillingen var ny-journalistikkens fremste formål og skulle gjøre fortellende journalistikk mer filmisk (Bech-Karlsen 2007:165). Journalistens tilstedeværelse bryter med leserens illusjonen om å være en del av hendelsene og historien. Jeg er klar over at reportasjer som er skrevet med en skjult forteller ikke er like avhengige av sine unike virkemidler som 1.person-fortelleren. Likevel er det disse egenskapene jeg sikter til når jeg refererer til den skjulte fortelleren som motstykke og alternativ til 1.person-fortelleren.

2.3 Reportasjen

Reportasjens egenart som sjanger har røtter som strekker seg langt tilbake i tid. Disse røttene forener sjangeren med en fortellertradisjon som gjør at reportasjen har litterære kvaliteter som skiller den fra andre journalistiske sjangere. Den greske historikeren Thukydids beretninger om pesten som herjet i Athen rundt år 430 f. Kr er, ifølge Jo Bech-Karlsen, den første ”reportasjen”. Denne reportasjen var ment som en dokumentasjon av pestens symptomer, men inneholder skildringer, komplimenterende fakta og fortellertekniske elementer. Slike tekster og beretninger oppstod i det samme tidsrommet som rasjonalitet og fornuft erstattet en mystisk-religiøs virkelighetsoppfatning i deler av samfunnseliten (2000:54-56). Det faktum at de første reportasjene oppstod sammen med den rasjonelle fornuften er ikke tilfeldig, og det understreker reportasjesjangerens fundamentale forhold til virkeligheten og fakta. Selv om reportasjen har lange røtter, tok det lang tid før den ble anerkjent og definert som en egen sjanger i norsk journalistikk. Ifølge Bech-Karlsen ble den ikke omtalt i seriøse ordelag før 1977.

Audun Bakke er den første som i en norsk lærebok forsøker å ta reportasjen alvorlig som egen genre som krever avansert journalistisk metode og teknikk langt utover de enkle grunnregene i Just's nyhetsjournalistikk [...] Men Bakke har ingen helhetlig tilnærming til reportasjen som sjanger, han forsøker ikke å beskrive reportasjens muligheter i full bredde. Det er da heller ikke hensikten med boka (Bech-Karlsen, [1984]1998: 74).

Reportasjens fortellende kvaliteter gjør den til en sjanger som er avhengig av gode fortellinger og ikke minst journalister som kan formidle disse fortellingene til leseren på en overbevisende måte. Det gjør reportasjen til en omdiskutert sjanger det er vanskelig å mestre. Likevel er det bred enighet om at en reportasje forutsetter at journalisten oppsøker relevante steder for å observere og skildre. Journalisten skal med andre ord være førstehåndskilde til reportasjens hoveddel og må derfor bevege seg ut i den virkeligheten han skal skrive om. Jo Bech-Karlsen

legger til ytterligere en forutsetning som samsvarer med reportasjeformen jeg har valgt. ” ... 2. at observasjonene og reporterens nærvær på stedet kommer fram i teksten.” (2000: 22).

Det finnes forskjellige former for reportasjer som nyhets-, bakgrunns- og feature-reportasje. I boken *Stedets Sjanger* introduserer Steen Steensen en ny reportasjeform som kombinerer de tre nevnte formene, *dokumentarreportasjen*. Dokumentarreportasjen er en reportasje; ”der journalisten bruker stedet til å samle opplysninger av nyhetsverdi, til refleksjon og undersøkelse, og til å leve seg inn i og skildre med en personlig stemme ...” (Steensen 2009:56). Det er denne reportasjeformen jeg har etterstrebet i min reportasjeserie. Som de fleste reportasjeformer skiller den seg fra annen journalistikk ved at den ikke følger den omvendte pyramide-strukturen med fallende viktighet. Dokumentarreportasjen skal fange leserens oppmerksomhet fra første stund med et engasjerende anslag og deretter holde leseren engasjert til siste setning. For å få til dette følger ofte reportasjer en dramaturgisk modell som ligner en film eller roman. Jo Bech-Karlsen og Per Anders Madsen hevder at journalister som skjuler seg selv i teksten benytter seg av journalistiske virkemidler og fortellerteknikker som, kombinert med den strukturelle likheten, kan gjøre grensen mellom journalistikk og skjønnlitteratur uklar. Valget mellom en åpen eller skjult fortellerposisjon er derfor avgjørende for reportasjens endelige uttrykk, det er også med på å avgjøre hvilke journalistiske virkemidler man kan benytte seg av.

2.2 ”Jeg-form”

I den praktiske delen av oppgaven min har jeg valgt å skrive en reportasjeserie der jeg som journalist er tilstede i teksten gjennom et eksplisitt ”jeg”. 1.personforteller er en reportasjeform som er omdiskutert og derfor sjeldent foretrukket av journalister. Dette skyldes ofte at en synlig journalist i form av et ”jeg”, er tabu i det dominerende nyhetsspråket siden det som regel skal være nøytralt og objektivt. Som Steense skriver har formen en sterk tilstedeværelse innen reportasjelijournalistikken: ”I arbeidene til de store reportasjeforfatterne og reportasjelijournalistene finnes det mye ”jeg”, så det er åpenbart ikke noe galt med dette ”jeg-et” i seg selv, men det er vanskelig å håndtere, spesielt når man er flasket opp med nyhetsspråket” (2009:166). En annen grunn til at denne formen ofte ikke er foretrukket er fordi den ikke egner seg til et hvilket som helst reportasjetema. På en annen side er det enkelte reportasjer der journalistens tilstedeværelse er av en slik relevans at det blir merkelig om journalisten utelater å bruke ”jeg”. Journalisten er derfor nødt å gjøre en vurdering fra reportasje til reportasje om han vil være tilstede med et ”jeg” og i så fall, i hvor stor grad dette

”jeg”-et skal være synlig gjennom reportasjen. Hvis ”jeg”-et blir for dominerende fører det til at reportasjens fokus blir feil og journalisten ender opp som hovedperson i sin egen reportasje. På den andre siden kan for liten bruk av ”jeg”-et føre til at de få gangene det blir brukt oppfattes det som et sjangerbrudd og det blir et forstyrrende element for leseren. De mange avveiningene som må tas i forhold til denne reportasjeformen gjør den også til en form det kan være vanskelig å mestre.

I reportasjer der journalisten har et personlig forhold til reportasjens tema bør leseren informeres om dette anliggende. Steen Steensen skriver at det er i slike situasjoner at 1.person-fortellingen og det tilstedeværende ”jeg”-et som reportasjeform, har helt avgjørende egenskaper.

Jeg mener førstepersonfortellingen kan bidra til å gjøre en reportasje mer ærlig og dermed troverdig idet den synliggjør journalistens ståsted, perspektiv og subjektive fortolkning av det observerte på en direkte måte. Jo dypere involvert journalisten er i stedet hun rapporterer fra, jo viktigere er det med en slik synlig subjektivitet (Steensen 2009:166-167).

Det er nettopp denne erkjennelsen jeg gjorde da jeg begynte å skrive mine reportasjer fra Sør-Afrika. Min fortid i Cape Town, mitt forhold til landet og ikke minst fotball så jeg på som så viktige premisser for reportasjene at det ville bli feil å holde det skjult for leseren. Selv om jeg selv ikke var en direkte aktør i de fleste situasjonene, er jeg overbevist om at jeg oppfattet og tolket situasjoner, mennesker og steder annerledes på grunn av mitt subjektive forhold til reportasjens tema. Ved å bruke en tilstedeværende ”jeg”-form fikk jeg dermed muligheten til å bake den informasjonen inn i reportasjen ved hjelp av skildringer og observasjoner. På den måten blir leseren informert om min subjektive bagasje uten at det bryter med reportasjens komposisjon og naturlige framdrift.

Hadde jeg skrevet reportasjene i en form som baserer seg på virkemidler med en allvitende forteller i tredjeperson der journalisten er skjult for leseren, ville subjektiv informasjon bli vanskelig å redegjøre for underveis i reportasjen. Et ”jeg” i en slik reportasjeform ville virket forstyrrende og skapt et sjangerbrudd. Det gjør det vanskelig å informere leseren om en journalsists subjektive forhold til reportasjen uten

3. Det tilstedeværende ”jeg” i norsk fortellertradisjon

Helt siden meningsavisenes periode fra 1814 har det blitt skrevet reportasjelignende tekster i norske aviser. Men det var ikke før norske avisredaksjoner begynte å bli av en respektabel størrelse på 1850-tallet at reportasjene fikk en form som ligner den vi ser i dag.

Ifølge Thore Roksvold er Aasmund Olavsson Vinje den første reporteren i en moderne journalistisk forstand. Den anerkjennelsen får han for sin reportasjebok *Ferdaminni fraa Sumaren 1860*. I sine beretninger fra den norske fjellheimen bruker Vinje flere virkemidler som i dag er velkjente i reportasjefeltet. Ifølge Roksvold hadde han en så sammensatt bruk av moderne virkemidler at hans reportasjer var fult på høyde med 60-tallets ny-journalistikk (Bech-Karlsen 2000:80-81). Vinje var som forteller tilstede i tekstene sine og brukte ofte ”eg” i sine skildringer av steder og mennesker.

Selv om Vinjes reportasjer omhandlet hans ferd gjennom den norske fjellheimen var det først med de store norske polfarerne at reisereportasjen for alvor ble populær. ”Ifølge Arve Sørum er oppdagelsen, utforskningen og den sportslige utfoldelsen i polare strøk et særegent norsk reportasjefenomen, som fortsetter å være en dominerende sjanger gjennom hele 1900-tallet.” (Bech-Karlsen 2000: 84). En veldig viktig del av polekspedisjonene var å ta med seg data hjem som kunne brukes til forskning. Reisereportasjene fungerte som rapporter og ble i så måte en svært viktig del av forskningsformidlingen. Siden reisereportasjene fra polarhelter som Nansen og Amundsen skulle brukes til forskning var de naturlig nok basert på et faktaorientert grunnlag. Reiseskildringene var likevel svært populære, de ble distribuert til et bredt publikum og var dessuten skrevet i ”jeg”-form. Disse reisereportasjene vitner om en lang norsk reportasjetradisjon der ”jeg”-formen sammen med en vitenskapelig tilnærming til fakta danner fundamentet. Thor Heyerdahls beretninger fra Kon-Tiki-ekspedisjonen 50 år senere bekrefter denne reportasjetradisjonens virkemidler.

I mellomtiden har noen av våre største forfattere benyttet seg av reportasjeformen for å formidle sine opplevelser. Som journalist for Aftenposten dro Knut Hamsun til Amerika for å møte innfødte indianere. I reportasjene bruker Hamsun et aktivt ”jeg” for å styrke identifikasjonen med leseren mens han skildrer og observerer. Samtidig bruker han replikk,

referat og egen refleksjon (Bech-Karlsen 2000: 81). Alle disse virkemidlene kjennetegner den typiske ”jeg”-reportasjen i dag.

I forordet til boken *Kampen for Tilværelsen* beskrives Christian Krogh på en måte som gjør det vanskelig å utelate ham fra dette historiske perspektivet.

Det er ikke overraskende at dette overdådige bokprosjekt, et manifest av Christian Kroghs mangfoldige virksomhet som forfatter, maler og illustratør, ble utropt til Norges vakreste bokverk. ... Gjennom hans enorme aktivitet som debattant, forfatter og skribent, skrev han seg inn i sin samtid på en måte som ingen annen norsk kunstner har gjort før eller senere (1989:7).

I Christian Kroghs portretter møter vi mennesker og steder i gjennom svært reportasjelike tekster. Krogh er tydelig tilstede i sine møter med representanter for norgeshistoriens ypperste kulturelite, arbeidere, steder og institusjoner. Journalistiske virkemidler som skildring, refleksjon, intervju og sitat blir anvendt om hverandre på en elegant og lettlest måte mens Krogh stadig driver fortellingen videre med et eksplisitt ”jeg”.

Nordahl Grieg er en annen stor norsk forfatter som har skrevet omfattende journalistiske reportasjer. Kanskje mest kjent er hans reportasjesamling *Spansk sommer*, der han som krigsreporter skildrer den spanske borgerkrigen. Grieg skildrer og reflekterer over hendelser fra sin reise og livet sammen med spanske soldater som kjempet i folkehæren mot Franco, familier i hungersnød og et Spania i borgerkrig. Hele tiden er han tilstede i reportasjene med et eksplisitt ”jeg”. Ved en sekvens bruker til og med Grieg sin rolle som tilstedeværende journalist for å skildre krigens frykt.

Jeg halte notisblokken min frem av baklommen og begynte å skrive; jeg prøvde å huske det som hadde hendt det siste døgnet i rekkefølge. [...] De tolv store langsomme Junkersene fra i går kom seilende bortover. Jeg fortsatte med å skrive, så gikk ventetiden. Noen sammenhengende beretning blev det ikke. Jeg skrev hurtig et navn som en besvergelse; derefter: Blekgylne strå mot himmelen, lukt av høi, Gunstadsæter, fugler over akeren, Erich: Nu skulle nonintervensjonskomiteen ligget her, tre og tre Junkers (Grieg 1937:102-103).

I dag blir fremdeles betydningsfull litteratur skrevet av journalister forkledd som forfattere. Bøker som *Politi og Røver* av Kjetil A. Østli vant blant annet Brageprisen i 2007. Østli tar med seg leseren ned i Oslos kriminelle underverden og forteller om en årelang kamp mellom

politiet og forbrytere fra begge sider. I den kritikerroste boken *Et mord i Kongo* tar Morten Størknes med seg leseren til Kongo for å finne ut hva som egentlig skjedde med de to fengslede norske leiesoldatene Tjostolf Moland og Joshua French. Gjennom skildringer, refleksjoner, intervjuer og komplimenterende fakta er Østli og Størknes hele tiden tilstede i teksten som en ”jeg”-forteller.

4. En fundamental konfliktsone

Objektivitet har innen journalistikken lenge vært etterstrebet og i visse journalistiske tradisjoner og sjangere til og med blitt opphøyet til et ideal. Det er liten tvil om at en objektiv og balansert formidling av nyheter er viktig for at mottakeren skal kunne danne seg et selvstendig bilde av de formidlede begivenhetene. Et problem oppstår derimot hvis journalistiske produkter opphøyes til udiskutable sannheter fordi objektivitetens retningslinjer har blitt fulgt. Det er ingen regler, virkemidler eller metoder som kan sikre absolutt objektivitet og dermed en absolutt sannheten. Sigurd Allern tar for seg denne problematikken i sin bok *Nyhetsverdier*:

Det å speile virkeligheten knyttes til journalistiske idealer om faktaorientering, objektivitet og ”balanse”. Et begrep som nyhetsformidling understreker journalistens rolle som begivenhetenes nøytrale budbringer. Problemet med denne selvforståelsen er at den representerer en form for ”naiv realisme” [...] Speil kan som kjent holdes i ulike vinkler, og ”vinkling” er obligatorisk i all journalistikk. [...] Gaye Tuchman har kalt denne objektivitetstradisjonen ”et strategisk ritual” for nyhetsjournalister, og bl.a. påpekt at det gir journalisten en mulighet til å dekke over artikkelens tendens, samtidig som en sitatteknikk der ulike parter kommer til orde, beskytter mot kritikk. En registrering av ”ulike syn” er imidlertid ikke tilstrekkelig for å gi noen sikker innsikt (Allern 2001:47-48).

Allern kaller dette for ”sosialkonstruktivisme” og beveger seg dermed inn i samfunnsvitenskapen for å vise hvor relevant dette tema er for å tolke virkeligheten. Som et eksempel siterer han Vivien Burr fra en innføringsbok i sosiologi:

But the idea that there is one version of events that is true (making all others false) is also in indirect opposition to the central idea of social constructionism, i.e. that there exists no 'truth'

but only numerous constructions of the world, and which one receive the stamp of 'truth' depends upon culturally and historically specific factors (Burr 2001:49).

Jeg mener problemet med det gamle objektivitetsidealet og ideen om en absolutt sannhet har likhetstrekk med den fundamentale forskjellen mellom reportasjer som er skrevet i 1.person-forteller og med en skjult forteller. Det er sannhetsgehalten i det journalistiske produktet som står i fokus i begge tilfellene, der objektivitetsidealet eller den skjulte fortelleren i tilfeller fremstår som en sannhetsgaranti. Jeg vil understreke at jeg ikke bruker sosialkonstruktivisme som noen tilnærming i dette kapittelet. Jeg trekker det frem for å påpeke usikkerheten og de problemene det ligger i å framstille noe som en absolutt sannhet.

I Norman Sims bok, *Literary journalism in the Twentieth Century*, trekker David Eason frem en interessant forskjell mellom de to forskjellerposisjonene. Han refererer til den skjulte fortelleren som; *realist* og 1.person-fortelleren som; *modernist* når han skiller de to formenes måte å framstille virkeligheten på. ”In realist reports, the dominant function of the narrative is to reveal an interpretation; in modernist reports it is to show how an interpretation is constructed”(1990:199). 1.person-fortellerens evne til å vise leseren hvordan journalistens fortolkning av virkeligheten er blitt til gir leseren muligheten til ta del i denne fortolkningen. Den skjulte fortelleren har allerede fortolket virkeligheten når den blir presentert for leseren. Det gir leseren lite, om noe, rom for en egen individuell tolkning av det journalistiske produktet.

4.1 Åpenhetsprinsippet

Premissene for den virkeligheten som skapes er essensielle for mottakerens forståelse av en journalistisk tekst. Hvis forfatteren av en gitt tekst velger å skjule seg selv i teksten fratår han leseren en av de viktigste premissene for tekstens tilblivelse, nemlig forfatteren som subjekt. Ved å være tilstede i teksten har journalisten muligheten til å vise leseren hvilke valg han har tatt i forhold til kilder og faktagrunnlag. Odd Raaum lanserte i 1996 tre pliktnormer for journalister. *Åpenhetsprinsippet* er en av disse normene og baserer seg på at leseren får innsyn i prosessene til det journalistiske produktets tilblivelse gjennom lesningen.

Publikum vil for eksempel ha behov for å vite hvordan journalisten har gått fram for å få tak i stoffet, hvem kildene er, hvor sikker eller usikker informasjonen er – dvs. få en utførlig deklarasjon av den varen som det journalistiske produktet også er. Uten en slik deklarasjon vil

brukerne vanskelig kunne vurdere gehalten i det produktet som tilbys (Bech-Karlsen 2007:227-228).

Åpenhetsprinsippet kan opprettholdes med en skjult forteller i nyhetsjournalistikken, men det blir vanskelig for en skjult forteller innen fortellende journalistikk. 1.person-fortellerens fordel er at han kan redegjøre for slike forhold underveis i teksten uten at han bryter med reportasjens form. Dermed får leseren et mer nyansert innblikk i det journalistiske produktets tilblivelse. Et slikt innsyn i den journalistiske prosessen forsvinner med en skjult forteller på bekostning av et filmatisk fortellerideal. Den skjulte fortellerens unike virkemidler er til for at journalisten skal kunne fortelle uten selv å være tilstede. Med det forsvinner også journalistens mulighet til å redegjøre og reflektere underveis i teksten. På den måten skjules også mange av premissene bak det journalistiske produktets tilblivelse.

4.2 Skjult skjønnlitteratur?

Når en journalist benytter seg av fortellerteknikkene til den skjulte fortelleren gir det leseren få, om noen mulighet til å tvile på det som blir fortalt. Jo Bech-Karlsen ser dette i sammenheng med journalisters ønske om å skrive litterært.

Den journalistiske fortellingen er altså radikalt forskjellig fra fiksjonsfortellingen. Kravet til faktagrunnlaget kan det ikke tas lett på. [...] Særlig ser vi en ny interesse for å skrive litterært. Det kan se ut som at mens litteraturen nærmer seg virkeligheten, beveger journalistikken seg mot litteraturen. Vi ser det både innenfor reportasje, dokumentar og spaltisme ... (Bech-Karlsen 2007:22).

Personal synsvinkel er en av fortellerteknikkene som har blitt kritisert for å skjule metodene til journalisten. Ved hjelp av personal synsvinkel kan journalisten gå inn i hodene til personene han portretterer å skildre hendelsene slik de oppfattet dem. På den måten er det lettere å basere fortellingen på sceniske framstillinger og dermed skape en litterær form. Det gir også leseren muligheten til å komme tett på hovedpersonene, identifisere seg med dem og sette seg inn i deres situasjon. Det presseetiske problemet med denne metoden er at journalisten får et forklaringsproblem når han skal forsvare sin kildebruk. Man kan aldri vite nøyaktig hva et menneske tenker og føler, selv om de selv har fortalt det eller skrevet det i en dagbok. Slike fortellerteknikker gjør den fortellende journalistikk forvekslende lik

skjønnlitteratur, noe som kan forvirre leseren om ikke journalisten er tydelig på sin metodebruk. I en roman kan forfatteren skrive hva han vil, da det er fiksjon. Ut ifra romanens premisser er derfor hendelsesforløpet en ubestridt sannhet og ingen leser vil tvile på at hovedpersonen er redd hvis han tenker det. Når journalistikken benytter seg av skjønnlitterære fortellerteknikker nærmer journalisten seg et språk som minner om en slik udiskutabel sannhet. Som i objektivitetstradisjonen er det sjangerens egne virkemidler som ”beskytter” journalisten og skaper en virkelighet eller sannhet som på grunn av virkemidlene står fri for kritikk. Jo Bech-Karlsen ser denne sammenhengen og trekker linjer til den nøytrale nyhetsoppleseren som objektivitetens representant og den skjulte journalisten som en representant for fiksjon.

Det er en pussig utilsiktet likhet mellom den konvensjonelle nyhetsstemmen og fortellerstemmen i Narrative Journalism; begge skjuler seg for leseren - den første bak nyhetsformelens upersonlige språk, den andre bak fiksjonsspråkets omhyggelige konstruerte illusjon. Ingen av formene inviterer til diskusjon om virkeligheten, de åpner ikke for usikkerhet om forståelse og tolkning. Nyhetsspråket pretenderer å være sikkert og objektivitet. Illusjonsspråket framstiller et hendelsesforløp som om det var akkurat slik det foregikk, og underslår eventuell usikkerhet, fordi tvil skaper illusjonsbrudd (Bech-Karlsen 2007:158).

4.3 Løse rammer

Som nevnt tidligere ble den skjulte fortellerens unike virkemidler befestet i journalistikken gjennom den amerikanske New Journalism. Etter hvert som ny-journalistikken fikk fotfeste i den amerikanske journalistikken begynte journalistene å tøyne sjangerens løse rammer. Journalister kunne tillate seg selv å skildre alt fra menneskers tanker til døde personers siste timer uten noen gang å ha møtt dem. Det har skapt og skaper flere spennende journalistiske produkter i form av bøker og reportasjer som Truman Capotes *In cold blood* og den meget populære reportasjeserien *Skyggen* som ble trykket i den danske avisen Politiken.² I begge tilfellene benytter journalistene seg av personal synsvinkel, indre monolog. I Capotes tilfelle benyttet han seg også av rekonstruksjon av en avdød families siste timer med indre monolog og personal synsvinkel. Problemet med denne typen fortellende journalistikk er at journalistens faktagrunnlag blir meget utydelig. Hvordan vet man hva en avdød person gjorde

² *Skyggen* er en reportasjeserie skrevet av de to danske journalistene Kim Faber og Flemming Christiansen. Den ble trykket i den danske avisen *Politiken*. Reportasjeserien handler om en trafikkulykke og fikk stor oppmerksomhet i Danmark for sin fortellende og personlige stil.

og tenkte før han eller hun døde? Kan man egentlig skildre andre menneskers tanker og opplevelser og kalle det fakta? Som Steen Steensen skriver, syntes selv ny-journalistikkens kanskje største journalist etter hvert at sjangeren i for stor grad åpnet for tvilsom presseetikk.

... journalister som Gay Talese og Tom Wolf var veldig opptatt av at de forholdt seg til virkeligheten, og at det de skrev om var sant - de var med andre ord preget av at objektivitetsidealet hadde satt sitt stempel på journalistikken. Talese ville etter hvert ikke vedkjenne seg å tilhøre ny-journalistikken, fordi han mente det var for mange journalister som bekjente seg til den formen for journalistikk som hadde en for lemfeldig omgang med fakta. For Talese var faktagrunnlaget og dermed kravet til virkelighetstroskap helt avgjørende. Også dette er et kjent trekk ved norsk reportasjejournalistikk i dag. Sannhetskravet er helt essensielt - det er det som skiller journalistikk fra for eksempel skjønnlitteratur (Steensen 2009:26-27).

Journalistens skjulte og allvitende fortellerstemme gjør at virkeligheten skapes på premisser som er skjult for leseren, som dermed er nødt til å ta journalisten på ordet. Det kan være alt fra journalistens forhold til kilder, steder, fremgangsmåte eller den aktuelle hendelsen. Eller alt sammen. Det åpner for at journalister med hjelp av disse virkemidlene kan skape journalistiske produkter som er etisk tvilsomme fordi det er vanskelig å dokumentere eller legge frem faktabelegg for den informasjonen disse virkemidlene gir leseren. Det være seg at man går ut ifra de idealene norsk journalistikk og reportasjetradisjon er bygget på. Likevel kan disse metodene anvendes så lenge man er nøye og tydelig på at man tar de i bruk. Reportasjen var lenge udefinert i Norge og ble på en måte vekket til liv i Norge med ny-journalistikken. I reportasjeboken *Stedets sjanger* skriver Steen Steensen, ”Samtidig er det slik at reportasjen som sjanger på mange måter gjenoppsto med ny-journalistikken. ... Norsk reportasjejournalistikk i dag har hentet mye inspirasjon fra den Amerikanske ny-journalistikken” (2009:26). Jeg mener Odd Raaums fokus på ærlighet og virkelighetstroskap ovenfor leseren bør prioriteres fremfor ønsket om å skape spektakulær og følelsesladet journalistikk. Det kan man for øvrig også fint få til om man benytter seg av en 1.person-forteller. Likevel er det sånn at det har blitt lettere å identifisere fortellende journalistikk som er myntet på den norske fortellertradisjonen etter ny-journalistikken lanserte virkemidler for en skjult fortellende journalistikk. Det ble blant annet tydelig da Åsne Seierstad skrev boken, *Bokhandleren i Kabul* i 2002. Det vil jeg komme nærmere inn på i neste avsnitt.

4.4 Subjektiv åpenhet

For å følge opp innledningen til dette kapittelet står naturlig nok den subjektive journalistikken på den andre siden i denne konfliktsonen. Siden begrepet subjektiv journalistikk kan være lite presist vil jeg presisere at jeg bruker begrepet i forhold til åpen fortellende journalistikk med en tilstedeværende ”jeg”-form. Konfliktsonen mellom 1.person-fortelleren og den skjulte fortelleren har fått mye oppmerksomhet i Norden fordi nordisk fortellende journalistikken er preget av subjektive tekster der journalistene er til stede i tekstene. Fra August Strindbergs skildringer av franske småbyer på slutten av 1800-tallet og Ester Blenda Nordstöms ”Walraffing” som tjenestepike på en svensk bondegård i starten av 1900-tallet, til dagsaktuell litterær journalistikk som Morten A. Størksnes *Et mord i Kongo* og Kjetil A. Østlis prisbelønte *Politi og røver*.

At to fortellerposisjoner har forskjellige virkemidler og fortellerteknikker er en selvfølge og ikke noe grunnlag for faglig uenighet. Uenighetene dreier seg, som den ofte gjør i journalistikken, om presseetikk. Da Åsne Seierstad ga ut *Bokhandleren i Kabul* startet det en aldri så liten debatt rundt kildebruk og den skjulte fortelleren i Norge. Boken fikk stor anerkjennelse og toppet blant annet New York Times bestselgerliste i 41 uker. Det er ikke tilfeldig at boken fikk stor oppmerksomhet i hjemlandet til ny-journalistikken da hun benyttet seg av flere virkemidler fra denne bevegelsen i sin skildring av den afghanske familiens hverdag. Blant annet ble Seierstad kritisert for sin bruk av personal synsvinkel og indre monolog gjennom bokens hovedpersoner. I tillegg benyttet hun seg av en skjult fortellerposisjon som forsterket bokens litterære uttrykk. Det er svært vanskelig, om i det hele tatt mulig å etterprøve personers tanker og følelser som fakta. Dermed skaper journalisten en slags falsk sannhet som ikke kan motbevises fordi den beskyttes av den skjulte fortellerens virkemidler. Kulturredaktør i Aftenposten, Per Anders Madsen understreker mitt poeng om den skjulte fortellerens virkelighetsformidling i sin kritikk av Åsne Seierstad og andre journalister som benytter seg av en skjult forteller. ”Fortellingen blir tydelig, medrivende og autorativ – slik er det. Tankekorset et at tolket virkelighet fremstår som pur virkelighet.” (Bech-Karlsen 2007:213). Bech-Karlsen skriver blant annet at journalistikkens faktagrunnlag skal fungere som en avgrensning mot fiksjonen. For å understreke sitt poeng siterer han nestor i journalistikkforskning, Odd Raum:

Den første normen kalte han reportasjeprinsippet. Det betyr at journalistikken må være styrt av «reportasjeartens kvalitetskriterier, framfor alt normen virkelighetstrokap eller faktisitet». Raaum føyer til at reportasjeprinsippet ikke gir journalisten anledning til «å bruke fiksjonselementer i journalistisk forkledning». Det viktigste hensynet er kontrakten med leserne; de forventer at journalistikken skal være faktabasert (Bech-Karlsen 2007:227).

Reportasjeprinsippet må ligge til grunn for all journalistikk, og understreker hvordan journalistikken skal forholde seg til virkeligheten (Bech-Karlsen, 2000:13). Selv om Seierstad ikke skrev noen reportasje er problematikken med fiksjonselementer i journalistisk forkledning aktuell i all fortellende journalistikk, ikke minst for konfliktsonen mellom de to fortellerposisjonene. Den skjulte fortellerens upresise faktagrunnlag skaper en oppstykket avgrensning til skjønnlitteraturen, noe som fører til usikkerhet rundt tekstens sjanger. Det er også grunnen til at jeg flere ganger har opplevd at folk sier: ”Jeg trodde Bokhandleren i Kabul var skjønnlitteratur jeg”.

Raaums reportasjeprinsipp er viktig for min oppgave fordi det viser at reportasjen og dens prinsipper som journalistisk sjanger også er relevant i konteksten av denne konfliktsonen. I denne teoretiske delen av oppgaven min skal jeg, gjennom eksempler fra min egen reportasjeserie, vise hvordan og hvorfor 1.person-fortellerens virkemidler har åpne egenskaper som skaper et journalistisk produkt der avgrensningen til skjønnlitteraturen er tydelig. Jeg mener at det ligger to forskjellige tilnærmelser til hvordan man portretterer virkeligheten i konfliktsonen mellom de to fortellerposisjonene. 1.person-fortellerens åpne tilstedeværelse legger grunnlaget for et potensielt transparent journalistisk produkt. Leseren følger journalisten i hans møte med kilder og situasjoner. Slik blir det tydelig for leseren at den fortellingen journalisten forteller er det han som har opplevd med sine individuelle fordommer og personlighet. Leseren kan være uenig eller enig, men uansett var det slik journalisten opplevde det. Den skjulte fortellerens mål om å vise leseren fortellingen slik at han selv skal oppleve den kan plasserer leseren i en usikker posisjon. Leseren får dermed presentert en versjon av virkeligheten og den må han godta uten å vite noe om hvilke virkemidler og metoder journalisten har tatt i bruk for å skape denne virkeligheten. Det finnes selvfølgelig flere alternativer til fortellende journalistikk som ligger mellom disse to motpolene. Jeg vil referere til 3.person-fortelleren som en mellomting i drøftingsdelen. Med hensyn til mine reportasjers tema og mitt personlige forhold til Cape Town har de to fortellerposisjonenes forhold til virkeligheten vært av stor betydning. Senere i denne

oppgaven vil jeg trekke inn relevante problemstillinger ved det praktiske arbeidet mitt som ved flere anledninger kan spores tilbake til denne konfliktsonen.

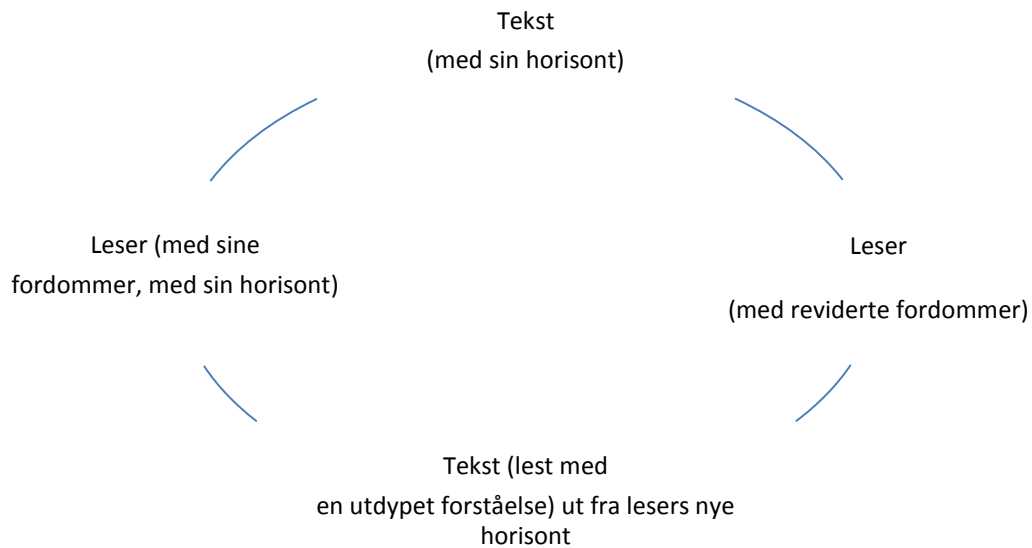
5. Hermeneutikk

Hermeneutikk er først og fremst læren om å forstå tekster. Flere betydningsfulle filosofer har diskutert heftig rundt hermeneutikkens bruksområder og om det kan defineres som en vitenskapelig metode. Hovedsakelig har disse diskusjonene dreiet seg om hvordan man skal tolke og forstå tekster fra andre historiske epoker enn den leseren selv lever i. Hvordan kan man fullstendig forstå en tekst som er skrevet av en person som har levd i en annen kulturell virkelighet der andre normer og konvensjoner råder? Ifølge en av de viktigste hermeneutiske filosofene, Friedrich Schleiermacher, er en slik forståelse umulig:

Full forståelse av en tekst, sier Schleiermacher, oppnår man først når man kan gjenta alle de tankeoperasjonene som forfatteren selv utførte når tekster ble skrevet. Det kaller han å konstruere eller rekonstruere teksten. Full forståelse av en tekst er derfor en uendelig oppgave, sier Schleiermacher. Det vil si: Den er et mål det er umulig å nå, den er noe vi bare kan nærme oss (Krogh, 2009:29).

Med denne teorien som utgangspunkt utviklet en av de siste og mest innflytelsesrike filosofene på området, Hans-Georg Gadamer, teorien om *forståelsens horisont*. Først er det viktig å redegjøre for at fordommer ikke er noe negativt i denne sammenhengen, så lenge man er dem bevisst. Alle har fordommer og de fungerer som et utgangspunkt for videre forståelse. Ifølge Gadamer utgjør alle våre fordommer og førforståelser en helhet vi aldri kan være oss helt bevisst. Likevel kan vi nærme oss ved å være oss bevisst de fordommene vi har om det tema en gitt tekst omhandler. Det er denne bevisstheten Gadamer omtaler som forståelsens horisont (Krogh, 2009:54). En forståelseshorisont vil derfor være avhengig av individuelle fordommer og den kulturelle virkeligheten som råder i en gitt tid på et gitt sted. En hermeneutisk prosess blir i Thomas Kroghs bok *Hermeneutikk* illustrert som en sirkel. Teorien om den hermeneutiske sirkel ble skapt av den klassiske filosofen Friedrich Ast og senere videreutviklet av Gadamer. Den hermeneutiske sirkel illustrerer hvordan forståelsen av tekster

kan sees på som en sirkel der leserens fordommer stadig blir revidert.

(Krogh, Thomas 2009: 53).

Etter hvert som våre fordommer blir revidert gjennom ny informasjon utelukker vi fordommer eller elementer ved våre fordommer som ikke er på sin plass. På den måten oppnår leseren en dypere forståelse av teksten.

I mine reportasjer er ikke tid en avgjørende faktor da det er nåtid, men jeg vil argumentere for at stedets kulturelle virkelighet spiller en avgjørende faktor når det kommer til forståelsen av mine reportasjer. På samme måte som med historisk distanse skaper også fysisk distanse ulike forståelseshorisonter. Den kulturelle virkeligheten i Norge er veldig forskjellig fra den som råder i Cape Town, Sør-Afrika. Siden de fleste leserne antageligvis har stereotype fordommer om Sør-Afrika vil det foregå en mer omfattende hermeneutisk prosess i persepsjonen av mine reportasjer enn hva som ville vært tilfellet om reportasjene omhandlet et tema i Norge. Ut i fra en slik forståelse av hermeneutikk vil jeg, i kapittel 9, argumentere for at mitt valg av reportasjeform også har hermeneutiske fordeler.

5.1 En skjult hermeneutisk prosess

Som jeg kommer nærmere inn på i drøftingsdelen i denne oppgaven er det en bred enighet blant filosofer som har skrevet om hermeneutikk om at en hermeneutisk forståelse kun kan oppstå når den opprinnelige horisonten blir satt i forbindelse med den horisonten fortolkeren selv lever innenfor (Krogh, 2009: 77). Dermed har leseren av et journalistisk produkt som er

skrevet med en skjult forteller reduserte fortolkningsmuligheter sett ut ifra en hermeneutisk fortolkningsprosess. Det samsvarer i så måte med David Easons måte å skille de to fortellerposisjonene på. Den skjulte viser leseren en fortolket virkelighet, mens 1.person-fortelleren viser hvordan en fortolket virkelighet blir til (1990:199). I det den skjulte fortelleren skjuler sitt subjekt reduserer han, med andre ord, også muligheten for en hermeneutisk fortolkning hos leseren. 1.person-fortellerens tydlige subjektive tilstedeværelse gir derfor leseren klare hermeneutiske fordeler når det kommer til leserens evne til å fortolke det journalistiske produktet.

6. Retorikk

I kapittelet om hermeneutikk skrev jeg at begrepet fordommer har fått et ufortjent dårlig rykte siden alle har fordommer og de kan hjelpe oss å forstå. Begrepet retorikk vekker også ufortjente negative assosiasjoner i samfunnet. Retorikk og retorikere blir ofte forbundet med sleipe politikere eller noen som vil lure oss med overbevisende tale. Akkurat som alle har fordommer bruker vi alle retorikk når vi vil formidle noe. Retorikk blir brukt i all språklig kommunikasjon og som fag er det læren om effektiv språklig kommunikasjon. Som journalistikk handler retorikk om å legge frem et budskap på en slik måte at mottakeren vil lese eller lytte (Fabricius og Roksvold 2005:32). Negativt blir det først når retorikk blir brukt til å overbevise mottakere, med et uhederlig formål.

For å formidle et budskap er man nødt til å overbevise mottakeren. I den retoriske teorien finnes det tre appellformer som kan hjelpe til å overbevise mottakeren; *Logos*, *Etos* og *Patos*. Hvor mye av de enkelte appellformene et budskap inneholder varierer, men èn er som regel mer fremtredende enn de andre. Det er avhengig av hva man vil formidle og hvem man vil formidle det til. **Logos** appellerer til mottakerens fornuft og intellekt. Argumentenes bevisstyrke, uavhengig av følelser, står i fokus. Derfor kommer også ordet logikk fra logos. **Etos** appellerer til mottakerens tiltro til avsenderen. Hvis mottakeren stoler på budskapets avsender kan han lettere overbevises. Det handler vel så mye om at avsenderen viser mottakeren at han selv tror på det som formidles. Etikk har sitt opphav fra ordet etos. **Patos** appellerer til mottakerens følelser. Hat, sorg, frustrasjon og glede er følelser som kan vekke et sterkt engasjement hos mottakeren. Samtidig skal avsenderens patos vise leseren at han er genuint interessert og brenner for det han beretter. Passion, altså lidenskap, kommer av ordet

patos (Fabricius 2005:22-23). Retorikk handler med andre ord om den kontakten som oppstår mellom avsender og mottaker. I verbal kommunikasjon kan mottakeren forholde seg direkte til avsenderen og det skapes derfor en langt mer personlig kontakt. Siden etos og patos baserer seg på menneskelige egenskaper som tiltro og lidenskap kreves det naturlig nok en viss grad av personlig kontakt for å spille på de to appellformene. Verbal kommunikasjon har derfor flere retoriske egenskaper og et større retorisk potensial enn skriftlig kommunikasjon. Likevel er retorikk svært viktig i skriftspråket og innen journalistikken varierer de retoriske egenskapene fra sjanger til sjanger og form til form.

6.1 Reportasjens retorikk

De forskjellige reportasjeformenes evne til å spille på flere forskjellige retoriske appellformer gjør at jeg anser reportasjen for å være en journalistisk sjanger som gir mer rom for retorikk enn den konvensjonelle nyhetsjournalistikken. Likevel har all journalistikk grunnleggende likhetstrekk med retorikkens grunnformer. I den sammenhengen sammenligner Fabricius og Roksvold de fem retoriske grunn disiplinene med journalistiske arbeidsmetoder.

... om retorikkens fem discipliner. Det er slående hvor brukbare de stadig er som en inndeling af journalistikkens arbeidsfaser:

De fem var:

1. **Inventio:** at fremskaffe stof
2. **Dispositio:** at ordne stoffet
3. **Elocutio:** at giv e stoffet en virkningsfuld sproglig form
4. **Memoria:** at indøve og huske
5. **Actio:** at fremføre talen

Disciplinen "memoria" behøver journalister i hvert fald ikke at beskæftige sig så meget med (2005:18).

Selv om dette er en generalisering av journalistikk mener jeg at reportasjen skiller seg ut fra de andre journalistiske sjangrene. Fabricius og Roksvold skriver til slutt at journalister ikke behøver å bruke mye tid på retorikkens *memoria*, og begrunner det med at dagens teknologi kan lagre det meste som må huskes i utformingen av et journalistisk produkt. Det stemmer i de aller fleste journalistiske sjangere, men bare delvis i reportasjen. Jeg mener *memoria* er veldig viktig i reportasjen da sjangerens grunnleggende metode er observasjon. Når

journalisten etter sine observasjoner skal skrive reportasjen har han selvfølgelig notater, men det kreves også at journalisten husker hva som preget situasjonen der disse notatene ble til. Jo lenger journalisten venter jo vanskeligere vil det være å skildre sanser som preget situasjonens spontane dynamikk. Det vil si at noe av spontaniteten blir borte og den naturlige dynamikken mellom journalistiske metoder og sanseinntrykk blir vanskeligere å formidle. I mitt arbeid med reportasjene mine merket jeg ofte at det ble vanskelig å sette ord på enkelte situasjoners egenart fordi notater alene ikke kan fange en situasjons egenart.

Reportasjen har likevel fundamentale særtrekk som gir den større retoriske egenskaper enn mange andre journalistiske sjangere. Siden den retoriske lære primært ble utviklet for talere kan alle retorikkens egenskaper anvendes i skriftlig kommunikasjon. I dette kapittelet skal jeg vise hvordan retoriske egenskaper kan benyttes i reportasjen til tross for dens skriftlige ”ulempe”. Reportasjen har et større retorisk potensial enn mange andre journalistiske sjangere fordi den kan være åpen, personlig og tilstedeværende. Denne sammenhengen ser også Christine Isager. I hennes doktoravhandling, *Skribenten der skaber sig* beskriver hun reportasjen som spesielt egnet for retorisk kritikk:

Retorikvidenskaben er forankret i praktisk erfaring med at holde taler, og faget danner sine teorier og udøver sit kritiske arbejde ud fra et oprindeligt paradigme for kommunikation, som er den mundtlige talesituation, hvor en ansvarlig og tilstedeværende retor gør sit ærinde gældende. Denne levende grundsituation i retssalen, på torvet eller folkeforsamlingen har vid udstrækning dannet udgangspunkt for de analogier og abstraktioner, der laves, når moderne kommunikation gøres til genstand for retorisk kritik. Det synes derfor nærliggende for en retorisk kritiker at studere reportageformen som en ø i mediehavet, hvor forfatteren eller retoren står endnu; som en mulig bastion for, hvad Joachim Knape under ét betegner oratorperspektivet, det vil sige retorikfagets fokus på mennesket, der handler som retor eller strategisk kommunikatør (Isager 2006:53).

Med dette utgangspunktet vil jeg senere i dette kapittelet argumentere for at 1.person-reportasjen har et enda større retorisk spillerom fordi den er enda mer personlig, åpen og tydelig tilstede. Det utvidede spillerommet får 1.person-reportasjen gjennom sin egenskap til å vise journalisten som taler eller retor eksplisitt i teksten.

Ifølge Aristoteles er ikke retorikkens formål og overbevise mottakeren, men å understreke de overbevisende elementene i det som formidles (Fabricius og Roksvold 2005:17). Siden reportasjesjangeren kan tillate seg å være mer subjektiv enn andre journalistiske sjangere

passer den bra til Aristoteles definisjon av retorikk. Mens nyhetsjournalistikken etterstreber en upersonlig objektivitet åpner reportasjens virkemidler for en mer subjektiv retorikk. Ifølge Jo Bech-Karlsen har denne personlige egenskapen skilt reportasjen fra nyhetsjournalistikken siden de første reportasjene ble skrevet for 2500 år siden:

Når noe av betydning skjedde langt borte, var man avhengig av noen som selv hadde observert og kunne fortelle om det på en edruelig måte. Reportasjens troverdighet var knyttet til fortellerens etos, på en helt annen måte enn tidligere tiders nyhetsformidling på hesterygg og til fots, der informasjonen gikk gjennom en rekke mellom-menn før den nådde sine mottakere. Mens reportasjen var knyttet til en person, var nyheten knyttet til et system. Disse nyhetssystemene var alltid kontrollert av makthavere. [...] Slik fantes et kritisk potensial i reportasjen som ikke eksisterte i det gjennomkontrollerte nyhetssystemet (Bech-Karlsen 2000:56).

Gjennom skildringer, observasjoner og subjektive refleksjoner kan reportasjen understreke eller fremheve viktige elementer ved reportasjens tema. På den måten kan leseren danne seg en individuell oppfatning av reportasjen samtidig som journalisten tar subjektive valg underveis. Reportasjens subjektivitet skaper en kontakt mellom avsender og mottaker som er sterkere enn i den upersonlige nyhetsjournalistikken fordi subjektiviteten gjør kontakten personlig. Med utgangspunkt i at retorikk handler om kontakten mellom avsender og mottaker vil en personlig kontakt gi større retorisk spillerom fordi det gir avsenderen anledningen til å spille på alle de tre appellformene.

Det er likevel ikke den eneste grunnen til at reportasjen har større retorisk spillerom enn andre journalistiske sjangere. Jeg mener at reportasjens virkemidler og metoder også åpner for bruk av alle de tre appellformene på et mer teoretisk grunnlag. I boken *Anvendt Retorik* kobler Julie Fabricius og Thore Roksvold retorikkens tre appellformene til journalistikkens tre grunnformer.

... journalistikkens tre hovedarter: **Oplysningsjournalistik, kommentarjournalistik, underholdningsjournalistik** [...] Ved opplysningsjournalistik ligger hovedvægten på budskapet og dermed også på logos, kommentarjournalistik forutsætter en solid etos hos afsenderen, mens underholdningsjournalistik især rette sig mod modtageren med patos (Fabricius og Roksvold 2005:25,34).

Som jeg skrev i innledningen trenger ikke reportasjen handle om noe dagsaktuelt eller umiddelbart. Reportasjen søker å opplyse om tema som angår oss og ikke nødvendigvis dreier seg om en enkeltstående hendelse. Ved å trekke inn fakta som sikrer reportasjens virkelighetstroskap skal argumentasjonen hvile på sin egen rimelighet. Med et slikt utgangspunkt bør reportasjen være preget av en sterk logos. Selv om mange reportasjer er veldig underholdende, mener jeg likevel at de først og fremst har et budskap de vil formidle. Likevel har reportasjen gjennom sine virkemidler og forskjellige former, muligheten til å berøre alle de tre journalistiske grunnformene og derfor også de tre appellformene.

Ifølge Steen Steensen har reportasjen tre kvaliteter i sin egenskap til å opplyse, forklare og underholde (2009:56). Det er ikke vanskelig å trekke en linje mellom disse tre kvalitetene og de tre retoriske appellformene, hvis vi tar utgangspunkt i Fabricius og Roksvolds kobling mellom retorikk og journalistikk. Reportasjens forklarende egenskaper representerer i denne sammenhengen kommentarjournalistikken og dermed appellformen etos.

Dokumentarreportasjen som jeg nevnte tidligere, har egenskapen til å spille på alle de tre appellformene i det den opplyser, forklarer og underholder. Ifølge Steensen gjør denne egenskapen reportasjesjangeren til en krevende og vanskelig sjanger, men skaper samtidig journalistikk på meget høyt nivå når man lykkes i å kombinere de tre appellformene.

Reportasjer som utnytter alle de tre kvalitetene – der journalisten bruker stedet til å samle opplysninger av nyhetsverdi, til refleksjon og undersøkelse, og til å leve seg inn i og skildre med en personlig stemme – er etter mitt syn de mest krevende reportasjene. Det er i slike reportasjer vi finner noe av den beste journalistikken (Steen 2009:56).

Det er fullt mulig å skrive reportasjer som bare spiller på en eller to av de to appellformene, sjangerens styrke ligger i egenskapen til å bruke alle tre. Denne egenskapen har 1.personfortelleren, men ikke den skjulte fortelleren. Den skjulte fortellerens reportasjeform gir ikke journalisten muligheten til å reflektere åpent eller skildre med en personlig stemme. 1.personfortellerens reportasjeform har derfor et større retorisk spillerom, siden denne formen kan benytte seg av alle de tre retoriske appellformene.

6.2 Ulike former, ulike retoriske egenskaper

I dette avsnittet skal jeg ta tak i de retoriske forskjellene mellom en reportasje fortalt i 1.person med et tilstedeværende ”jeg” og reportasjer fortalt med en skjult fortellerposisjon.

Som nevnt tidligere er journalisten åpent tilstede med et eksplisitt ”jeg” når reportasjen blir fortalt i 1.person, den skjulte fortelleren derimot benytter seg av en allvitende fortellerstemme og forblir skjult for leseren. Denne veldig fundamentale forskjellen på de to reportasjeformene gir dem forskjellige retoriske forutsetninger innenfor retorikkens tre appellformer.

6.2.1 ”Jeg”-ets retorikk

Jeg nevnte tidligere at verbal kommunikasjon har større retoriske forutsetninger enn skriftlig kommunikasjon fordi etos og patos spiller på menneskelige egenskaper som tiltro og lidenskap. Reportasjens subjektivitet åpner for større retorisk spillerom fordi det skapes en personlig kontakt med leseren. Denne subjektiviteten blir tydeligere i reportasjer fortalt i 1.person fordi leseren kan forholde seg direkte til journalisten som er tilstede med sitt eksplisitte ”jeg”. Det gir leseren muligheten til å identifisere seg med journalisten, noe som styrker den personlige kontakten ytterligere. 1.person-reportasjens fundamentale metode og egenart skaper en styrket personlig kontakt med mottakeren og gir derfor journalisten muligheten til å spille enda mer på etos og patos.

Når det gjelder evnen til å spille på etos har 1.person-reportasjen også metodiske fordeler. Det åpne journalistiske produkt som blir skapt av journalistens tilstedeværelse gir leseren muligheten til å følge journalisten i hans metodiske arbeid og retoriske prosesser. Om ikke alle detaljer kommer frem gir den åpne reportasjen leseren et innblikk i hvordan journalisten har jobbet med de retoriske arbeidsprosessene *inventio* og *elocutio*.

Inventio er den retoriske prosessen som vanligvis legger grunnlaget for det man ønsker å formidle. Før noe som helst blir sagt eller skrevet samler avsenderen inn overbevisende og komplimenterende fakta som han anser som relevant for det som skal formidles. Denne prosessen åpner for manipulasjon da det er journalisten som velger hvilken informasjon han vil presentere for leseren. Om denne prosessen skriver Julie Fabricius og Thore Roksvold følgende:

... publikum bliver påvirket af det udsnit af virkeligheden som journalisten mener skal kommunikeret. Derfor kræves der virkelig redelighed fra journalisten som allerede i inventiofasen bør være styret af en oprigtig vilje til at formidle en så vidt muligt nuanceret totalitet og ikke undlade at tage det med som muligvis ville gøre stoffet mindre salgbart (2005:41).

Elocutio er en prosess der journalisten velger hvordan han vil henvende seg til leseren. Ut ifra hvem som skal lese og hva journalisten vil formidle må han velge en språkbruk med påvirkningskraft og rom for argumentasjon. Det er viktig at journalisten bruker et presist og korrekt språk som gjør reportasjens helhet forståelig for mottakeren. I denne prosessen ligger faren i at manipulerende argumentasjon kan gå på bekostning av logisk argumentasjon.

Journalistens eksplisitte ”jeg” tar med seg leseren i møte med kilder eller når han besøker og skildrer aktuelle steder og mennesker. På den måten får leseren et innblikk i hva journalisten anser som viktig og relevant i henhold til reportasjens problemstilling. Jevnlige refleksjoner forteller leseren hvilke slutninger journalisten selv tar underveis i reportasjen. På den måten blir deler av journalistens beslutningsprosess i hans arbeid med *inventio* synlig i selve reportasjen. Christine Isagers doktoravhandling handler nettopp om journalistikk som preges av sterkt tilstedeværende journalister og den omstridte ”jeg”-formen. Inspirert av Jo Bech-Karlsen peker hun også på 1.person-reportasjens ærlige og metodisk transparente egenskaper i en retorisk kontekst:

... mit arbejde er ansporet af ideen om journalistisk reportage som hjemsted for en – i hvert fald potentielt – bemærkelsesværdig anskueliggørelse af retoriske processer. Derfor værdsætter jeg også Jo Bech-Karlsens definition af reportagen som ikke bare en journalistisk form, der er baseret på opsøgende arbejde, men på opsøgende arbejde, der vel at mærke også kommer til syne i teksten. Læseren af en reportage bliver bedt om at anerkende udfindelsen og bearbejdelsen af stoffet som et resultat af en skribents individuelle observationer og retoriske beslutningsproces. Skribentens personlige erfaring med den retoriske *inventio* og *elocutio* bliver alfa og omega for teksternes troværdighed og retoriske potentiale (Isager 2006:51).

Gjennom valg av kilder, metode og språk legger *inventio*- og *elocutio*-prosessen store deler av grunnlaget for reportasjens argumentasjon. Leserens innsyn i *inventio*-prosessen begrenser journalistens mulighet til å benytte seg av manipulerende språk og argumentasjon fordi leseren vet hvor, hvordan og av hvem journalisten har fått sin informasjon. Det vil si at leserens økte innsikt i *elocutio*-prosessen er avhengig av en åpen *inventio*-prosess. Ved å gi leseren innsyn i *inventio*-prosessen kan journalisten fjerne leserens, eventuelle, grunnlag for tvil. Troverdigheten til det journalistiske produktet blir dermed styrket sammen med journalistens etos. Leserens kan selvfølgelig være uenig i reportasjens vinkling, men journalistens troverdighet og genuine interesse blir det vanskelig å betvile.

6.2.2 ”Jeg”-ets feller

Selv om en reportasje skrevet i 1.person ideelt sett skaper et åpent journalistisk produkt åpner denne reportasjeformen også for at journalisten kan avsløre en personlig agenda. Jeg nevnte så vidt i forrige avsnitt at journalistens etos står på spill hvis argumentasjon og språk ikke samsvarer med de synlige retoriske prosessene. Derfor er det viktig at journalisten er klar over hvordan hans eksplisitte ”jeg” fremstår for leseren. Selv om journalisten føler at hans ”jeg” fremstår som kunnskapssøkende og reflektert er det slett ikke sikkert at leseren deler denne oppfatningen. Ifølge Isager kan ”jeg”-et spille forskjellige roller som er mer eller mindre heldige for det journalistiske produktets retorikk.

... idet de retoriske præntioner gerne skal funderes, det vil sige, at den i teksten eller gennem teksten lovede retoriske handling også gennemføres, det vil sige gennemspilles i formen. [...] Præntionerne forpligter, og de omfatter: rollen som marginalisert eller bare alternativ reporter, rollen som gate-crasher, en ubuden eller selvbuden gjest, der beskriver givne miljøer indefra, rollen som særligt fintmærende og ublufærdigt menneske, rollen som retorisk aktivist, en korporlig kritiker og endelig rollen som ekstraordinært kreativ og kompetent skribent (Isager 2006:17).

Disse rollene er myntet på retoriske pretensjoner som forholder seg til det Isager kaller *spektakulære personlige reportage*. Likevel er det veldig viktig at journalister som skriver i 1.person er bevisste på den rollen deres eksplisitte ”jeg” spiller, uavhengig av reportasjeform. Den ærlige og transparente egenskapen til 1.person-reportasjen kan gi journalisten en styrket etos, men det er ingen garanti. Hvis journalistens retoriske pretensjoner ikke stemmer overens med de retoriske grep han senere tar i reportasjens argumentasjon kan det gå utover journalistens troverdighet og etos. En journalist kan for eksempel gi uttrykk for å være en ekstra ordinært kreativ og kompetent skribent med et hederlig oppdrag på vegne av en undertrykt gruppe. Hvis reportasjen ender med å vinkle den undertrykte gruppen overfladisk og stereotypisk kan lesere med innsikt i tema lett forkaste hele reportasjen. Det samme gjelder den hardtslående journalisten som går ”under cover” for å beskrive et lukket miljø fra innsiden. Hvis reportasjen som sluttprodukt bare avdekker allmennkjente tendenser ved miljøet lever ikke journalistens til de forventningene hans retoriske pretensjoner etablerer tidlig i reportasjen.

Det nevnte samspillet mellom inventio- og elocutio-prosessen kan illustrere den eventuelle faren til denne reportasjeformen. Ved å gi leseren innsyn i inventio-prosessen viser journalisten deler av sine retoriske pretensjoner. Hvis han senere i reportasjen ikke følger opp disse retoriske pretensjoner vil de bli gjennomskuet av reportasjeformens åpne elocutio-prosess. Rent praktisk vil manipulerende språkbruk eller argumentasjon ha liten effekt på leseren når han vet hvor og hvordan journalisten har fått informasjonen han baserer sin språkbruk og argumentasjon på. I verste fall vil det gjennomskues som manipulasjon og fjerne journalistens og reportasjens troverdighet.

Gjennom 1.person-reportasjens ”jeg” skaper journalisten en personlig nærhet til leseren som kan gi ham større retorisk etos enn andre reportasjeformer. Likevel er journalisten nødt til å være seg bevisst denne personlige nærheten. ”Jeg”-et i reportasjen representerer journalisten, men hvor genuint er dette ”jeg”-et? Hvor mye av ”jeg”-et er en journalist på jobb og hvor mye av journalisten som privatperson ligger i dette ”jeg”-et? Resultatet kan ofte bli at ”jeg”-et ikke er noen av delene, men heller et litterært konstruert ”jeg” som er litt av begge. Uansett hvor transparent og personlig 1.person-reportasjen er vil leseren aldri få vite hvordan journalisten selv definerer sitt ”jeg” i forhold til reportasjen. Hvis journalisten ikke legger alle kortene på bordet i situasjoner der eksisterende relasjoner er av betydning, kan det gå utover leserens tiltro og journalistens etos. Ideelt sett kan journalisten i slike situasjoner tydelig redegjøre for sine personlige relasjoner og dermed bruke det til sin fordel og styrke sin etos. Faren er at sterke relasjoner kan romme informasjon og detaljer som journalisten i mer eller mindre grad tar for gitt spå grunn av sitt personlige forhold til reportasjen. Slik informasjon er ofte langt fra selvfølgelig for leseren, spesielt i reportasjer der handlingen er lagt til land eller kulturer med stor avstand til vår egen. Uten den nødvendige informasjonen om journalistens ”jeg” kan slik informasjon oppfattes som lite troverdig for leseren og journalistens etos blir redusert. 1.person-reportasjen, som i utgangspunktet gir gode muligheter til å spille på etos, kan dermed ende opp med å redusere etos på grunn av dens personlige egenskaper.

6.3 Den skjulte fortellerens retorikk

I en reportasjeform fortalt med en skjult forteller blir kontakten mellom avsender og mottaker mindre personlig da journalisten er skjult for leseren. Siden leseren ikke har noen konkret avsender å forholde seg til kan reportasjen bli upersonlig og det blir vanskeligere for leseren å bedømme journalistens etos. Selv om journalistens mulighet til å spille på egen etos minker ved å skjule seg selv i teksten kan den skjulte journalisten i større grad spille på mottakerens

patos. Reportasjer skrevet med en allvitende skjult forteller har ofte en eller flere aktive hovedpersoner som driver reportasjens fortelling videre. Lesern kommer dermed tett på disse personene og opplever hvordan enkeltmennesker påvirkes av reportasjens tema. Gjennom skildringer og opplevelser åpner denne reportasjeformen for at leseren kan identifisere seg med menneskene i reportasjen. Selv om journalisten er skjult kan det derfor likevel oppstå en personlig kontakt mellom leseren og reportasjens hovedperson(er). På den måten kan den skjulte journalisten spille på en patos som avhenger av leserens sympatier eller antipatier til reportasjens hovedpersoner. Gripende skildringer av mennesker og situasjoner kan dermed vekke sterke følelser og engasjement for reportasjens tema hos leseren.

I sin bok *Fortellende journalistikk i Norden* påpeker Linda Dalviken den skjulte fortellerens evne til å la leseren tenke selv.

I stedet for å gjenfortelle det som har hendt, viser journalistene fram historien. Målet er å gi leseren en følelse av selv å ha vært til stede, og selv dra egne konklusjoner fra historien. For å få til dette bruker den observerende journalist en rekke virkemidler fra litteraturens verden, hvor det legges vekt på å skildre virkeligheten så levende som mulig. Dette gjøres særlig ved bruken av scener som ofte har symbolsk virkning. [...] Hun streber etter å bli en implisitt forteller, hvor det ikke er journalisten som person, men bare resultatet av arbeidet, som er relevant (Dalviken 2005:45).

Dalviken legger vekt på at journalisten på en engasjerende måte skal vise frem historien til leseren. Det skal gi leseren følelsen av selv å være tilstede i reportasjen. På den måten kan han trekke sine egne konklusjoner mens han lever seg inn i reportasjen. Disse egenskapene stemmer godt overens med Fabricius og Roksvold sin karakteristikk av patos egenart som appellform. ”Patos appellerer til følelserne.[...] En tale som skal bevæge, dvs. bevæge til handling, skal vekke kraftige følelser hos tilhøreren. [...] **Modtageren** er knyttet til patos” (2006:23,25). Ved hjelp av litterære og symbolske virkemidler skal den skjulte (implisitte) journalisten vekke følelser og engasjement som overbeviser leseren om reportasjens relevans.

Som nevnt tidligere er underholdningsjournalistikk nært knyttet til patos. En av grunnene til at reportasjer fortalt med en skjult forteller appellerer til leserens følelser og patos er nettopp reportasjeformens underholdende egenskaper. Som Dalviken skriver i sitt sitat bruker denne reportasjeformen flere virkemidler fra litteraturen. Personal-synsvinkel og stort sett sceniske skildringer skal gi reportasjen et litterært preg. Slik blir reportasjene mer lik fiksjon, mer

dramatiske og mer underholdende. Slike egenskaper vekker følelser hos leseren og bidrar til å spille på leserens patos.

6.3.1 Den ”skjulte” fellen

På samme måte som 1.person-reportasjen kan få sin retoriske tiltro redusert ved å bruke appellformen etos feil, kan den skjulte forteller-reportasjen ødelegge for sin retoriske overbevisningskraft ved å misbruke sin evne til å spille på patos. Den skjulte fortellerens egenskap til å ta i bruk litterære virkemidler kan ødelegge for reportasjens troverdighet fordi slike virkemidler er vanskelig å dokumentere. Spesielt bruken av personal-synsvinkel kan stikke kjepper i hjulene for den skjulte fortellerens troverdighet. Dalviken omtaler dette litterære virkemiddelet som et tveegget sverd, men trekker også frem mulige løsninger på problemet.

Tanke- og følelsesreferatet er imidlertid et tveegget sverd. Hvis leseren begynner å tvile på hvordan journalisten har fått tilgang til en persons innerste, skjæres beina av fortellingen. ”Dette må journalisten ha diktet opp,” tenker leseren. For å unngå dette har den fortellende journalist to strategier. Hun kan redegjøre for sine arbeidsmetoder i en tekstboks som ledsager fortellingen. Den andre strategien er å være føre var. Journalisten må være hundre prosent sikker [...] Det betyr i praksis at personene må lese igjennom fortellingen og godkjenne referatene før de går i trykken (Dalviken 2005:50).

Jeg er enig med Dalviken i at en tekstboks eller en deklarasjon fra reportasjens aktører kan styrke leserens tiltro. Likevel ser jeg noen problemer med denne løsningen. En tekstboks eller en deklarasjon fra reportasjens hovedpersoner er ikke helt problemfritt. Som jeg har nevnt tidligere i denne oppgaven er det vanskelig å vite om enkeltpersoners innerste tanker er genuine uansett om de selv sier de er det. Det er ikke alltid så lett å være ærlig om hva man tenker og føler. Uansett er Dalviken nødt til å kombinere sine to strategier, da det hjelper leseren lite om journalisten har avklart det han har skrevet med kildene, men ikke dokumenterer det i det journalistisk produktet. En dokumentasjon av kildenes samtykke til indre monolog og personal-synsvinkel kan likevel forsikre leseren om at kildene er inneforstått med journalistens bruk av journalistiske virkemidler.

Journalistikk, slik som retorikk, handler om å overbevise mottakeren. Den skjulte fortelleren er en reportasjeform som åpner for å overbevise leseren ved å spille på hans patos ved å vekke engasjement gjennom følelser. Med litterære virkemidler overlater den skjulte journalisten

leseren til seg selv ved å la han trekke sine egne konklusjoner og utvikler på den måten patos hos leseren. Blir de litterære virkemidlene for nære fiksjon og dermed lite troverdige forsvinner leserens patos. Hvis journalisten forsøker å legitimere lite troverdige skildringer i teksten er han plutselig tilstede. Leserens følelse av at det er han som opplever reportasjen og trekker egne konklusjoner reduseres dermed sammen med hans patos. Den skjulte fortellerens evne til å spille på appellformen patos er med andre ord en vrien balansegang der journalisten stadig må veie for og imot bruken av reportasjeformens virkemidler. De litterære virkemidlene er samtidig denne reportasjeformens kanskje mest omdiskuterte metode generelt, ikke bare retorisk.

7. Metode

7.1 Bakgrunn

Som student i Cape Town høsten 2009 så jeg som førstehåndsvitne hvordan en hel by forberedte seg på verdens største sportsarrangement. Folk ble sysselsatt og optimismen i befolkningen steg for hver måned som gikk.

Likevel fulgte jeg denne utviklingen med en viss skepsis. Fotball genererer enorme økonomiske interesser og over de siste 20 årene har fotball blitt en multimilliard-industri der korrupsjon og tvilsomme økonomiske avtaler har fulgt i dragsuget av denne utviklingen. Her hjemme preget Mikel-saken oversiktene i flere år, Serie A-skandalen i 2006 førte til at Italias mestvinnende lag, Juventus, ble degradert en divisjon og nylige ble den knøttlille, men styrtrike, oljenasjonen Qatar tildelt fotball-VM i 2022. Det er fansen som gjennom alt fra billetter, konsum og TV-lisenser betaler ”skatten” som genererer denne industrien. Likevel er organisasjonene udemokratiske og fusk får sjeldent konsekvenser utover det sportslige. Hvordan ville Sør-Afrika takle møtet med denne tvilsomme økonomiske modellen?

Samtidig var en hel verden enige om at dette mesterskapet ville gi Sør-Afrika et velfortjent løft etter en voldelig og diskriminerende historie. Denne visjonen slukte mediene rått og ukritisk. Med unntak av noen få oppslag rundt uferdige stadionanlegg var det få kritiske røster i mediebildet. Jeg savnet en vinkling som tok utgangspunkt i en afrikansk nasjon med 30 % arbeidsledighet og der store deler av befolkningen lever under fattigdomsgrensen. Hvordan kan de enorme utgiftene et slikt mesterskap koster gi en slik befolkning et fremtidig løft?

7.2 Metode

Da jeg merket meg et totalt fravær av medieoppslag om Sør-Afrikas utbytte av fotball-VM 2010 fikk jeg ideen om å skrive fire reportasjer om akkurat det. Siden observasjon er den grunnleggende metoden til reportasjen reiste jeg til Cape Town i oktober 2011 for å finne ut hva byen satt igjen med et år etter fotball-VM. På grunn av mine personlige forhold til tema og sted valgte jeg å skrive reportasjene med en tilstedeværende ”jeg”-form. Den avgjørelsen falt nokså naturlig da jeg begynte å skrive reportasjene. I enkelte tilfeller hadde jeg behov for å fortelle leseren om min fortid i Cape Town for å redegjøre for valg og handlinger. Men først og fremst ble det naturlig for meg siden de fleste forandringene jeg så og fordømmene jeg hadde var basert på min tid som student i byen et halvt år før VM.

7.3 Kilder

I min research til oppgaven tok jeg kontakt med Kristin Orgeret som er ekspert på sørafrikanske medier. Hun ga meg en veldig relevant artikkel samt nyttig kontaktinformasjon til organisasjonen IDASA, som jobber med demokratiserende prosesser i Afrika, og Justin Sylvester som tidligere jobbet i organisasjonen. For å få et innblikk i den sørafrikanske fotballhverdagen kontaktet jeg tidligere leder for den sørafrikanske eliteserien, Premier Soccer League, Kjetil Siem. I et møte med ham ble jeg satt i kontakt med George Comitis, eieren av Cape Towns største fotballklubb, Ajax Cape Town. Gjennom jevnlig kontakt med disse kildene ble jeg satt i kontakt med kilder som Grassroot Soccer, Shooz Mbeki og Lawson Naidoo. På den måten klarte jeg å skape et lite nettverk av kilder med kompetanse på ulike områder innen mine reportasjers tematikk.

I Cape Town gjennomførte jeg til sammen fem intervjuer med Justin Sylvester, Lawson Naidoo, George Comitis, Shooz Mbeki og Andrew Derkin i Grassroot Soccer. Alle intervjuene varte over en time og ga meg mange nyttige sitater samt tips om hva jeg burde oppsøke og hvem jeg burde snakke med. Videre gjennomførte jeg en rekke samtaler med folk som nettopp befant seg på de aktuelle stedene jeg observerte og skildret.

Sist, men ikke minst, var jeg selv en kilde i reportasjene mine siden mitt eksplisitte ”jeg” er tilstede i flere skildringer av steder og situasjoner.

7.4 Reportasjenes tema

Da jeg dro til Cape Town var planen å lage reportasjer om de delene av samfunnet mediene hadde spådd en veldig utvikling. Reportasjenes problemstilling ble derfor: *Hva sitter samfunnet i Cape Town igjen med som en direkte konsekvens av fotball-VM 2010?* Det var i hovedsak tre områder ”alle” var enige om at ville etterlate seg en betydelig arv i samfunnet. Infrastruktur, den nasjonale fotballen og turismen. I tillegg hadde jeg lest meg opp på problemene som omhandlet den ny stadion som ble bygget og så for meg en reportasje om den. Altså fire reportasjer.

Da jeg kom til Cape Town oppdaget jeg at turisme-reportasjen ble vanskelig å lage da den globale finanskrisen etter VM hadde ødelagt mye for turismen. Ifølge daglig leder på Table Mountains restaurant hadde absolutt ingenting skjedd. Den samme beskjeden fikk jeg på Robben Island. Selv om det er et resultat i seg selv at ingenting har skjedd kom ikke dette resultatet som en konsekvens av VM, men av finanskrisen. Derfor passet ikke reportasjen lenger til min problemstilling. Som et resultat av mitt lille kildenettverk fikk jeg likevel en fjerde reportasje. Justin Sylvester fortalte meg om et fotball/AIDS-senter som var blitt bygget av FIFA midt i Cape Towns største township, Khayelitsha. Senteret heter *Football for Hope* og ble bygget i direkte sammenheng med fotball-VM. Ved å kombinere fotball og lek med opplysningsarbeid blant unge om Sør-Afrikas samfunnsproblem nr.1 AIDS ble det helt naturlig for meg å besøke og skrive en reportasje om denne institusjonen.

8. Reportasjene

En kollektiv arv?

”Ikke bruk kollektivtransport utenom sentrum i Cape Town. Det er farlig selv for den lokale befolkningen og ikke minst for turister.” Dette rådet fikk fem av fem tommer opp på VirtualTraveler sin helpfulness-skala for reisende til Cape Town.

Et google-søk med nøkkelordene “public transportation” og “Cape Town” er ingen gledelig lesning for turister. Dette er to overskrifter i Cape Towns nettaviser i uke 5 og 6, 2012:

”Metrorail guard stabbed by commuters traveling without tickets” og “Train coaches set alight in Cape Town” Sommeren 2010 besøkte 200 000 fotballfans Cape Town for å drikke, feste og se på fotball. I forkant av mesterskapet hadde mange medier fokusert på voldsproblematikken i Sør-Afrika, og hvordan den ville påvirke fotball-VM. Likevel ble ikke

den store frykten for kriminalitet rettet mot fotballfans en realitet. Hvis turister frarådes å bruke kollektivtransport og slik transport er en arena for vold og vandalisme, hvordan kom da 200 000 fotballfans seg fra A til B en hel måned uten større problemer? Eksisterte andre tilbud den sommeren, eller er realiteten mer nyansert enn generelle reisetips og tragiske overskrifter?

A Rainbow Nation

Apartheid har skapt en relativt enkel demografi i de fleste sørafrikanske byer. Det har vært en hvis mobilitet siden Nelson Mandela vant valget i 1994, men i det store og det hele bor du der hudfargen din tilsier at du burde bo. De best beliggende, dyreste og tryggeste stedene å bo ligger rundt og i nærheten av fjellkonstellasjonene rundt Table Mountain og forstaden Table View. Table View ligger et stykke ut av byen, men har som strøkene rundt Table Mountain fantastiske strender og som navnet tilsier en enestående utsikt. Her bor det først og fremst hvite. Følger man Table Mountain videre innover og holder seg mellom motorveien og fjellet vil man passere fine strøk rundt Cape Town University (UCT) og etter hvert ende opp i vindistriktet Kristenbosch. Nedenfor motorveien skifter demografien så fort mann er ute av sentrum og hudfargen blir coloured (en blanding av forskjellige raser) og svart. Videre inn i landet flater landskapet seg ut og før du vet ordet av det er du på The Cape Flats. Det er et enormt område som ligger mellom byen, Table View og de fruktbare vindistriktene i nordøst. I dette området er det mest arbeidsledighet, mest kriminalitet og mest AIDS, i dette området er det minst vann, men flest drap, i dette området ligger Cape Towns townships, her bor over 1,5millioner mennesker, de er ikke hvite.

Det er en skyfri dag tidlig i oktober 2011. På veien til ankomsthallen til flyplassen Cape Town Internastional (CTIA) passerer jeg den ene plakaten etter den andre som setter byen i forbindelse med fotball-VM. Wade October har akkurat landet med et fly fra Johannesburg hvor han har vært på jobbtur. Han er en ung farget sørafrikaner i begynnelsen av tjueårene, han har hva som ser ut som en diamant i hvert øre, solbriller og snakker i ett sett.

- Det skal sies. I forbindelse med fotball-VM har vi fått en topp internasjonal flyplass, den ble akkurat kåret til den beste i Afrika. Mange drar ut hit for å ha business-møter med samarbeidspartnere, så drar de tilbake til byen mens den andre parten reiser videre med fly, skryter October.

To år tidligere, i 2009 landet jeg på CTIA for å studere et semester på Cape Town University. Den gangen ble jeg møtt av en mørk, uoversiktlig og trang ankomsthall. I dag blir disse

karaktistikkene antonymer i det en lys, oversiktlig og åpen ankomsthall åpenbarer seg. Gjennom glassveggene skinner solen ned på det hvite blankpolerte steingulvet i en behagelig temperert atmosfære. På veggene henger det store plakater utstedt fra ”fylket”, Western Cape. Slagord som ”We FUEL economic development” og ”We emPOWER free thinkers” har en tydelig fremtidsrettet agenda. Vi er på full fart fremover på alle områder og med Western Cape sitt investment and trading agency *Wesgro* vil du få de beste plassene i raketten som er i ferd med å ta av. En slik visjon er lettere å selge på en moderne flyplass med trallevenlige rulletrapper og en eksklusiv VIP-lonuger. På Cape Towns hjemmeside ble det annonsert at byen regnet med 350 000 turister i forbindelse med fotball-VM 2010. I den anledning investerte byen hele 1,1 milliarder kroner for å skape en moderne internasjonal flyplass for de mange gjestene. Denne investeringen er bare en del av den infrastrukturelle ansiktsløftningen Cape Town ga seg selv i anledning VM 2010. Samme hjemmeside meldte at det til sammen ble brukt 10,7 milliarder kroner på nye veier, avkjøringer, kollektivtransport og, som med flyplassen, en modernisering av togstasjonen. Ifølge rapporten, *Whats left After the World Cup?* skrevet av Justin Sylvester hadde regjeringen planer om å gjennomføre omfattende arbeid med infrastrukturen i landet innen 2013, uavhengig av fotball VM. Men på grunn av mesterskapet måtte planene bli realisert tre år tidligere. Det satt en helt nødvendig og endelig ”deadline” som Cape Town var nødt til å overholde.

– Hadde det ikke vært for fotball-VM, hadde disse løftene dratt ut i det uendelige og til slutt hadde vi sittet igjen med en halvveis løsning, som ingen ville vært fornøyd med. Selv om det kostet masse penger ble det i hvert fall gjennomført. Det har blitt bra og det er gjort på en ordentlig og internasjonal måte, forteller Sylvester.

Utenfor ankomsthallen venter en diger statue av en elefant som ser ut til å storme ut på en hvit plass på størrelsen med en fotballbane. Her får besøkende tid og rom til å puste inn afrikansk luft, mens de kan vurderer hvilke fremkomstmidler som skal ta dem til byen. I motsetning til tidligere er ikke dette lenger et valg mellom en taxi eller en annen. Bussen MyCiti er et kollektivtilbud som ble opprettet i forkant av fotball-VM for å frakte fotballfans fra flyplassen til byen, rundt i sentrum og selvfølgelig til Cape Town Stadium som en del av sentrums-ruten. Holdeplassen til MyCiti-bussen står i enden av den hvite plassen i form av en firkantet og moderne glasskonstruksjon der service, oversiktlige rutetabeller og prislistor gir et inntrykk av et velfungerende system. Turen fra flyplassen til sentrum tar 20 minutter og koster 40 kroner. Selve bussen er ny, stille, punktlig og trygg, fire adjektiverer som sjeldent eller aldri er

forenbare med sørafrikansk kollektivtransport. Wade October er mer skeptisk til det nye tilbudet og blir sjokkert da jeg forteller ham at jeg skal ta den nye bussen til byen.

– Jeg bor ute på Cape Flats, det er ikke snakk om at jeg tar kollektivtransport ut dit med all denne bagasjen, jeg vil ikke bli ranet. Du burde heller ikke ta kollektivt inn til byen, du er hvit i tillegg. Når du har prøvd bussen, må du hvert fall la meg kjøre deg til flyplassen når du skal hjem, jeg insisterer, det er ikke noe vits å ta sjanser, sier October dønn alvorlig.

Sikkerhet er et gjennomgående tema for innbyggerne i Cape Town, spesielt for hvite. Man skal ikke gå alene når det er mørkt, nabolaget bør ha en vakt og du er som regel ikke hjemme før du har låst opp minst tre gitter og en dør. Det er ikke uten grunn folk er bevisste på sikkerhet, årlig begås det ca 20 000 drap i Sør-Afrika. Selv om mange mener tallene er feil og at de burde være langt høyere, plasserer det Sør-Afrika på tredje plass i verden bak Colombia og Venezuela. Cape Town er Sør-Afrikas ”mordhovedstad” og selv om tallene sakte går nedover, hadde Cape Town 2018 drap i 2008, noe som tilsvarer 5,5 drap per døgn og setter Cape Town på FNs liste over ”høyrisiko”-byer. Rundt 70 prosent av disse drapene blir registrert i politistasjoner som ligger på Cape Flats.

Lawson Naidoo jobber som uavhengig konsulent og har blant annet vært rådgiver for den første ANC-rgjeringen fra 1994. Under fotball-VM 2010 reiste han og to andre forskere mellom de syv VM-byene for å finne ut hva et slikt mesterskap gjorde med Sør-Afrika. Resultatet ble boken; the Vuvuzela revelation.

– Kollektivtransport i Cape Town blir sett på med en viss skepsis og turister frarådes å kjøre kollektivt. Det er rett og slett ikke veldig trygt hvis man ikke er kjent, alle togene eller den berømte taxien tar deg til, gjennom eller har forbindelser til områder med mye kriminalitet, forteller Naidoo.

Jeg møter han på kontoret hans et lite stykke utenfor sentrum. Sekretæren hans kommer med en kopp kaffe til meg og vi setter oss på et møterom med et rundt bord og nakne grønne vegger.

– I Cape Town har alle som har råd, bil. Kollektivtransport er til for å frakte den lavere arbeiderklassen til og fra jobb. Siden MyCiti fremstår som et trygt, gunstig og effektivt kollektivtilbud kan det være med på å snu samfunnets skepsis til tillit, på den måten er MyCiti

et veldig riktig tiltak fra byen, forklarer Naidoo rolig.

Turen fra flyplassen til Civic Centre tar, som rutetabellen tilsier, 20 minutter. Det er lite rom for forvirring, da alle detaljer er tydelig forklart og enkle å forstå. Inne på bussen har en jente ansvaret for billettene, mens en mann kjører bussen. På den måten blir det ingen kø og det er lett for passasjerene å forholde seg til. Det er ingen tvil om at det er startfasen på et eventuelt kollektiveventyr for MyCiti, vi er nemlig bare syv stykker på bussen.

Tog

Sentralstasjonen i Cape Town ligger kun et par hundre meter fra Civic Center. Stasjonen er lys, oversiktlig og ryddig. I likhet med flyplassen består gulvet av blankpolert hvit stein som patruljeres av flere sikkerhetsvakter. Cape Town brukte 360 millioner kroner på stasjonen i forkant av VM, det er en investering som har gjort at jeg beveger meg på en sentralstasjon av internasjonal standard. Fra stasjonen går tog som er en blanding av tog og T-bane, mest tog, de heter "MetroTrain", men går likevel aldri under bakken. Det er det ene av to kollektivtilbud for de innbyggerne i Cape Town som ikke bor i de absolutt rikeste områdene der MyCiti-bussen kjører sine ruter. Disse togene går i hovedsak ut til forskjellige townships på Cape Flats og ned langs Cape Pininsula (halvøyen Cape Town ligger på) til forsteder med fantastisk natur og strender. Ulempen er at toget går gjennom tungt belastede strøk på den timelange turen til disse forstedene, disse strøkene er på "feil" side av fjellet og da gjelder alle forhåndsregler for hvite.

Jeg holder til i nærheten av UCT, som ligger rett under fjelltoppen Devils Peak. Man er fremdeles i byen, men det tar et kvarter å kjøre til sentrum. For å komme dit må jeg ta toget fem stopp retning Hout Bay (en idyllisk naturperle på tuppen av Cape Pininsula) og hoppe av i det halvkriminelle strøket "Rosebank" som ligger nedenfor motorveien. Da jeg studerte her, hadde jeg egen bil og ble dessuten frarådet av skolen om å krysse hovedveien på vei ned til togstasjonen. Min første togtur står med andre ord for døren sammen med noen blannede følelser. Ved inngangen til stasjonen henger det obligatoriske "No dangerous weapons" skiltet. Under skiltet er det avbildet en AK-47, en øks, en machete og et spyd på en klubbe, i tilfelle noen skulle være i tvil om hva et farlig våpen er. Billettene kommer i to forskjellige prisklasser; første og andre. Forskjellen er minimal og jeg betaler 7 Rand for førsteklasse. Forskjellen på de to klassene er at setene i førsteklasse er som på et norsk tog fra 80tallet, i

andreklasser er sitteplassene benker langs veggen, noe som gir en "metro-følelse". Togene går relativt ofte og jeg må ikke vente lenge før et tog retning Hout Bay skal gå fra plattform 14. Vi må tydeligvis vente på et godstog som skal passere, tenker jeg i det et gult, skittent MetroTrain triller inn på perrongen. My bad. Noen av dørene er åpne og folk står og henger i døråpningene. Jeg holder på å miste toget, fordi jeg litt sent finner ut at jeg manuelt må åpne døren som fører inn til en av førsteklassevognene.

– Toget er rett og slett ikke trygt, det er uoversiktlig og frakter passasjerer som skal til de absolutt mest kriminelle områdene i byen. Om du sitter på førsteklasse eller ikke, har egentlig ikke noe å si, men pass på at du bryr deg om dine egne saker og at det er flere i vogna sammen med deg. Prøv og oppfør deg som om det er den vanligste ting i verden sånn at det ikke ser ut som om du er en turist, fortalte Wade October meg før han genuint bekymret ønsket med lykke til på flyplassen.

Jeg tar tak i de to håndtakene og prøver å dra de fra hverandre. På andre forsøk klarer jeg akkurat å få opp døren med et rykk, som holder på å gi majoriteten av ryggmusklene mine kollektiv krampe. Min entre blir derfor ikke så "kasual" som jeg hadde håpet på og det virker som samtlige i kupeen ser på meg i visshet om at en turist akkurat gikk på. Toget har overraskende behagelig seter og kupeen har behagelig temperatur, lukt og atmosfære. De reisende er for det meste fargede og svarte, og selv om det er noen få hvite passasjerer, ser jeg ut til å vekke mer oppmerksomhet enn de andre, jeg sitter plutselig med følelsen til den stakkars "negern" på Ål stasjon. I motsetning til gutta fra Hellbillies, så er ikke dette noen sensasjon for de andre i kupeen, men de gir meg en følelse av å bli iaktatt. Det er ikke direkte ubehagelig, men heller ikke behagelig, fordi alle skjønner at dette ikke er en vanlig situasjon for meg. Når rasenes fordommer og forventninger bryter med de gitte normene, enten det er den ene eller andre veien, så føler man det på kroppen. I Sør-Afrika går det ikke an å ferdes uten å kjenne på følelsen av å tilhøre en "rase", enten den er hvit, farget eller svart.

Turen ser ut til å gå knirkefritt og jeg koser meg mens jeg ser Tabelmountain skli forbi mens skyskraperne i sentrum blir stadig mindre. Den indre roen blir like brått borte som dørene gikk opp på andre forsøk. I det folk går ut og inn på et stopp roper en dame: "Officer! His got a knife" mens hun haster mot noen politimenn jeg ikke en gang hadde lagt merke til bakerst i kupeen. Plutselig er det full baluba og politimennene hopper ut av døren bak uroens episenter mens "gjerningsmannen" smetter ut døren foran og beinflyr nedover perrongen. I det toget kjører videre, prøver jeg å få øye på noe, men ser ingenting. Stemningen i kupeen er likevel

ikke veldig preget, folk snakker litt med hverandre, mens kvinnen som oppdaget kniven, snakker høyløst om at hun hadde reddet alle på toget. Det får de jeg sitter ved siden av og ovenfor til å himle med øynene, mens jeg nikker litt og later som jeg er totalt uberørt. Nå skal det sies at jeg i ettertid tok toget den samme strekningen og videre til strendene uten å oppleve noe lignende, likevel var det noe med den sindige og fattede reaksjonen fra mine medpassasjerer som fortalte en annen historie. På dem virket ikke episoden spesielt oppsiktsvekkende, noen syntes knapt å ense hendelsen. Jeg skulle like å se den samme reaksjonen på en norsk T-bane hvis en dame plutselig hadde skreket "Han har en kniv!" mens fire politimenn hopper av vognen og beinflyr etter en fyr med kniv nedover perrongen på Jernbanetorget. Fremme på stasjonen står, til min overraskelse, åtte politimenn i en ring mens de legger håndjern på knivmannen som tydeligvis hadde forsøkt å unnsnippe ved å hoppe inn i vognen foran, en taktikk med lite hell.

”Taxi”

Om jeg aldri hadde tatt tog før, er mitt forhold til Cape Towns beryktede taxier langt mer komfortabelt. Som student brukte jeg disse ofte til byen og butikken. Mye fordi de er ekstremt billige, men mest fordi vi alltid var flere som tok dem sammen. Alt er litt annerledes i Cape Town når man er alene. I Cape Town er ikke *taxi* og *cab* det samme. En taxi er en minibuss på størrelsen med en VW Caravelle eller en Toyota Hiace og man tar den sammen med fremmede som kollektivtransport. Taxiene er ikke til å unngå å få med seg da de er svært dominerende på alle veier og en absolutt nødvendighet i hverdagen for flere tusen sørafrikanere, om ikke millioner. En cab er en vanlig drosje med fire dører, sikkerhetsbelte og taksameter.

Fra en diger plattform over sentralbanestasjonen i Cape Town sentrum kjører taxiene forskjellige ruter ut på Cape Flats og langs Main Road nedenfor universitetet. For å praie en slik taxi må man ikke gjøre stort, retttere sagt, man må ikke gjøre noen ting, bortsett fra å eksistere langs en av disse strekningene. Når taxien nærmer seg, begynner den å blinke med lysene og tute. Som om ikke det er nok, henger det en fyr ut av vinduet og skriker navnet på taxiens destinasjon. En finger eller et nikk er som regel mer enn nok til å få en slik taxi til å stoppe, fyren som skriker åpner opp sidedøren og sjåføren setter pris på om man kan hoppe på i litt fart. Komforten ombord er like varierende som kjøreegenskapene til sjåføren, noe som gjør at denne formen for kollektivtransport ikke anbefales i noen turbøker eller -guider om

Cape Town. Det er et framkomstmiddel forbeholdt de lokale, og som hvit er man alltid minoritet. Til gjengjeld er det meget billig, du kommer langt for 4 kroner, etter klokken seks om kvelden dobber midlertidig prisen.

Jeg står ved den travle veien Main Road som går forbi universitetet og inn til sentrum. Det tar ikke et minutt før den første taxien kjører inn til siden og døren skyves opp ti meter før taxien når meg. Fyren som skriker og åpner døren vipper et sete til side og hjelper meg inn. "Where to my brother?" Jeg sier "Cape Town" og gir ham en tier. Noe motvillig ta han imot tieren og slipper den ned i "kassa". Kassa er en strømpe eller en tøypose og motvilje vises fordi han nå er nødt til å finne fem Rand i veksel. Det går som regel bra og det gjør det denne gangen og. Det lønner seg likevel å ha nøyaktig antall Rand klart. Da slipper man sure miner fra "billettøren" og man unngår å ta frem lommebøker og den slags. Da unngår man unødig oppmerksomhet rundt verdisaker og det ser ut som om du har gjort det før, det er en fordel i alle situasjoner.

Sjåføren av minibussen heter Mpela. Han er en tjukk svart afrikaner som ser ut til å nærme seg sitt førtiende leveår. Joop samler inn pengene. Til tider hopper han til og med ut av minibussen for å overtale fotgjengere til å sitte på. Han er tynn, farget og halveis i tredveårene.

– Vi bare leier bilen, det koster 800 Rand for en dag. Bensin må vi fylle på selv. Siden jeg har lappen kjører jeg mens Joop skaffer passasjerer. Vi kjører frem og tilbake i ca 12 timer. Etterpå deler vi overskuddet som pleier å være rundt 800Rand.

Mpela og Joop er i godt humør, de hører på hiphop, tuller med pasasjerene og de kjører en over gjennomsnittelig fin minibuss.

– I de siste årene og spesielt før VM dukket det plutselig opp mange nye fine taxier. Mange fikk dem lakkert med VM-logoer og sørafrikanske flagg for å appellere til folk under mesterskapet. Før kunne man ende opp i taxier med hull i gulvet og bruskkasser som seter. Nå kan du ende opp i taxier med elektriske dører og klimaanlegg. Oppgraderingen i forkant av VM har gjort at folk rett og slett ikke hopper inn hvis du kommer kjørende i en rønne, forteller Mpela, mens han ler, girer, blinker og tuter.

Det er ikke til å stikke under en stol at stemningen er litt anspent mens jeg sitter der med mitt blonde hår og min hvite t-skjorte. Jeg er ikke redd og jeg føler meg ikke truet, det er bare sånn det føles å være hvit i mange situasjoner i Sør-Afrika. Ved et lyskryss hopper fem ungdom inn

i taxien, de er alle fargede og skal på byen. Siden bussen er full har han ene ikke noe valg, og må sette seg ved siden av meg. Han heter Chris, har drukket litt, og slår gjerne av en prat.

– Jeg har bil og vanligvis bruker jeg den, men når man skal på byen og feste, funker ikke det. Siden vi er så mange, kunne vi bestilt en cab, det ville ikke blitt mye dyrere, men vi er fargede, så det er et fett. Dessuten kan man treffe kule folk i taxien og den stopper rett utenfor utestedet, forteller Chris

Da jeg ikke hopper av på det nest siste stoppet før endestasjonen, merker jeg at noen i taxien kikker litt forundret på hverandre og det tar ikke lang tid før jeg skjønner hvorfor. Taxien kjører opp en lang bakke opp til en slags trafikkmaskin som ”svever” ca. tretti meter over Cape Town sentralbanestasjon. Det samme gjør en drøss med andre taxier som kommer fra alle kanter som bier returnerer til kuben med pollen. Det ender i en trafikkork seig som honning, noe som fører til at de fleste hopper ut av taxien for å gå de siste to hundre meterne. For meg er det bare å innse at jeg må hoppe ut av taxien, høyt oppe på en trafikkmaskin i Cape Town mens det begynner å bli mørkt. Jeg er langt fra komfortabel med situasjonen jeg har havnet i fordi jeg befinner meg i downtown Cape Town og det begynner å bli mørkt. Ikke gå alene etter mørkets frembrudd, er det første rådet man får i denne byen. Jeg går så målrettet jeg kan i samme retning som resten av de vel to hundre sørafrikanerne, som om jeg visste akkurat hvor jeg skulle. Det går bra og det er kanskje en selvfølge, siden de fleste jeg går sammen med, er kvinner eller menn som ser helt harmløse ut. Men det står og sitter nok av menn som ser lumske ut på veien til trappen der alle blir presset sammen, noe som gjør meg ytterligere litt engstelig.

Jeg har selvfølgelig en sekk stappfull av fordommer. Men jeg har også en god del rom i den sekken som er fylt med reviderte fordommer og fakta om dette området og denne byen. Hadde jeg visst at nest siste stoppet var nest siste stopp ville jeg nok hoppet av der. Disse gutta har nemlig ingen rutetabell, hverken i papirform eller på PDF. Med mine sunne fordommer og kunnskap om dette stedet, forstår jeg at turistbøker fraråder turister fra å bruke kollektivtransport i Cape Town. For meg føles det ikke direkte uttrygt å bruke kollektivtransport i Cape Town, man må bare kjenne byen og ta visse forholdsregler. Men jeg har vanskelig for å forestille meg hvordan de to tradisjonelle kollektivtilbudene i Cape Town klarte å frakte flere tusen VM-turister til stadion på kampdager sommeren 2010. MyCiti-bussen gikk bare til flyplassen og rundt i sentrum under VM, og selv om mange gikk fra

CivicSenter, må det ha kommet mange tusen fans fra områder der de tradisjonelle kollektivtilbudene råder.

De arveløse

Ifølge Lawson Naidoo var ikke dette noe problem under VM.

– Midlertidige løsninger ble iverksatt for å forhindre køer og kaos i sentrum. På kampdagene ble det satt opp egne VM-busser som gikk noen kilometer fra sentrum, for eksempel universitetet. Da kunne man parkere bilen på universitetet og ta gratis buss inn til sentrum. Fra sentrum og bort til stadion går det en vei som heter Summerset Road. Denne veien ble stengt for trafikk og gjort om til en såkalt Fan Walk der fotballfans sammen kunne gå den ca 20 minutter lange turen til Green Point Stadium, forklarer Naidoo

Problemet med denne løsningen er at den ikke etterlater seg et værende, forbedret kollektivtilbud for de menneskene som bor i områdene der det ble satt opp VM-busser. Løsningen var i seg selv veldig smart og billig. Dette mesterskapet skulle jo tross alt etterlate seg en fantastisk arv for befolkningen. Det finnes ingen arv i midlertidige løsninger. Befolkningen på Cape Flats og langs Main Road må derfor fortsette å stole på et lite trygt og pålitelig kollektivtilbud. MyCiti-bussen kjører fremdeles bare til de fineste strøkene i Cape Town og frakter derfor også kun mennesker som ferdes i disse strøkene, rike hvite. Politiet kjører gratis med MyCiti og det kommer derfor ofte to og to politimenn om bord på bussene, noe som gir en ekstra følelse av trygghet. Realiteten kan derfor virke ganske urettferdig og symptomatisk for det sørafrikanske samfunnet. Når det er sagt, er kanskje ikke denne litt forsiktige tilnærmingen til et nytt kollektivtilbud i Cape Town så dum. Togene og, etter hvert, taxiene er ikke utrygge i seg selv, det er områdene de kjører til og menneskene de frakter som gjør det risikabelt å bruke disse kollektivtilbudene. Med den tidligere nevnte mordstatistikken fra Cape Flats i bakhode sier det seg selv at kollektivtransport med tilknytning til dette området forbindes med en sikkerhetsmessig risiko. Disse rutene ville vært like utrygge om de hadde blitt kjørt av en splitter ny MyCiti-buss. Dessuten er ikke de tradisjonelle kollektivtilbudene på langt nær så utrygge for fargede, svarte og til dels hvite sørafrikanere (ved dagtid) som de er for turister.

Konsulentfirma A.T. Kaerney har jobbet med byer og vertsnasjoner som har arrangert store sportsarrangement i flere tiår og skrev nylig rapporten Building a Legacy med undertittelen Sports Mega-Events Should Last a Lifetime. I denne rapporten blir det lagt vekt på at

arrangørene bør legge til rette for et langsiktig utviklingspotensial i stedet for å gå for løsninger som gir en rask håndfast avkastning. I forhold til dette prinsippet har Cape Town handlet riktig, fordi de umiddelbare kollektivbehovene ble, under VM, dekket av MyCiti og de midlertidige løsningene, men som Naidoo påpeker, trenger innbyggerne i Cape Town tid til å venne seg til en realitet der kollektivtransport er trygt. I ettertid har Cape Town sett at etterspørselen matcher en gradvis ekspansjon slik at tilbudet stadig blir større. Et annet poeng i rapporten, som underbygger Cape Towns tilnærming til en forbedret infrastruktur, er at en bærekraftig og fremtidsrettet utvikling bør matche arrangørens allerede eksisterende planer innenfor et gitt område. Som nevnt i rapporten til Justine Sylvester hadde regjeringen planer for å forbedre infrastrukturen, fotball-VM hjalp til å realisere disse planene tidligere enn planlagt i et utviklingsland der slike forbedringer er svært viktige, men sjeldent prioritert.

MyCiti-bussen skiller seg fra de andre kollektivtilbudene i Cape Town fordi den går mellom trygge områder. Tilbudet var en nødvendighet i forbindelse med VM, men arven har ringvirkninger og tilbudet blir stadig bedre og ekspanderer i skrivende stund. MyCiti har i dag i tillegg til flyplass- og sentrumsruten, en rute som går fra Table View til sentrum eller CBD (Central Business District) der mange av innbyggerne i Table View jobber. Men prosjektet er, ifølge Naidoo, avhengig av at mentaliteten i byen endres. Folk i Cape Town har til gode å se et velfungerende kollektivtilbud som er trygt for alle. MyCiti har blitt det kollektivtilbudet og folk begynner nå å se nytten av et velfungerende kollektivtilbud. Dermed blir det lettere for byen å bevilge penger til å utbedre tilbudet.

– En metropol av Cape Towns kaliber bør ha et velfungerende og trygt kollektivtilbud. Turister som kommer hit, vet ikke hvordan de skal komme seg rundt og tar taxi over alt eller de leier seg bil. Derfor er dette tilbudet en nødvendighet både for Cape Towns innbyggere og turistene, som kommer hit på besøk. I tillegg er det billig, 7,5 kroner fra sentrum til Table View er så billig at det ikke lønner seg å ta bilen. Før sto folk en time i kø på den strekningen før de måtte lete etter parkeringsplass i byen. Nå sitter de 20min på bussen og leser avisen før de tusler eller tar en annen MyCiti-buss til jobben fra CivicCentre, forteller Naidoo

MyCiti- bussen sitt siste stopp er CivicCentre, et knutepunkt som binder alle MyCiti-rutene sammen. Hver av rutene har sin egen, nummererte glasstasjon, som underbygger det enkle og oversiktlige inntrykket. De fleste av MyCiti-holdeplassene er representert med hver sin estetiske glasshytte som i tillegg gir tilbudet et moderne preg. Bussen stopper med sine to

dører parallelt til dørene på glasstasjonen og med en fjernkontroll åpner en smilende kar dørene fra innsiden av stasjonen. Ved siden av de allerede ferdige glasstasjonene står det to halvferdige og to påbegynte stasjoner.

– To av stasjonene blir holdeplasser for de nye rutene Summerset og Camps Bay, forteller Niani. Niani er farget, har på seg en blå MyCiti-uniform og åpner dørene til de forskjellige stasjonene. Summerset er en fasjonabel forstad ikke langt fra Table View og Camps Bay ligger sammen med syv strender på baksiden av Table Mountain med en solnedgang som raskt gir tomtene priser rundt 40 millioner kroner.

– Hva med de to andre?

En forsiktig entusiasme sprer seg i ansiktet til Niani som om han skal fortelle meg konfidensiell informasjon.

– Det er snakk om at en av dem skal bli en rute til en township på Cape Flats.

Den hvite elefanten.

Sør-Afrika brukte enorme ressurser på å bygge stadionanlegg som tilfredstilte FIFA sine krav for å arrangere et fotball-VM. Mange av anleggene ble likevel sett på som overflødige og ble raskt omtalt som ”hvite elefanter” etter mesterskapet. Den mest overflødige elefanten står plassert midt i Cape Towns eksklusive strøk, Green Point.

– WE LOVE YOU CAPE TOWN!!

Kings of Leon-vokalist Caleb Followill tar ingen sjanser i sitt første møte med det sørafrikanske publikum, som svarer med et kollektivt jubelbrøl. Mange tusen kamerablitz får Cape Town Stadium til å ligne et basseng av morild. Ventetiden er over, etter en ukes utsettelse, fire oppvarmingsband og en langdryg pause står endelig de fire fetterne fra Nashville på scenen. Spenningen blant publikum er elektrisk. Dette anlegget er den dyreste arven etter fotball VM 2010, og kveldens konsert er en av mange avbetalinger i form av sårt trengte inntekter, men også fantastiske opplevelser.

Idet det harde riffet til "Crawl" dundrer ut av det enorme lydanlegget, blåser en vind gjennom den enorme arenaen som skutt ut av høyttalerne. Det er en fascinerende tilfeldighet som gjør at man til tider må jobbe for å holde balansen. Ved siden av meg forsøker venninnene Anja Schacht og Sharon Coetzee å bidra til blitzhavet, men det er ikke lett da vinden virvler deres henholdsvis blonde og svarte hår opp foran linsen. I kveld er de to jentenes rasetilværelse snudd på hode. Anja tilhører her majoriteten med sitt blonde hår og europeiske utseende, mens Sharon som er farget (coloured) i kveld for en gangs skyld tilhører minoriteten.

– Verken jeg eller Anja er spesielt interessert i Kings of Leon, men når så store artister kommer til byen man bor i er det gøy å få det med seg. Det er jo et fantastisk anlegg og stemningen, scenen, lyset og alle menneskene gjør det til en opplevelse i seg selv. Det er fascinerende. Før hadde vi veldig sjeldent store artister her. En hvert andre år kanskje, men med den nye arenaen har vi hatt tre store bare i år.

De to andre bandene Sharon snakker om er U2 og Coldplay. Den nye arenaen er den omdøpte fotballstadion "Green Point Stadium", som i dag heter Cape Town Stadium. Det nye navnet gjør at det omdiskuterte anlegget i dag høres ut som et anlegg for hele byen, ikke bare for innbyggerne av den velstående bydelen Green Point. Sommeren 2010 var den samme stadion ved flere anledninger verdens midtpunkt da Cape Town og syv andre sørafrikanske byer for første gang i historien arrangerte fotball-VM i Afrika. Sjelden har det vært knyttet så mye spenning til selve utførelsen av et fotball-VM som den sommeren. Men da VM ble sparket i gang den 11. juni, feiret Sør-Afrika og verden en fotballfest av internasjonal klasse både på og utenfor banen. Hva var det egentlig folk bekymret seg for? Mens vi i vesten bekymret oss for kriminalitet og uferdige stadionanlegg, var det langt mer intrikate problemer det sørafrikanske folket hadde i tankene.

– Først må jeg si at jeg hadde den beste måneden i mitt liv og jeg er sikker på at de fleste av mine landsmenn vil si det samme, forteller Justin Sylvester, som noen måneder etter VM skrev en rapport med navnet "What's left after the World Cup?". Nå sitter han og snakker engasjert i en hipp kafé i det like hippe strøket Observatoy.

– Vi jublet sammen, festet sammen, skrek sammen og vi følte at vi hadde skapt noe veldig bra sammen, som en samlet nasjon. Problemet er at vi egentlig ikke hadde råd.

I Sør-Afrika er det de seks stadionene som ble bygget i forkant av VM som har skapt mest debatt og flest røde tall i det sprengte budsjettet. I sin egen rapport viser Justin til tall fra et

konsulentfirma ved navn Grant Thornton, som i 2004 fikk i oppgave å regne ut et budsjett til den sørafrikanske søknaden, som senere samme år vant rettighetene til å arrangere fotball-VM i 2010. Et estimert budsjett på rundt to milliarder kroner var tilstrekkelig til å vinne budrunden. Da samme firma gikk over tallene etter VM, viste det seg at mesterskapet hadde kostet Sør-Afrika svimlende 41 milliarder, eller 6 prosent av landets bruttonasjonalprodukt. En stor del av disse pengene gikk med til nødvendige oppgraderinger av infrastruktur som flyplasser, veinett, togstasjoner og kollektivtilbud. Det er tiltak som var nødvendige i forkant av et arrangement som fotball-VM, men som samtidig vil bli benyttet hver eneste dag når VM er over. Det er de mange stadionene rundt omkring i landet som derimot har vist seg som alt for dyre og totalt overflødige. I dag blir de bare omtalt som ”hvite elefanter” av sørafrikanere. Denne metaforen er myntet på noe som er totalt overflødig og dyrt i drift.

–Vi i Cape Town er så heldige at vi har fått den største av dem alle. Vi bikket alt for lett og alt for tidlig for presset fra FIFA. Det ga FIFA overtaket på et veldig tidlig tidspunkt av prosessen og de slapp det ikke før finalen var blåst av. Det ville aldri skjedd i en sterk nasjon som Tyskland eller USA, sier Justin mens han vifter oppgitt med en arm.

Justin forteller meg at det aldri var snakk om å bygge et stadion i Cape Town da Sør-Afrika fikk sin VM-søknad godkjent av FIFA i 2004. Karen Schoonbee og Stefaans Brümmer skrev i 2010 et kapittel i en større rapport som de kalte *Public loss, FIFA`s Gain, How Cape Town got it`s ‘white elephant’*. I dette kapittelet går de grundig til verks for å finne ut hvorfor det mot alle odds ble bygget et splitter nytt stadion i Cape Town, selv om byen allerede hadde to anlegg som ble godkjent av FIFA i søknaden fra 2004. Ikke bare ville anlegget medføre enorme ekstrautgifter, det ville også bli så å si umulig å drifte det med en bærekraftig økonomi etter VM. I rapporten vises det til at Newlands ble presentert som Cape Towns VM-stadion i søknaden fra 2004. Athlone Stadium ble lansert som en alternativ løsning, mens det å bygge et nytt stadion ikke engang blir nevnt som et alternativ. Justin Sylvester mener avgjørelsen om å bygge et nytt stadion må sees i et større perspektiv, slik blir avgjørelsen symptomatisk for det sørafrikanske demokratiet.

– Begrunnelsene og fordelene ved å bruke Newlands eller Athlone Stadium var så mange og gode at den endelige avgjørelsen om å bygge Green Point Stadium illustrer de problemene vi har i Sør-Afrika når godene skal fordeles og avgjørelser bli tatt på vegne av ”folket”. Det er verken en demokratisk prosess eller avgjørelse, sier Sylvester.

I rapporten til Schoonbee og Brümmer pekte de på faktorer som talte for og imot de tre anleggene.

Newlands er primært et rugbystadion, men det er et anlegg fullt av historie og nostalgi. Ikke minst fordi Sør-Afrika spilte to kamper her under rugby-VM i 1995. Sør-Afrika vant mesterskapet med nytt flagg, ny nasjonalsang og Nelson Mandela var ny president etter landets første demokratiske valg i 1994. Området rundt Newlands er fint og byens MetroTrain stopper rett utenfor anlegget. Anlegget kommer alltid til å bli flittig brukt siden byens rugbylag, Western Province, spiller sine hjemmekamper der. I overkant av 51 000 tilskuere får plass på tribunene og anlegget samt området rundt ville trenge en oppgradering for 846 millioner kroner for å møte FIFA-kravene.

Athlone seilte i 2005 opp som den klare favoritten til å bli Cape Towns stadion under VM. Den store fordelen er at Athlone ligger et godt stykke ut på Cape Flats, det vil si at det ligger i hjertet av den fotballinteresserte befolkningen i Cape Town, da den store majoriteten i dette området er svarte og fargede. Det er for øvrig også hjertet av selve befolkningen siden rundt 1,5 millioner mennesker bor på Cape Flats. Det aller viktigste argumentet for å velge Athlone var likevel ringvirkningene et slikt anlegg ville hatt på lokalsamfunnet. Med tanke på at anlegget ligger i et område med elendig infrastruktur og et kollektivtilbud i samme kategori, ville et VM-stadion sørget for sårt tiltrenge midler til utvikling av den offentlige sektoren der det trengs som mest. Anlegget har kun en kapasitet på 30 000 og ville derfor trenge en omfattende utbygging av stadion samt lokal infrastruktur for å kunne møte FIFAs krav. En oppgradering til 50 000 seter og et moderne kollektivtilbud ville med dette alternativet kostet byen rundt 1,25 milliarder kroner.

Green Point Stadium ble først et alternativ etter at FIFA-president Sepp Blatter avla Cape Town et besøk sent i november 2005. Han la fram sin plan om at Cape Town kunne bli mesterskapets ”ansikt”, hvis de bare hadde hatt et stadion på Green Point. Beliggenheten er utsøkt, helt nede ved strandkanten med Table Mountain ragende i bakgrunnen og Robben Island i forgrunnen. Den utsøkte estetikken ville gitt unike bilder til TV-seere over hele verden. Samtidig ligger området kun et steinkast unna byens mest fasjonable hotellstrøk, V&A Waterfront. Bortsett fra det ligger stadion i et område der demografien tilsier at et levedyktig anlegg svært vanskelig vil kunne eksistere. De to allerede eksisterende anleggene i byen underbygger dette poenget. Et helt nytt kollektivtilbud vil være nødvendig for å frakte

tilskuere til kamp. I ettertid ville det vært overflødig, da det kun bor rundt 15 000 her. Av disse er igjen de fleste velstående, og bruker derfor bil. Sist men ikke minst må et splitter nytt anlegg og alt som følger med bygges, da det kun er tomten som eksisterer. Prislapp: 3,35 milliarder kroner. Green Point Stadium hadde likevel en avgjørende fordel, nemlig hovedregelen for mesterskap som arrangeres på vegne av FIFA. En regel som preget resten av mesterskapets organisering.

“The organizing association is subject to the supervision and control of FIFA, which has the last word on all matters relevant to the 2010 FIFA World Cup. The decisions of FIFA are final.”

Green Point

For Sør-Afrika sin del nådde de interne stridighetene rundt utformingen av mesterskapet sitt klimaks da den tidligere visepresident i det sørafrikanske fotballforbundet, Jimmy Mohlala, ble skutt og drept utenfor sitt eget hjem. Hendelsen bar preg av et bestillingsdrap og inntraff for mange mistenkelig kort tid etter at Mohlala hadde stilt kritiske spørsmål til salget av tomten, samt konstruksjonen av Mbombela Stadium i Nelspruit.

Cape Town hadde ingen mord i direkte sammenheng med de mange kontroversielle hendelsene rundt fotball-VM. Men som Sør-Afrikas ”mordhovedstad” har byen en forebyggende agenda bak de fleste offentlige prosjekter. En forebyggende agenda var derfor også tilstede da planene for konstruksjonene av Green Point Stadium ble utviklet. Green Point har vært og vil fortsette å være et sted for sport. Frem til begynnelsen av 1900-tallet spilte byens rugby- og cricketlag kampene sine her, og Green Points galoppbane huset store internasjonale stevner. Siden har området sakte men sikkert forfalt etter at de forskjellige sportene flyttet til andre områder i byen. Ifølge byens politikere er nå tiden kommet for å bringe sport tilbake til Green Point. Derfor har man pusset opp de gamle klubbhusene rundt stadion og laget en ”sportsark” med parkfasiliteter mellom anleggene slik at området skal bli levende og dermed trygt å ferdes i.

– Vi har snakket mye om arven etter Fotball-VM 2010. Her hvor vi er samlet i dag er en arv [...] her kan man gå tur, slappe av og drive med sport, sa Cape Towns borgermester, Alderman Dan Plato, da han formelt åpnet parken 10. februar 2011.

Use Somebody

Det er en skyfri tirsdag formiddag og jeg sitter i bilen til Shooz Mekuto. Han er en

representant for byens største fotballklubb, Ajax Cape Town, og skal kjøre meg hjem fra et møte på Cape Town Stadium. Shooz er en lav svart afrikaner som konstant har fire, fem baller i luften på en gang. Nå sitter han å ser på meg som om jeg hadde fortalt en vits han ikke skjønnte.

- Har du ikke sett den nye parken vår, utbryter Shooz som om det skulle vært selveste Table Mountain.

I det han gjennomskuer min uvitenhet om byens nye park kaster han bilen sin rundt i en u-sving og vi er på vei tilbake til stadion. Lenge før man kommer til stadion kan man tydelig se at infrastrukturen bærer preg av utbedringer som en følge av VM, den nye parken er prikken over i`en for den infrastrukturelle utbedringen av Greenpoint. I motsetning til mange andre steder i byen, finnes det ikke søppel på den tjue meter brede gågaten som fører til parken.

Under VM fungerte denne gaten som den siste paradedelen av en såkalt, *Fan Walk* som startet på togstasjonen i byens sentrum ca 3km unna. Selv om gågaten går under bilveien er den lys og oversiktlig fordi midten av trafikkmaskinen over er åpen og slipper ned rikelig med lys.

Den hvite elefanten dominerer området med sin enorme tilstedeværelse. Ved siden av ligger den gamle rideklubbens klubbhus, som i dag er en McDonalds. Bak McDonalds åpner det seg en øde park på størrelsen av to fotballbaner. Landskapsarkitektene har lagt inn små gangveier, noen busker, trær og en grusplass i midten. Rundt omkring står det noen benker, og på den ene siden er det bygget en opphøyd promenade, der fem trappetrinn kobler promenaden til resten av parken. Ifølge Shooz er de små gangveiene, som tar deg rundt på området, del av et nettverk av gangveier som du kan følge rundt stadion og helt bort til V&A Waterfront. V&A Waterfront er et særdeles trygt og utypisk sørafrikansk hotellstrøk, som minner om en fornøylespark uten karuseller. På veien dit krysser man små elver til kunstige øyer med små lysthus. Det gir parken et levende preg.

– Et levende område er et trygt område. Det er en filosofi som skal bidra til å gjøre det trygt for innbyggerne av Cape Town å ferdes ute. Denne parken er blitt til i tråd med denne filosofien, forteller Shooz mens han litt motløst gestikulerer med armene mot parkens horisont.

Det er nemlig ikke mer enn et preg som gjør dette område levende. Det er ingen mennesker her, likevel føler jeg meg trygg. Vi befinner oss tross alt på Green Point, et godt steinkast fra Cape Towns tryggeste hotellstrøk. På en benk sitter et kjærestepar, og en av trappene er

okkupert av to skatere med hver sin fotograf. Ellers ligger det syv parkarbeidere spredd rundt på de kunstige gresshaugene og sover, mens to vakter spankulerer vilkårlig omkring. Fraværet av mennesker gir parken et kaldt og upersonlig preg, det er som å bevege seg i et post-apokalyptisk område der jeg og min sidekick Shooz er de eneste overlevende. En halvrevet gammel velodrom midt i det hele gjør ikke følelsen mildere. Ved siden av parken og det postapokalyptiske stadionannlegget er det en stor parkeringsplass, her har en kjøreskole og deres 12 oransje kjegler sett sitt snitt til å undervise i fraværet av biler.

Det er tydelig at Shooz er skuffet over oppmøtet i parken, og understreker til stadighet at slike prosjekter tar tid, og at det er en hverdag og derfor lite folk. I det vi nærmer oss grasrotanleggene, stiger humøret til Shooz betraktelig. På sørsiden av Cape Town Stadion ligger det nemlig en liten cricketklubb, den har fått nytt klubbhus og nye gjerder rundt en gammel og sliten bane. Det er trening i dag og to voksne har mer enn nok med å holde styr på tretti barn med trekøller, baller/kuler, hjelmer og leggbeskyttere. Nå har Shooz igjen fått troen på parkprosjektet og gir meg et veldig engasjert men lite lærerrikt lynkurs i denne sportens kryptiske regelverk.

- Hver dag trener barn cricket her. På dagtid kommer skoleklasser hit og på kveldene trener forskjellige klubber. Med nytt klubbhus og gjerder blir det ikke lenger gjort hærverk og vandalisme, forklarer Shooz.

Etter cricketklubben kommer vi til rugbyklubben, den har også fått nytt klubbhus og nye gjerder rundt sin slitne bane. Her har det akkurat vært trening for gutter i sine siste ungdomsår går fra klubbhuset i små grupperinger, mens bagene henger og slenger på siden. Små gangveier av rød stein tar oss fra en del av parken til en annen. Selv om de ikke alltid er helt ferdig, og noen ganger ender opp som blindveier, er det tydelig at de en dag vil være en viktig del av infrastrukturen på Green Point. Likevel fører ingen av veiene til golfbanen som omringes av et høyt gjerde. Den har også fått nytt klubbhus og er tydelig en del av parken, likevel er den ikke veldig tilgjengelig, som golfklubber ofte er.

På veien tilbake kommer vi rundt på baksiden av både cricket- og rugbybanen, der vannes det iherdig to digre nylagte gressplener i forskjellige geometriske fasonger. Den ene er rund som en cricketbane og den andre er firkantet som en rugbybane. De skal tydeligvis matche de nye klubbhusene. Som en stolt far smiler nå Shooz fra øre til øre mens han forklarer hvordan de nye banene kommer til å ta Greenpoint tilbake til gamle storhetstider.

- Når disse banene er ferdige vil Greenpoint igjen bli et sted der sport bedrives og mennesker møtes.

På baksiden står fremdeles de fem bilene med foreldre og venter, selv med den nye parken er det best å være på den sikre siden.

På vei tilbake til bilen kommer vi igjen forbi de to skaterne og deres fotografer, som fremdeles forsøker å forevige noen triks ned en av trappene. Det ser dårlig ut ettersom triksene tydeligvis sitter lenger inne for hvert banneord det unge skatetalentet meddeler Green Point. Den andre skateren er ikke like god, og er derfor i bedre humør, han heter Ben er farget og skater på Green Point fordi det er masse plass.

– Det er egentlig ikke lov å skate her, men det er jo aldri noen her uansett. Med mindre det er en konsert eller et arrangement, men det er sjeldent. De fleste som er her er turister som kommer fra V&A Waterfront. Uansett kunne denne parken virkelig trengt noen flere mennesker, konstaterer Ben.

Shooz later som han ikke hørte hva Ben sa, og fortsetter å fortelle meg om hvordan det var her i gamledager og hvordan det snart vil bli, om mulig, enda bedre her. Selv om siste delen av rundturen ga parken et lite løft, virker Shooz litt resignert. Han har som representant for Ajax Cape Town, og stolt borger av byen gode intensjoner i sin klokketro på parkprosjektet. Likevel kan et slikt engasjement virke naivt i møte med realiteten. Det er litt urettferdig å dømme dette friluftsområdet på grunnlag av de inntrykkene jeg fikk denne tirsdag formiddagen. Det skal for øvrig også bygges en fotballbane med klubbhus for den lokale fotballklubben. Ved å skape et område der klubbhusene til de tre sportene bare ligger steinkast fra hverandre, er tanken at det naturlig vil bli et levende område fordi folk er på trening, spiller kamp, eller tilbringer tid i parken. Et levende område er et trygt område. Det er likevel vanskelig å se for seg at dette området en dag vil yre av liv og aktiviteter som vil bidra til et trygt nærmiljø. Området er allerede et av de tryggeste i byen og det bor kun 15 000 fastboende i umiddelbar nærhet. Neste nabo er V&A Waterfront som består av luksushoteller, et kjøpesenter, butikker og turister.

”Denne parken tilhører alle capetownians”, sa borgermesteren under åpningen av parken. Det er en veldig fin park der det blir gjort mye riktig. 1,5 millioner capetownians bor imidlertid i townships på Cape Flats og må reise mellom 30 til 45min med forskjellige kollektivtilbud for å komme seg til Green Point.

FIFA-nation

“I got no money but I want you so. I got so much I cannot handle.” Tilbake på Coldplay-konserten på Cape Town Stadium står jeg og skuer ut over 3,3 milliarder kroner i stål og betong, mens vokalistene Caleb Followill av full hals artikulerer den mer enn passende teksten til låta ”I got no money”. Den hvite sørafrikanske minoriteten, som her er den ubestridte majoriteten, har til slutt klart å fylle tre fjerdedeler av Cape Town Stadium. De er sjanglende, jublende og til tider alt for unge. Utstyrt med slippers, surfeshorts, singlet og solbriller koloniserer de toalettene, vaskene og ikke minst barene. Vinden tar til i styrke, og jeg drar igjen glidelåsen på jakken min, mens jeg vender ryggen til den rockende gryta som er i ferd med å nå kokepunktet. I håp om å få noe varmt å drikke går jeg for å finne en av barene i anleggets korridorer. De lar seg lokalisere ved å se etter en singlet-koloni med et digert Castle-skilt over seg. *Castle* og *Black Lable* er de to største sørafrikanske ølprodusentene og deler menyen i barene med ferdigblandede flasker ”Jack`n Cocke”. Jeg innser at det ikke finnes noe varmt å drikke og bestiller en øl. En av de seks svarte gutta i baren gir meg en Castle og jeg baner meg vei tilbake til konserten. Vaktene opp til andre nivå på stadion har tydeligvis tatt seg en pause og jeg ser mitt snitt til å få et nytt perspektiv. Cape Town Stadium virker om mulig enda mer overveldende og imponerende åtte rader fra toppen. Uten å være fan av musikken er det en fantastisk atmosfære, og jeg kan ikke annet enn å bli imponert over det showet som blir stilt i stand. Akustikken er upåklagelig, og hver tone blir klokkeklar mellom det gigantiske anleggets tynne vegger, mens den vedvarende vinden suser virvler av røyk inn i de primærfargede lysstrålene som skytes ut fra scenen og forsvinner inn i den bekmørke natten.

Ølet derimot er tydeligvis laget for afrikansk varme, og er derfor lyst og lite imponerende på smak. Tilskuerne som satt her under de åtte VM-kampene sommeren 2010 kan derfor neppe ha smakt noen stor forskjell da det offisielle FIFA World Cup-ølet Budweiser ble servert på stadion. Igjen ble de sørafrikanske interessene overkjørt av FIFA og deres sponsorer. Castle og Black Label fikk finne seg i å selge ølet sitt som vanlig, men med visse forbehold. Utenfor stadion, i sentrum og til og med i Cape Towns største township, Khayelitsha, satt FIFA opp storskjermer i inngjerdede områder for de uten billett. Disse områdene ble kalt ”Fan Parks” og avsperrede veier til og rundt stadion ble kalt ”Fan Walks”. Heller ikke her fikk de sørafrikanske ølprodusentene slippe til, kun det offisielle Budweiser ble servert. Og om en sørafrikaner ville selge andre ting i disse områdene som flagg, skjerf eller den populære

Vuvuzelaen måtte man kjøpe seg en lisens av FIFA. FIFA-lisensen var dessverre så dyr at ingen skjerf selger i Sør-Afrika ville gjort butikk med en slik utgift. På den måten sikret FIFA seg monopol på alt som ble solgt på stadion, på vei til stadion og rundt de mange storskjermene i byen. I den anledning fikk FIFA sendt fan-artikler for over 450 millioner kroner til Sør-Afrika fra sine produsenter i Asia, som de til gjengjeld ikke betalte en Rand i skatt for. I følge rapporten, *South Africa: Great FIFA rip-off*, skrevet av Julian Rademeyer, Chandre Prince and Anna-Maria Lombard, måtte Sør-Afrika skrive under på en kontrakt med 17 betingelser for å få lov til å arrangere fotball-VM. En av betingelsene var at FIFA og deres støtteorganisasjoner ikke må betale toll, moms eller skatt til Sør-Afrika mens mesterskapet pågikk.

Videre tjente FIFA rundt 13 milliarder kroner på salg av TV-rettighetene samtidig som de tok 90prosent av alle billettsalg. Journalistene Peter Sharkey og Gerhard Dilger fra henholdsvis Skottland og Tyskland har i sine respektive aviser, *taz.die tageszeitung* og *The press and journal*, lagt merke til og poengtert forholdet mellom FIFA og et firma med navn *Infront Sports and Media*. Dette firmaet kjøpte noen år tidligere rettighetene til å forhandle TV-rettighetene for VM 2010 og 2014. Videre betalte datterselskapet, *Match Hospitality*, FIFA 700 millioner kroner for rettighetene til å selge pakkebilletter til bedrifter som innebar billetter og losji. I den sammenheng forhåndsbestilte firmaet 1,9 millioner netter på hoteller over hele Sør-Afrika. Dessverre gikk ikke butikken så godt som planlagt og allerede før VM ble sparket i gang måtte Match Hospitality kansellere 1,3 millioner hotellnetter. Det førte til stor frustrasjon hos hotelleiere over hele landet samt pinlig mange ledige seter ved en rekke kamper. Selskapet får likevel muligheten til å rette opp tapet da de har samme rettighetene til VM i Brasil 2014. Konsernsjefen i Infront Sports and Media er for øvrig nevøen til Sepp Blatter, Phillippe Blatter. Likevel er FIFA er en såkalt ”non profit organisation”.

– Green Point Stadium var bare toppen av isfjellet. Frem til VM var ferdig hadde FIFA etablert seg som en stat i staten. De har gjort seg selv til en så mektig organisasjon at de kan tillate seg hva de vil i egen regi med fotball som et slags ”gissel”. Det er trist at en sport som betyr så utrolig mye for mennesker over hele verden blir styrt av noen gamle menn som kun tenker penger og profitt. På den måten blir VM et arrangement for dem som bryr seg minst om fotball på bekostning av dem som bryr seg mest. FIFA har blitt den selvutnevnte eieren av fotball og de opptrer som et sirkus som kommer til byen, det skal ikke være mulig, sukker Sylvester.

Folk i arbeid

– This is the most beautiful place we have ever been! Calleb Followill snakker til publikum for andre gang uten at konserten mister sitt albumpreg av den grunnen. Etter jeg har kjøpt en ny øl har de to vaktene igjen stilt seg opp ved trappen til nivå 2 og jeg blir pent bedt om å se resten av konserten fra nivå 1. De er overbevisende høflige med tanke på at de tjener 300 rand for tolv timers arbeid, det vil si litt under en tjuekroning i timen. Mens majoriteten av tilskuerne er hvite er majoriteten av de som jobber på konserten svarte eller fargede. I Sør-Afrika kan man som regel forutse hudfargen til de besøkende på et arrangement ut i fra prisene for billetter. Som en mer eller mindre logisk konsekvens gjelder det samme prinsippet for lønnen til arbeidere. Den første jeg møtte etter å ha kommet meg innenfor portene på anlegget var selgeren Gerald. Det er ikke ensbetydende å være inne på stadion og innenfor portene. Før man kommer til selve stadion må man gå opp ti, tolv førti meter brede trappetrinn. På toppen er det en diger plass som går rundt hele stadion, da jeg kom begynte den å bli full av mennesker og selgere, som Gerald. Han er en lav svart mann i midten av trettiåra som i motsetning til sine hvite landsmenn er godt kledd med tjukk jakke, lue og vanter. Han har et brett hengende rundt halsen med forskjellige varianter av mineralvann, det er plass til ti flasker på et brett og Gerald får tre kroner for hvert brett han selger.

– Jeg jobber fra fire til det ikke er flere folk her, rundt ett. På en god dag kan jeg tjene rundt R300(ca 220kr). Det er en ekstraintekt som kommer veldig godt med og så er det jo en enkel jobb, folk er tørste og jeg har drikke, dessverre selger jeg ikke alkohol, sier Gerald og ler.

Alkohol får man kjøpt i korridorbarene eller innenfor et inngjerdet område der man må være 18 år gammel for å komme inn. Området er kanskje like stort som en halv fotballbane og består av benker, et røykeområde som ingen bryr seg om og en lang bar under et telt på den ene langsiden, det er stappfullt. I menneskemengden går seks svarte damer og plukker opp den endeløse produksjonen av brukte plastbeger. En av dem er Onako, en kvinne i tredveårene som står i en tynn blå vaskeuniform og krangler med vinden for å plukke opp et tomt ølbeger. For å få jobben var Onako avhengig av litt flaks, de blir nemlig plukket ut av en større gjeng før arbeidsdagen starter.

– De fleste som møter opp får ikke jobb, de må dra hjem. Jeg får denne typen jobber ca. to ganger i uken, arbeidsdagen varierer, men i dag jobber jeg fra tre til ett og tjener 110R. Det er lite, men ikke veldig lite, alternativet er å tigge og det er mye verre, forteller Onako.

Ut i fra dagens kurs vil det si 75kr, altså en timelønn på syv femti. Inne i drikkeområdet kryr det av brisne hvite sørafrikanere med alt for lite klær og noen av ungdommene ser ikke eldre ut enn 14-15år. Det avgrensede området nærmer seg full kapasitet og veggen av mennesker foran baren er nå fem mann tjukk. I baren jobber ca. 20 studenter, en av dem heter Reinhard og han tar seg til tross for enorm pågang god tid til å forklare hvordan han fikk jobben og noen fakta om Cape Town Stadium jeg viste fra før.

– Vi får jobben gjennom et event-firma som blir hyret inn til å servere på konserter og lignende arrangementer. De betaler oss R30 i timen, pluss tips blir det ca R250 for seks timers arbeid, det er veldig hektisk men det er verdt det, forteller Reinhard.

Det er ingen tvil om at denne stadion setter mange folk i arbeid når det er konserter og andre arrangementer. Dessverre var det sjeldent i løpet av 2011 at Cape Town Stadium var delvis eller helt full. En dobbel fotballkamp i januar trakk 40 000 tilskuere som dermed fikk to kamper til prisen av en. U2 hadde 72 000 tilskuere i midten av februar, 36 000 dro for å høre Neil Diamond i april mens Cold Play og Kings of Leon ved to anledninger i oktober solgte 47 000 billetter hver. Det gir nesten full sysselsetting ved fem anledninger i 2011 og byen jobber derfor på spreng for å finne flere publikumsmagneter til 2012. Det kreves nemlig i følge rapporten til Sylvester mellom 12 og 15 utsolgte arrangementer i året for å drifte Cape Town Stadium på en økonomisk bærekraftig måte. Mindre enn 12 betyr røde tall i budsjettet og Cape Town må bruke av midler som var øremerket andre steder i et ellers stramt budsjett. Til gjengjeld har Cape Town hatt tre og en halv konsert i løpet av 2011 som det virkelig er internasjonal klasse over. Stadion er topp moderne, fungerer knirkefritt og stiller virkelig i stand noen fantastiske arenakonserter. Slike egenskaper gjør en metropol som Cape Town til en attraktiv by for turister og investorer. Sylvester gjør også et poeng av at mange tusen arbeiderne som jobbet med konstruksjonene av Cape Town Stadium i dag kan vise til en mye bedre CV enn de hadde før. Disse arbeiderne og andre capetownians er dessuten veldig stolte over å bevise for verden hvilken topp kvalitet de sammen kan skape bare de virkelig vil, *yes we can*.

Etter å ha gått denne prosessen igjennom fra VM-søknaden ble vedtatt i 2004 til Cape Town Stadium sto ferdig den 14. desember 2009 sitter jeg igjen med en bitter ettersmak. En ettersmak de fleste capetownians og deres forfedre har smakt på hele livet, fra seperasjonspolitikken i begynnelsen av det 20. århundre til førti år med apartheid på slutten av

samme århundre. Det er ettersmaken av udemokratiske avgjørelser som favoriserer minoriteten på bekostning av majoriteten. Den store forskjellen er at det er tjue år siden apartheidregimet falt og i nesten like mange år har ANC sittet med makten, derfor skulle man tro at den skjeve balansen ville utligne seg. Det skjedde mye veldig raskt da Nelson Mandela ble president og visjonen om "rainbow nation" ble lansert. Nesten like fort har denne visjonen blitt en illusjon etter at Mandela ga stafettpinnen videre. I dag bruker ANC fotball-VM 2010 for alt det er verdt og fremmer VM som en rungende suksess med en arv samfunnet er tjent på daglig. Justin Sylvester sin analogi om at FIFA er et sirkus som kommer til byen kan forklare hvorfor VM ikke ga Sør-Afrika den avkastningen alle snakket om før VM. Sirkus FIFA tar dessverre ikke med seg "teltet" og VM-byene sitter igjen med dyrbare telt uten artister, men med en diger elefant som har snabelen langt ned i budsjettet. Når det så en gang i blant kommer noen artister blir resultatet av udemokratiske prosesser synlige i lyset av Cape Town Stadiums gigantiske lyskastere. For mens Cape Towns minoritet ser sin arv som en fantastisk konsertarena kan majoriteten så vidt skimte sin arv i det fjerne, som en diger hvit elefant.

Football for Hope

AIDS er samfunnsfiende nr. 1 i Sør-Afrika. Den største grunnen til det er befolkningens mangelfulle kunnskap om sykdommen. Blant den fattige svarte befolkningen er sykdommen mest utbredt og preget av skam og myter. Hvordan skaper man kunnskap om en tabubelagt og myteomspunnet sykdom? Svaret er fotball.

Klokken har akkurat passert ti på formiddagen og Cape Town sentrum nærmer seg sitt aller travleste. Det kryr av stressede foretningmenn og kvinner som med kreative løsninger forsøker å ventilere de mørke uniformene sine. De hopper ut av taxier, snakker i telefon og forter seg over gata mens den røde mannen blinker takten. Fra sin posisjon midt på himmelen har den stekende solen jaget skyskraperens kjølige skygger opp på fortauet. Dette området kalles *Central Business District* (CBD) og er Cape Towns svar på Manhattan. Det våres i CBD. Jeg står midt oppi det hele og venter på Andrew Durkin fra hjelpeorganisasjonen Grassroot Soccer. Han skal ta meg med til et annet område av Cape Town der realiteten er så forskjellig fra CBD at man skulle tro det var et annet kontinent. Vi skal til Khayelitsha, Cape Towns største township.

Så kommer Andrew og en kollega ved navn Leon Tabo kjørende i en svart Mercedes. Bilen tilhører Grassroot Soccer og er full av mapper, vester, baller og pappesker. Jeg må raskt rydde meg en plass i baksetet siden Andrew valgte å plukke meg opp midt i Cape Towns fire felts Aorta. Andrew virker litt nevrotisk, men er veldig sympatisk. Han er i en form for praksis i Grassroot Soccer gjennom en samarbeidsorganisasjon i USA. Ellers er Andrew bemerkelsesverdig hvit, relativt lav og har til tross for varmen på seg svart t-skjorte med matchende jeans. Leon er svart, atletisk og ikledd en gul t-skjorte og hvite bukser. Han er født og oppvokst i Cape Town og har jobbet for Grassroot Soccer siden 2009.

I Cape Town drifter organisasjonen et såkalt *Football for Hope Center* som ble satt opp i anledning fotball-VM 2010. FIFA bygget sammen med en rekke samarbeidspartnere 20 slike sentre over hele Sør-Afrika og det senteret som ble tildelt Cape Town ble plassert midt i Khayelitsha. Sentret fungerer som en slags SFO, hvor barn i nærmiljøet kommer for å leke, gjøre lekser og spille fotball samtidig som de lærer om HIV og AIDS. Som en hvit koloss kommer Cape Town Stadium til syne bak noen bygninger mens vi kjører ut av byen, men det er fremdeles en halv time til vi er fremme ved det andre bygget som ble bygget i regi av FIFA i 2009.

Andrew og Leon ser slitne ut og de må anstrenge seg for å inkludere meg i samtalene deres som allerede har et tregt tempo. Det har blitt veldig mye jobbing i det siste. Leon har blant annet jobbet 17 dager i strekk, men det er så mye å gjøre at han ikke har samvittighet til å ta seg fri. Dagen før gjennomførte organisasjonen en HIV-tester på senteret og Andrew og Leon ble ikke ferdig før klokken var ti om kvelden. 115 jenter mellom 12 og 14 år ble testet. Fire testet positivt, det var dessverre ny rekord.

– Vi driver ikke et fotballakademi her ute, det handler om å lære unge å være bevisst den faren HIV utgjør i hverdagen. Fotball, lek og venner er fundamentet vi bruker for å lære barna AIDS-awareness. Derfor legger vi opp lek og fotballøvelser slik at barna lærer om de viktigste elementene rundt sykdommen samtidig som de har det gøy med venner. Ved å uskadeliggjøre myter og skape kunnskap om prevensjon forsøker vi å endre likegyldige holdninger, forteller Andrew mens vi suser forbi avkjørselen til flyplassen.

Hovedproblemet rundt AIDS-problematikken i Sør-Afrika og da spesielt i townshipene er mangel på kunnskap og informasjon om sykdommen. Samtidig herjer mytene rundt sykdommen like fritt som sykdommen selv og er for mange mer relevant enn de faktiske

fakta. Dessuten er det å teste seg for HIV for mange tabu og forbundet med skam. Derfor utfører Football for Hope senteret stadig vekk tester av unge jenter og gutter slik at det blir naturlig fra en tidlig alder og selvfølgelig for at de smittede kan få den hjelpen de trenger så fort som mulig.

Grassroot Soccer ble stiftet i 2002 og deres filosofi er å kombinere fotball med HIV-kunnskap for barn og ungdom. Deres flaggskip er stasjonert i Sør-Afrika, Zimbabwe og Zambia, men organisasjonen har bidratt til å danne lignende tiltak og organisasjoner i ti andre land i Afrika og Mellom-Amerika. Organisasjonen har en rekke internasjonale samarbeidspartnere og blir i dag frontet av personligheter som Michelle Obama og fotballstjernen Didier Drogba. I følge Andrew og Leon driftes Grassroot Soccer og derfor også Football for Hope-senteret med midler de får av nasjonale og internasjonale givere. Mest penger får de fra USA der de har en rekke samarbeidsorganisasjoner og ikke minst Michelle Obama. Likevel er organisasjonen avhengig av frivillige og et personell som er villig til å bruke mye fritid. Etter VM har samarbeidet med utenlandske organisasjoner blitt flere og bedre, det er gjennom slike samarbeid Andrew kom over muligheten til å ta praksis i Cape Town.

– Etter VM sommeren 2010 har den finansielle støtten fra utlandet økt veldig. Siden vi driver Football for Hope-senteret fikk også Grassroot Soccer mye oppmerksomhet før og under VM. I denne tiden var det stor internasjonal interesse, mye fordi FIFA ville vise hva de sammen med sine samarbeidspartnere gjorde for de som har det vanskelig. Football bringer folk sammen og det har man brukt til noe bra i dette tilfellet, forteller Leon mens vi passerer de uendelige blikktakene til byens nest største township, Nyanga.

The 80 prosent community

Khayelitsha og resten av Cape Towns mange townships ligger like utenfor byen på et enormt og flatt område kalt Cape Flats. Da segresjonspolitikken fra tidlig 1900-tallet i 1948 ble til fullblods apartheid startet Sør-Afrika og spesielt Cape Town en enorm omplassering av sine ikke-hvite innbyggere, som tilsvarer 80 prosent av befolkningen. De områdene apartheid-regimet anså som mest lukrative, som sentrum og områdene rundt Table Mountain, ble derfor forbeholdt sørafrikanere med hvit hud. Alle svarte og fargede sørafrikanere ble tvangsflyttet til provisoriske bosetninger på det forblåste Cape Flats, i dag kjent som townships. I 1985 ble det trangt om plassen i townshipene på Cape Flats og Khayelitsha ble opprettet helt ytterst i et område dekket av sand for å avlaste de mest folketunge områdene. På denne tiden var

apartheid-regimet på sitt verste og de lot seg ikke be to ganger når det gjaldt å omplassere den ikke-hvite befolkningen nok en gang. Khayelitsha betyr derfor passende nok ”nytt hjem” på Sør-Afrikas nest største språk Xhosa. I dag bor det over 400 000 mennesker i Khayelitsha, mindre enn 7 prosent er over 50 år og over 40 prosent er under 19 år, en av tre må gå over 200 meter for å skaffe vann og årlig blir det begått over 340 drap i Khayelitsha. Det største problemet i Khayelitsha er imidlertid at en av tre er HIV-positive.

I bilen er det ekstremt varmt fordi Andrew foreslo at vi holdt vinduene lukket for at bilens AC skulle fungere optimalt. Om den fungerer optimalt eller ikke er mer eller mindre irrelevant da det tar veldig lang tid å kjøle ned en svart Mercedes som har stått i solen i Afrika en hel formiddag. Jeg velger å tie om min teori siden Andrew ser stresset ut nok som det er der han sitter og drikker kaffe og klør seg i hodet om hverandre. Heldigvis har jeg en flaske vann og selv om det ikke blir kjøligere venner man seg til varmen. Det ser ut som asfalten i horisonten er dekket av speilblankt vann, men realiteten er stikk motsatt og landskapet blir tørrere og tørrere mens vi nærmer oss avkjørselen til Khayelitsha. Langs veien går folk og bærer på favner med ved eller en stakk over skulderen med en bøtte vann på hver ende. Jo lenger inn i Khayelitsha vi kommer jo mer kaotisk blir trafikkbildet. Den ene forretningen etter den andre dukker opp langs veien i form av små hytter eller *schacks*. Hyttene er dekket av fargerike malerier av tjenesten eller produktet som selges inne i hytta. Den ene svingen etter den andre tar oss dypere og dypere inn i den overbefolkede townshipen. Veien er nå delvis dekket av sand og det er stadig hyppigere fartsdumper. De er veldig små og krappe, men absolutt nødvendige siden det flyr barn rundt i gatene over alt. De fleste har på seg mørkeblå skoleuniformer som er farget av den gule sanden som stadig virvles opp av den varme vinden og bilene som passerer.

Hvordan være venn for en som har fått diagnosen HIV

Ti minutter etter at vi tok av til Khayelitsha svinger vi endelig inn mot noen bygninger som markant skiller seg ut fra alt vi har passert så langt på veien. ACen fungerer endelig optimalt i det Andrew parkerer bilen og skrur av motoren. Et høyt firkantet monument med påskriften ”Football for Hope” levner liten tvil om at vi er fremme. Hele bygningen bærer preg av en effektiv og moderne arkitektur med en funksjonelle design som gjør det lett å holde rent. Senteret består av to bygninger som er koblet sammen av en liten passasje som går langs en liten plass med et tre som er omringet av en sirkelbenk. Foran senteret ligger to fotballbaner, en grusbane og en kunstgressbane. Kunstgressbanen er omringet av et vandt der FIFA og

deres mest profilerte samarbeidspartnere har sine ikoner strategisk plassert. Selve senteret består av to kontor, et utstysrom, toaletter og et større samlingsrom med inngang til kjøkkenet. Alle rommene er imidlertid flerbruksrom og må brukes om hverandre hele tiden. I det store samlingsrommet er det "Mom" Xolisa Mondilwa som har den fulle kontrollen. Hun er en eldre dame som har jobbet på senteret hver dag siden det ble opprettet 9. desember 2009. Nå sitter hun som en vakt ved et bord foran inngangen til kjøkkenet og blar i et sladreblad mens hun nyter stillheten før stormen. En liten virvelvind ved navn George prøver imidlertid desperat å få oppmerksomheten hennes. Han er åtte år og bor to hus unna senteret. I dag har han fortet seg etter skolen og er på senteret en time før de andre barna. Nå sitter George på andre siden av bordet ved inngangen til kjøkkenet og tegner barter og hatter på de mange sørafrikanske såpeoperastjernene i sladrebladene til Mom.

- Planen var å komme så tidlig som mulig for å leke med vennene mine, men ingen har kommet og det er så kjedelig å leke alene. Men snart skal jeg leke, forteller George mens maurene i rompa hans formerer seg i rekordtempo.

Alle som vil inn på kjøkkenet, enten det er George eller noen av mennene som jobber på kontoret i andre etasje, må spørre Mom pent om lov. Ved inngangen til samlingsrommet henger det en plakate som krediterer alle de som har hjulpet til for å få dette senteret på beina. Ikke mindre enn 36 organisasjoner og foreninger måtte til for å sette opp dette senteret. Øverst på lista står de som har bidratt mest; FIFA, Western Cape, Cape Town, Hunday, KiA, CocaCola, Visa osv. Rundt omkring på senteret henger det flere andre plakater og bilder, noen er sjarmerende tegninger og dikt laget av elevene. "Football is the only universal dance" og "Shoot for the moon, if you miss you might just hit a star" er noen av slagordene som pryder tegningene. Andre plakater er retningslinjer med regler som; "Ikke sitt på FIFA-vandtene" skrevet på Xhosa og Engelsk. Den tredje kategorien plakater består av helt andre retningslinjer; "How would you support a friend who tested positive for HIV?"

Klokken nærmer seg tre og de første trenerne ankommer senteret. Sisanda kommer først, hun har på seg en gul Grassroot Soccer t-skjorte, blå treningsbukser og en oransje Kaizer Chiefs treningsbag. Hun er 22 år og jobber som lærer på en skole i området og kommer rett derfra nå, sliten og trøtt. George tror umiddelbart at han nå kan spille fotball og løper av gårde for å finne en ball, men før hun gjør noen ting skal Sisanda sette seg ned å snakke litt med Mom.

Samtalen deres og måten de omgås hverandre gjør meg usikker på om det faktisk er moren hennes.

– De er alle barna mine, jeg elsker å prate med barna mine. Hele tiden, prate, prate, prate, de er så herlige mennesker, sier Mom før hun forsøker å overtale Sisanda til å begynne å følge med på en fantastisk såpeopera.

– Hun er alles mamma, det er mye kjærlighet mellom generasjonene. Jeg elsker alle elevene mine og selv om jeg kunne sovnet akkurat nå gleder jeg meg til jentene kommer så vi kan være sammen, prate, gjøre lekser og skrive dagbok, forteller Sisanda.

Når alle trenerne og jentene har kommet samles de ute på kunstgressbanen for å "varme opp". De omlag hundre jentene har alle på seg skoleuniformer som består av skjorte, ullgenser og skjørt. Alle stiller seg opp i en stor ring med de syv trenerne jevnt fordelt i ringen. En etter en klappes trenerne inn i ringen hvor de starter hver sin flerstemte sang som innebærer dansetrinn, tramp og klapp som du burde være afrikansk for å mestre. Den følelsen får jeg bekreftet i det jeg får øye på Andrew som fremstår som en refleks med leddgikt mellom åtte dansende jenter som er på nippet til å le seg i hjel av hans tapre tilstedeværelse. Treneren i ringen synger en slags kommando som kombineres med en bevegelse, deretter må jentene svare i takt og kor mens de gjør bevegelsen som er motstykket til trenerens bevegelse. Kaffen har tydeligvis gitt Leon det han trengte og i ringen er han den store favoritten. Men uansett hvor mye jentene ler av Leons sang forsvinner aldri rytmen og takten klappes mens svarene blir sunget tilbake til Leon av full hals. Gleden og entusiasmen er smittende og det er umulig ikke å smile mens jeg ber en stille bønn om ikke å bli trukket inn i ringen.

Mens jeg står og tar bilder og følger med på alt som skjer på banen og på det stadig mer livlige området rundt kommer ved to anledninger unge jenter i trettenårs-alderen bort og spør om jeg kan ta bilder av dem. De poserer som modeller, blunker og spør om jeg vil være kjæresten deres mens de smiler og ler. Det hadde slått meg tidligere at det å HIV-teste barn ned i tolvårs-alderen måtte være bortkastet tid og resurser. Oppførselen til de passerende jentene forteller en annen historie. En undersøkelse utført ved Universitetet i Cape Town (UCT) i 2007 tok for seg 13 ungdomskoler for å finne ut mer om debutalder og generell seksuell atferd blant ungdom mellom 12 og 14 år i Cape Town. I undersøkelsen kom man frem til at så mange som 13 prosent av jentene og hele 31 prosent av guttene allerede hadde hatt samleie. Ytterligere 14 prosent av jentene og 26 prosent av guttene svarte at de hadde

planer om å gjennomføre sitt første samleie innen de neste 6 månedene. Resultatene er skremmende fordi tidligere undersøkelser i Sør-Afrika viser at ungdom som debuterer tidlig seksuelt har flere partnere i ung alder, samtidig som unge seksuelt aktive er mer likegyldige til bruken av kondom. Flere partnere og likegyldig kondombruk er de to største grunnene til spredning av HIV-viruset. Lav debutalder betyr derfor at man utsetter seg for de to største farene allerede i meget ung alder. Å øke den seksuelle debutalderen har derfor lenge vært en strategi i kampen mot HIV. Men for å øke debutalderen må først og fremst normer, forventninger og oppfatninger rundt samliv med det motsatte kjønn forandres hos ungdom, og det er en tidkrevende og komplisert prosess. Men det finnes også andre mer konkrete tiltak som i følge undersøkelsen fra UCT gir raskere resultater og i lengden også kan bidra til endringer i de mer kompliserte atferdsmønstrene. Fysisk aktivitet og sport gir ungdom et konkret alternativ til rusmisbruk og kriminalitet som ofte henger sammen med samleie, enten det er frivillig eller ikke. Det er her Football for Hope spiller en sentral rolle for fremtiden til ungdommen i Harare, Khayelitsha. Senteret gir barn og ungdom muligheten til å drive med fysisk aktivitet i trygge omgivelser med voksne til stede. Samtidig lærer de gjennom undervisningen på senteret riktige holdninger i forhold til samleie, prevensjon og hva det vil si å ha en kjæreste.

På grusbanen og rundt senteret har det nå samlet seg flere titalls barn i alle aldre. Fra fnisete jentegjenger til tøffe gutter i fjortenårs-alderen som er klare for å utfordre hverandres fotballferdigheter. George sin undertrykte rastløshet blir nå endelig befridd i en intens omgang klinkekule på grusbanen. Han og tre andre jevnaldrene gutter står dypt konsentrert i en ring mens de en etter en knipser klinkekulene sine med millimeter presisjon på de klinkekulene som allerede ligger i en sirkel tegnet opp i grusen. Til og med en gjeng med fem år gamle jenter henger bekymringsløst rundt, mens de fletter hår og driver med hva det nå enn er fem år gamle jenter gjør.

– I stedet for å dra hjem hvert til sitt eller henge rundt i gjenger kan barna samles rundt senteret. Her treffer de andre barn og siden det som regel er ganske mange her får de et større utvalg av aktiviteter de kan drive med. Senteret er et sted der det er ansvarlige voksne og mange andre barn, det er slik konseptet "Violence prevention thru urban upgrade" fungerer i praksis, forteller Andrew som virker lettet over å være ferdig med danseringen.

Så fort den afrikanske leikarringen er over stikker Andrew og Leon og henter appelsiner til barna før de trekker seg tilbake på kontoret for å jobbe videre. De andre trenerne deler jentene i fire grupper og begynner med forskjellige fotballøvelser. Mens kjeplene hjemme i Norge bare er kjepler, har kjeplene i Khayelitsha helt spesielle egenskaper. De lærer deg å dribble AIDS. På hver kjeple står det skrevet en myte eller en fakta om AIDS. Alt ettersom elevene mener påstanden på kjeplene er riktig eller gal må de runde den på høyre eller venstre side. Siden løypa blir satt opp forskjellig hver gang må barna lære seg alle fakta om AIDS utenat for på den måten å gjennomføre løypa raskest mulig. Som et lite pluss lærer de seg å ta raske avgjørelser på fotballbanen. Etter treningen trekker alle jentene inn i samlingsrommet for å gjøre lekser og skrive dagbok. Så fort de forlater banen fylles den av barn i alle aldre som nå endelig kan fortsette der de slapp på veien til å bli den neste Didier Drogba.

Broken window

Omringet av en energisk ungflokk står Leon med en kaffekopp og vinker meg bort. Uberørt av barnas tilstedeværelse forklarer han meg hvordan plassen er bygget opp og hva de forskjellige bygningene er. På andre siden av grusbanen ligger et nytt bibliotek som ble satt opp i området i samsvar med det politiske prosjektet ”Violence prevention thru urban upgrade” som startet i Khayelitsha mai 2009. Biblioteket er bygget i samme stil som Football for Hope-senteret og har PC-er og nye bøker som er tilgjengelige for alle. Foran biblioteket står noen nye klatrestativ og husker som er formet som en giraff og et tre. Hele området er rett og slett veldig gjennomført funksjonelt og ikke minst ryddig og rent til tross for at det ligger midt i Khayelitshas mest kriminelle strøk, Harare. I følge Leon var det nettopp derfor man valgte å bygge senteret akkurat her.

– Senteret er plassert her i tråd med et prosjekt som bygger på prinsippet om ”Violence prevention thru urban upgrade”. Ved å skape samlingspunkter rundt godt organiserte organisasjoner og moderne nye bygninger presses kriminaliteten ut av strøket fordi folkets tilstedeværelse skaper trygghet. Det bygges blant annet en ny gågate som skal omringes av nye kommunale bygninger herfra og helt bort til togstasjonen, forteller Leon mens han nærmest sluker kaffekoppen, dagen har så vidt begynt.

Da volden og kriminaliteten for noen år tilbake nådde sitt ”høydepunkt” var Khayelitsha det farligste området i Sør-Afrika. Noe måtte bli gjort for å snu den økende volden og Cape Town tok kontakt med den tyske banken Kfw, som er en såkalt utviklingsbank eid av den tyske

staten. Banken er kjent for sine prosjekter i land og områder der utviklingen har stagnert. Etter mange runder med politikere og landeiere fikk banken gjennomslag for sitt prosjekt som bygger på filosofien om å redusere kriminalitet ved å etablere ny infrastruktur av høy kvalitet. Denne filosofien har mange likhetstrekk med Broken Window-teorien som ble utviklet av kriminologene James Wilson og George Kelling i New York i begynnelsen av 1980-tallet. Teorien går i korte trekk ut på at områder eller nabolag der vandalisme tolereres vil kriminaliteten eskalere fordi vanlige normer og regler gradvis vaskes bort. På et fortau med søppel er det lettere å kaste fra seg søppel, og etter hvert dumper folk hele søppelsekker der. Et hus med søppel utenfor og et knust vindu i tillegg får raskt nok et vindu knust, så tagger noen på veggen og før lang tid har gått bryter noen seg inn fordi huset og fortauet utlyser lovløshet. Resultatet blir at lovlidige borgere trekker seg unna denne eskalerende kriminaliteten og lovbrøtere oppsøker det lovløse miljøet. ”Violence prevention thru urbane upgrade” er denne teoriens fasit. Det er mindre sannsynlighet for at noen knuser et vindu på en ny bygning, tagger på en ren vegg eller kaster søppel i et rent område med søppelkasser. Det kriminologene Wilson og Kelling så i New York var at mer alvorlig kriminalitet som drap og voldtekter også forsvant med vinningskriminaliteten som i så måte fungerte som grobunn for mer alvorlig kriminalitet. Likevel er filosofien avhengig av lokalsamfunnet for at den skal fungere og det er viktig at lovlidige borgere benytter seg av området slik at det blir et levende og trygt miljø. Derfor er det ideelt at Football for Hope ligger i hjertet av dette nye prosjektet. Fotballbanen er åpen for bruk for alle som vil 24 timer i døgnet og etter skoletid kommer det hver dag flere hundre barn for å spille fotball, hoppe strikk, paradisi, spille klinkkule og alle de tingene barn gjør. Et levende område er et trygt område.

Mens jeg spankulerer rundt på området er det barn over alt. Det gjør at selv om jeg er alene, hvit og midt i en av Sør-Afrikas mest kriminelle townships eksisterer det ikke et fnugg av bekymring i meg. Til tross for at det er to år siden senteret kom på plass er det ikke mulig å spore noen form for hærverk. Bygningene har store flater som er helt rene, ikke så mye som en liten tusj-tagge vitner om et fungerende prosjekt. Rundt omkring står lyktestolper og holder vakt over området som gardister utenfor slottet. Lyktestolper er mangelvare i Khayelitsha og faktisk også Cape Town generelt, men det er ekstremt viktig i et prosjekt som dette. Lys gjør det tryggere å ferdes og vanskeligere og bedrive kriminalitet når den altetende afrikanske natten sluker Khayelitsha. Ifølge Leon var dette et av Khayelitshas mest kriminelle områder, nå er det et av de minst kriminelle områdene.

På kontoret over samlingsrommet sitter Leon, Andrew og en høy svart afrikaner ved navn Christopher med hver sin laptop. Kontoret er ikke stort og det er kun Christopher som har en pult. Andrew og Leon sitter med laptop`ene sine i fanget. Rundt dem ligger mapper, esker, treningsutstyr og drikkeflasker. Som alle rommene på senteret lyser det Multi Purpose av kontoret. Alle tre er de veldig opptatt. Christopher sitter i en intens telefonsamtale der han forhandler om noen plakater og bannere til den store dagen 4. desember. Da skal det være en stor fotballturnering med alle lagene i området samtidig som det skal bli gjennomført HIV-tester av 2000 ungdom. Mange av sponsorene og samarbeidsorganisasjonene til Grassroot Soccer kommer til å være tilstede for å se hvordan prosjektet tar form. Organisasjonen må derfor vise Football for Hope-senteret fra sin aller beste side og alt må gå på skinner da senteret ene og alene driftes av sponsorer. Det som gjør ting vanskelig er at hverken senteret eller Grassroot Soccer har en Rand for mye. Derfor har ikke Christopher annet enn ”den gode saken” som valuta i sine forhandlinger. Han må rett og slett finne noen som vil trykke plakaterne og lage bannerne gratis. Heldigvis har senteret gjennom VM og Grassroot Soccer fått mye publisitet og folk flest kjenner til organisasjonen og den gode saken de jobber for. Derfor er folk imøtekommende når de ringer fra Khayelitsha for å få hjelp til å bekjempe samfunnsfiende nr 1: HIV. Andrew og Leon sitter og jobber med organiseringen av turneringen og hvordan de forskjellige representantene fra hjelpeorganisasjonene skal komme seg til Harare midt i Khayelitsha. Fra vinduet på kontoret kan jeg se taket til hovedrommet, det er dekket av solcellepanel og Christopher forteller meg at femti prosent av alle kontaktene på senteret får strøm fra det taket. Det er ikke vanskelig å forestille seg når jeg løfter blikket opp mot den skyfrie himmelen der den afrikanske solen står og steiker i midten.

– Dette senteret er veldig viktig for nærmiljøet, men vi trenger mange flere. Det bor over en og en halv million mennesker i på Cape Flats, 400 000 tusen i Khayelitsha og det ene senteret som ble bygget har mer enn nok med å dekke behovet for litt av Harare. Ikke misforstå, jeg er veldig fornøyd fordi dette er starten på noe riktig. Men når du ser på hva den hvite elefanten i byen kostet og hva den koster i årlige driftskostnader får man følelsen av at dette senteret er en symbolhandlig fra FIFA og byens side. Hadde de virkelig brydd seg hadde ikke senteret vært avhengige av at folk jobber tilnærmet gratis, forteller en tydelig engasjert Christopher.

Kallenavnet den hvite elefanten har Cape Town Stadium fått fordi den ser kjempebra ut, men har ingen praktisk funksjon. For prisen av Cape Town Stadium kunne man bygget 2292

Football for Hope-senter. Ifølge Justine Sylvester vil stadion dessuten driftes med røde tall tilsvarende 3,7 Football for Hope-senter årlig. Konsulentfirma A.T. Kaerney har jobbet med byer og vertsasjoner som har arrangert store sportsarrangement i flere tiår og skrev nylig rapporten *Building a Legacy* med undertittelen *Sports Mega-Events Should Last a Lifetime*. I rapporten kommer det frem at vertsasjoner ofte etablerer små veldedige prosjekter som de blåser stort opp for å overskygge upopulære og kostbare prosjekter. Det kan virke som om Cape Town har benytter seg av dette trikset når man setter Football for Hope-senteret og Cape Town Stadium opp mot hverandre.

Selv om Leon har det travelt tar han seg tid til å kjøre meg til bussholdeplassen. Klokken begynner å nærme seg fire og jeg drar ubevisst på dagens første gjesp. Det får selvfølgelig Leon med seg og han setter nesten kaffen i halsen i det han bryter ut i latter.

- Jeg håper du ikke jobbet deg i hjel i dag, Jacob, sier Leon mens han viser meg hvor mange tenner han har.

På veien passerer vi en liten byggeplass der noen arbeidere er i gang med å bygge en ny gangvei som skal koble togstasjonen med det nye området rundt Football for Hope-senteret. Leon ruller ned vinduet og veksler noen ord på Xhosa med arbeiderne. De er i gang med et fortau uten en eneste maskin. Den eneste energien som blir brukt er kalorier og gutta ser utslitte ut der de står dekket i svette og gul sand. Likevel er humøret på topp og alle ler så de rister når Leon forteller om gjespen min. Ifølge Leon skal denne gaten fungere som en hovedåre for Violence through urbane upgrade-prosjektet. Forretninger og organisasjoner som etablerer arbeidsplasser og utviklingsprosjekter i området skal plasseres langs veien for at utviklingen skal gagne nærmiljøet. Målet er at man en dag skal kunne hoppe av på den farlige togstasjonen og helt trygt gå hjem langs denne gaten. Det er ikke tilfellet i dag og grunnen til at Leon kjører meg til de litt tryggere minibussene som går fra en stor bensinstasjon ikke langt fra motorveien N2. Litt bekymret hopper jeg ut av bilen blant hundrevis av folk og flere titalls minibusser. Leon peker hvor jeg skal gå for å finne den riktige minibussen og forteller meg hvor mye jeg skal betale. Så takker han meg for besøket før han kjører av gårde inn i jungelen av shacks og gult sandstøv, han har tross alt fire timer igjen å jobbe.

Klokken er litt over fire på ettermiddagen og det er et yrende liv på bussholdeplassen i Khayelitsha. Fra alle kanter kommer og drar minibusser fylt til randen av folk som er på vei hjem fra jobb. Mennesker og minibusser svirrer om hverandre i et eneste kaos eller intrikat

system jeg ikke har evne til å forstå. Overalt selges det drikke og snacks fra bord eller poser selgerne selv drasser rundt på. Musikk fra minibusser, mobiltelefoner og bærbare stereoanlegg danner et lydbilde som perfekt matcher det visuelle. Dette er Khayelitshas svar på bussterminalen. Endelig finner jeg en av de få minibussene som går inn til sentrum og legger raskt merke til at mine medreisende er langt penere kledd enn resten av folkemengden. Så slår det meg at det er ikke så rart, de skal tross alt til et annet kontinent, CBD, Central Business District.

Fotball til folket

I Sør-Afrika er fotball de svartes sport. Selv med landets majoritet i ryggen blir fotball nedprioritert av kommersielle grunner. Det selger rett og slett ikke. Både Rugby og Cricket er de hvites sport og langt mer populært enn fotball. Landslagene er i verdenstoppen, tribunene er stappfulle og budsjettene er skyhøye. Sport som produkt må selge, da er man avhengig av en kjøper. Fotball har mange tilhengere, men få kjøpere.

Så går det veldig fort, Sør-Afrika bryter på egen banehalvdel og kjører en lynrask overgang. En nydelig trekantkombinasjon spiller ut midtbanen til Mexico. Samtidig har Siphiwe Tshabalala startet et løp dypt inne på egen banehalvdel og når han blir spilt igjennom av Katlego Mphela setter han inn et gir Ricardo Osorio i forsvaret til Mexico ikke har. I full sprint legger han ballen til rette med en touch før han fra skrå vinkel med strak vrist og afrikansk råskap, banker ballen klint opp i lengste kryss. Soccer City i Johannesburg går totalt av hengslene i det drømmen blir realitet og oral kommunikasjon umulig; Sør-Afrika leder 1–0 i VMs åpningskampen på hjemmebane.

Det har ikke alltid sett like lyst ut for fotball i Sør-Afrika som det gjorde i dette øyeblikket i Johannesburg 11. juni 2010. Snarere tvert i mot har fotball en uklar posisjon i det sørafrikanske samfunnet. I Cape Town og Sør-Afrika generelt speiler ikke folkets interesse hverken satsning eller den kommersielle interessen for fotball. Fotball er de svartes sport og siden de svarte i Sør-Afrika har minst penger har fotball som produkt lav markedsverdi. Rugby og Cricket derimot, er svært populært blant den hvite minoriteten. Sør-Afrika er derfor representert i verdenstoppen innen disse sportene og

deres representative forbund blir driftet der etter. Det sørafrikanske fotballforbundet, SAFA, har i motsetning blitt sett på som en lite profesjonell organisasjon som mangler struktur. Mange fotballinteresserte i Sør-Afrika så derfor på fotball-VM som en unik mulighet til å heve den organisatoriske kvaliteten i forbundet og på den måten legge til rette for sportslig utvikling.

Trenerkaoset i forkant av VM 2010 illustrerte for mange den håpløse organiseringen av SAFA. I 2007 ansatte forbundet den tidligere brasilianske landslagstreneren Carlos Alberto Perreira på en fire års kontrakt verdt 75 millioner kroner. Planen var at Perreira skulle bringe landslaget i best mulig forfatning frem til VM på hjemmebane. Slik gikk det ikke. Kun et drøyt år etter ansettelsen forlot Perreira sin stilling på grunn av utenom-sportslige forhold. Inn kom en langt mindre profilert brasiliansk trener ved navn Joel Santana. Han leverte på sin side så dårlige resultater at han fikk sparken sent i 2009. Med et halvt år igjen til VM var gode råd dyre og dermed falt den billige avgjørelsen med å hente inn Perreira igjen. Med ti kamper uten tap førte han laget til VM ubeseiret i 2010 og spillere, trenere, SAFA og ikke minst folket kunne igjen konsentrere seg om det sportslige.

Litt over et år har gått siden den uforglemmelige sommeren 2010. Det er en overskyet onsdag formiddag og jeg sitter i en taxi på vei til hovedkvarteret til Cape Towns største fotballklubb, Ajax Cape Town, for å finne ut mer om hvordan det står til med fotballen i Sør-Afrika. Klubben ligger i Parow, ca 20 minutter utenfor sentrum. Taxisjåføren Ben velger stadig feil fil i en saktegående kø og vi får mer tid til å snakke sammen enn jeg egentlig har. Ben er fotballinteressert, men følger ikke mye med på den hjemlige serien.

– Jeg ser Bafana Bafana (landslagets kallenavn) på TV og følger med på europeisk fotball. Nivået her hjemme er elendig og tribunene er tomme. Det henger nok sammen, konstaterer Ben.

Fotballfabrikken

Jeg ankommer *Ajax Cape Town Academy* og blir bedt om å vente i en sofa mens resepsjonisten tar en telefon. Ajax Cape Town er Cape Towns største fotballklubb og en av topplagene i Sør-Afrika. De har ingen seriemesterskap, men de har tre andreplasser på de åtte siste sesongene, hvorav den siste kom i fjor. På en TV blir det vist en kamp fra den hjemlige serien, *South African Premier Soccer League*. Et kampbilde preget av ambisiøse driblinger og dårlig presisjon gjør kampen underholdende på feil premisser. Så kommer en lav, svart sørafrikaner med grønn skjorte, mørkeblå jeans og sorte skinnsko inn døren. Han går smilende mot meg med utstrakt hånd. Shooz Mekuto er det man kaller en *PRO* i Ajax Cape Town. Det betyr at han er en slags administrativ ”handyman” som

fikser kontrakter, snakker med pressen osv. I dag har han i oppdrag å vise meg rundt i klubben og gi meg den informasjonen jeg trenger. Shooz tar ikke lett på oppgaven og forteller meg engasjert og ryddig om hverdagen til en toppklubb i Sør-Afrika og hvordan klubbens filosofi løser denne hverdagens mange problemer.

– Vanligvis er det tre hovedinntektskilder som danner grunnlaget for driften av en profesjonell fotballklubb. Salg av TV-rettigheter, billettinntekter og fan-artikler. TV-rettighetene gir oss ikke mye. Billettinntektene er fremdeles lave og i Sør-Afrika er alle fan-artikler fake. Måten vi overlever på er derfor at vi "lager" våre egne spillere her på akademiet basert på Ajax Amsterdam sin egen "oppskrift" som tross alt er verdensklasse, forteller Mekuto.

Shooz tar meg med til et monter i kantina der det henger tre drakter og noen bilder av den sørafrikanske fotballstjernen Benni McCarthy samt noen eldre herrer i dress. Monteret symboliserer starten på Ajax Cape Town sin historie og Shooz forteller den med innlevelse og stor respekt. Sesongen 1997 utmerket Benni McCarthy seg stort for township-laget *Seven Stars*. På grunn av de gode resultatene ble han lånt ut til toppserielaget, *Cape Town Spurs* hvor han scoret 9 mål på 9 kamper. Etter sesongen dro eieren av Seven Stars, Rob Moore, til Nederland for å forhandle med selveste Ajax Amsterdam om McCarthys tjenester. For å gjøre en lang historie kort endte Benni McCarthy i Ajax og de to Cape Town-klubbene Seven Stars og Cape Town Spurs fikk i den anledning et tilbud om starte et Ajax-akademi i Cape Town. De to klubbene takket ja, fusjonerte og dannet klubben Ajax Cape Town. Moderklubben i Amsterdam eier 51 prosent av klubben og får til gjengjeld forkjøpsrett på spillerne fra Cape Town. Det har ikke skjedd ofte, men i 2001 benyttet de seg av denne opsjonen ved kjøpet av Steven Pienaar som i dag spiller i Premier League.

Shooz er en tvers igjennom trivelig type og kjenner bokstavelig talt alle. Han hilser og fleiper med eieren, treneren, manageren, stjerna på laget, junioren som akkurat har startet, før han hilser og fleiper litt med han som koster parkeringsplassen. Jeg blir behandlet som en æresgjest og Shooz viser meg alt som er å se, inkludert en full A-lags-garderobe med halvnakne fotballspillere.

“Hey Mark, you look injured, no? It’s just the way God made you, haha. You have to meet my friend from Norway.”

Hovedtreneren til A-laget, Mark Steklenburg, kommer bort og gir meg et fast håndtrykk mens han blunker og forteller meg at jeg må passe på at Shooz ikke tuller for mye. Han og de andre hovedtrenerne kommer direkte fra Ajax-akademiet i Amsterdam slik at fotballfilosofien skal

bli den samme i Cape Town. Ajax Amsterdams-akademi er verdenskjent for å utvikle uslipte fotballtalenter fra hele verden for så å selge dem til Europas absolutte toppklubber. Johan Cruyff, Marco van Basten, Denis Bergkamp og Wesley Sneijder er bare noen av spillerne som har gått gradene i "Ajax-skolen".

Fotballdemografi

Etter omvisningen er tiden inne for å møte George Comitis. Han og broren John eide Cape Town Spurs i sin tid og etter fusjonen med Seven Stars har de to brødrene tatt over ansvaret for driften av Ajax Cape Town. Etter sekretæren har dratt sitt ID-kort og tastet en kode blir jeg vist inn på kontoret til George. Kontoret er ovalt, har blått teppegulv og veggene er av en tresort som gir en følelse av luksus og regnskog. George er en hvit man i slutten av førtiåra, håret hans er i ferd med å bli grått, men han er veldig rolig så det kommer nok ikke av stress. Han reiser seg og tar meg i hånden i det jeg kommer inn på kontoret. Så ber han meg ta plass i en lenestol mens han selv setter seg i en lysebrun sofa under et digert bilde av Cape Town tatt fra lufta.

– Jeg skal fortelle deg hva VM i 2010 har gjort for fotballen.

Comitis går rett på sak og slutter ikke å snakke før han merker at jeg får problemer med pennen min. I følge Comitis kunne man allerede to år før VM se og merke store forandringer i den hjemlige ligaen. Mange gode spillere som spilte, eller rettere sag *ikke* spilte for sine utenlandske klubber kom tilbake til den hjemlige serien for å få spilletid og bli sett av landslagstreneren. På den måten hevet de nivået i den hjemlige serien samtidig som de økte sine egne sjanser til å få spille et fotball-VM på hjemmebane. Samtidig som VM nærmet seg ble det også pumpet mer penger inn i sørafrikansk fotball fordi sponsorer ble interessert i å være med på "vorspielet" til verdens største idrettsarrangement. Med mer penger til rådighet blant klubbene ble det hentet inn en rekke internasjonale trenere som med sin kompetanse hjalp til å heve nivået i serien ytterligere.

– VM skapte en god sirkel der flere faktorer påvirket hverandre og sammen hevet nivået på et ellers oversett produkt. Ingen hadde råd til å overse en begivenhet som fotball-VM. Det siste året før VM snakket ikke folk om annet. Med så mye oppmerksomhet kom også sponsorene til sporten. Sesongen etter VM økte tilskuertallene til de fleste lagene i serien. Den økte interessen er for meg den viktigste faktoren i sirkelen, forteller Comitis.

Om ikke fotball passerte rugby og cricket i popularitet sommeren 2010, kunne sporten neppe bedt om noen bedre reklame nasjonalt. Selv om Sør-Afrika røyk ut etter gruppespillet hadde de vunnet nasjonens hjerter med sitt entusiastiske spill og krigerske innsats. Laget som kun ett år tidligere hadde tapt mot Island og spilt uavgjort mot Irak avsluttet sitt VM på hjemmebane med å slå tidligere verdens- og europamester Frankrike 2 – 1 på Free State Stadium i Bloemfontein. Selv om Sør-Afrika var slått ut holdt interessen seg oppe. Landet sto stille mens det ene gigantoppgjøret etter det andre viste sørafrikanere fotball i verdensklasse.

– Folk i alle aldre, kjønn og rase snakker i dag om "laget vårt" og "hjemmebanen vår", det er samtaler som ikke har eksistert før. På den måten har demografien delvis endret seg og i dag ser vi familier og jenter på fotballkampene våre, det er noe man aldri så før VM. I Sør-Afrika handler alt om rase, sånn er det bare også i denne ligningen. Fotball er de svartes sport og derfor var det å dra på fotballkamp forbundet med en sikkerhetsrisiko. Den risikoen har blitt betraktelig lavere med den nye stadion, forteller Comitis.

Comitis mener en av hovedgrunnene til den økende interessen og brede lagtilhørigheten er at Ajax CT i dag spiller sine hjemmekamper på Cape Town Stadium. Comitis forteller at Ajax CT kunne spille på opp til fire forskjellige hjemmebaner rundt omkring i Cape Town på en sesong. Etter VM skrev Ajax CT en treårs-kontrakt med byen om å spille alle sine hjemmekamper på Cape Town Stadium. På den måten ble det skapt en tilhørighet til klubben fordi man har en og samme hjemmebane å dra til hver gang man skal se kamp. Comitis forteller at FIFA ga SAFA 450 millioner kroner som honorar etter VM og han er ikke i tvil om hvor pengene må brukes.

– Det viktigste av alt er at vi får et godt organisert SAFA som dermed kan organisere breddefotballen bedre. De fleste juniorlag har trenere som aldri har tatt et trenerkurs og dommere som aldri har tatt et dommerkurs. Bare i Cape Town har vi 20 forskjellige ligaer for juniorer som organiseres uavhengig av hverandre. Resultatet er at juniorlaget vårt vinner kampene sine 19 – 0 og våre 12åringer må spille mot 14åringer som veier 10kg mer og er 10cm høyere. Ingen blir bedre av slike forhold konstaterer Comitis

Dette problemet skyldes mye infrastrukturen i Cape Town. Spillere og alle som er involvert kommer seg hverken til trening eller kamp hvis banen ligger i en annen bydel. At Sør-Afrika og Cape Town trenger bedre infrastruktur i storbyene er det ingen tvil om, men det er langt viktigere problemer enn fotball som eventuelt må katalysere så omfattende endringer i

samfunnet. Comitis mener det er et logistikkproblem SAFA kan løse ved å hjelpe klubber som driftes godt med små spillerbusser som mange hjelpeorganisasjoner benytter seg av. Sør-Afrika er et stort land med nesten 50 millioner innbyggere og veldig mange fotballklubber, derfor er 450 millioner ikke så veldig mye. For at jeg virkelig skal få se hvilke forandringer VM har skapt for fotballen i Cape Town gir Comitis meg en VIP-billett til en hjemmekamp om to dager. Jeg takker for intervju og billetten mens han ringer sekretæren slik at hun kan guide meg ut døren.

En ny standard

Etter møtet går jeg rundt som et spørsmålstegn og lurer på hvordan jeg skal komme meg tilbake til byen. Comitis hadde virkelig rett når det gjelder kollektivtransporten, den er rett og slett fraværende. I det jeg skal til å ringe en taxi kommer Shooz susende inn på parkeringsplassen i sin svarte golf. Han inviterer meg med inn på kontoret hans for å ta en kaffe og hilse på noen i junioravdelingen som jeg ennå ikke har møtt. I det Shooz har introdusert meg for de to trenerne på kontoret ringer telefonen hans. Ut ifra samtalen er det tydelig at han har glemt noe i byen og må tilbake med en gang. Siden jeg ikke vet hvordan jeg skal komme meg hjem spør jeg Shooz om jeg ikke kan få sitte på inn til byen, og slik blir det. Shooz kjører fort og det er tydelig at han har dårlig tid. Likevel virker han veldig avslappet og snakker i et sett om den sørafrikanske mentaliteten og hvordan VM har skapt en ny standard for kvalitet i Sør-Afrika. VM ble gjennomført på et internasjonalt nivå, dermed så alle som var involvert fordelene ved å gjøre noe med en gjennomført høy standard.

– Et produkt med høy standard skaper ringvirkninger i hele prosessen frem til det endelige produktet. Det vil si at det kreves høy standard i alle ledd. Det kan for mange virke som en selvfølge, men prinsippet om at en lenke aldri er sterkere enn sitt svakeste ledd er ikke selvfølgelig i Afrika. Alle som var med på organiseringen og utformingen av VM erfarte at det krevdes en gjennomført høy standard i alle ledd, ikke bare de åpenbare elementene som finans og personell, men også logistikk, kommunikasjon og organisering, forteller Shooz mens han gjennomfører noen interessante forbikjøringer.

I 2010 fant det Afrikanske fotballforbundet ut at det vil være lurt å arrangere Africa Cup of Nations i år med oddetall slik at ikke annethvert mesterskapet går samme år som VM og OL. Da vertsnasjonen Lybia måtte trekke seg av åpenbare grunner trengte man en erstatter raskt. Med suksessen fra VM friskt i minne så Sør-Afrika dette som en perfekt anledning til å

oppretholde den nyervervede standarden ved å arrangere mesterskapet i 2013 og tok utfordringen på strak arm. En slik avgjørelse ville aldri bli tatt om ikke Sør-Afrika hadde arrangert VM i 2010.

– I Sør-Afrika og Afrika generelt er det få som har et forhold til høy standard og hva som skal til. Mentaliteten har vært: Bare det blir gjennomført er vel det bra nok? VM har vist hele nasjonen hva som skal til, og at høy standard lønner seg. Jeg tror dette er en av de viktigste følgene av fotball VM, ikke bare for fotballens del, men for hele samfunnet. Det ble skapt en ny standard for Sør-Afrika, lista ble justert opp mange hakk og den endte på et internasjonalt nivå. I fremtiden vil det bli opp til Sør-Afrika og opprettholde denne standarden, forteller Shooz før han tar i mot en telefon.

I det vi nærmer oss Cape Town Stadium begynner jeg å hinte om at jeg hvert øyeblikk kan hoppe av og ta en buss hjem. Et sted på veien må jeg tydeligvis ha misforstått et eller annet for Shooz har ingen planer om å slippe meg av. Jeg skal være med møtet på Cape Town Stadium. Vi bryter noen trafikkregler og ligger godt over fartsgrensen mens vi passerer V&A Waterfront. Samtidig forsikrer Shooz en person i mobiltelefonen om at han kun er et par svinger unna. Jeg vet det er flere og at Shooz er klar for å utligne den differansen med egne kjøreegenskaper. Fremme på stadion må Shooz fleipe litt med tre parkeringsvakter før vi entrer Cape Town Stadium. Det er et moderne og stilig bygg med et parkeringshus på tre nivå, flere etasjer med kontorer, konferanserom og et lite fengsel i kjelleren for holigans.

Inne på møterommet er det ingen bortsett fra to TVer. Den ene skjermen viser et bildet av et møterom med et ovalt bord der alle plassene er besatt av ventende møtedeltagere. Den andre skjermen viser et tomt møterom der en fleipete sørafrikaner sprader inn med en lettere satt ut nordmann på slep. Shooz har så vidt sagt hei før han begynner å fleipe med de åtte representantene fra fotballklubben Moroka Swallows via videokonferanse til Johannesburg. Tonen er god og Shooz er på fornavn med samtlige. Rommet vi befinner oss i er minimalistisk moderne innredet med rundt tjue store gode kontorstoler. Et betongtak med blå og røde rør vitner likevel om man ennå ikke er helt ferdig før takplatene er på plass i gangen. Hensikten med møtet er å redegjøre for alle formelle detaljer som må være på plass før de to lagene møtes i Johannesburg om to uker. Hver og en kommer de med sine henvendelser til Shooz om drakter og hvem som stiller på pressekonferanse. Shooz parerer og noterer den ene forespørselen etter den andre uten å nøle et sekund. Shooz har full kontroll på alt som blir tatt

opp. Etter møtet blir jeg og Shooz sittende igjen på møterommet å snakke om tykt og tynt. Når jeg spør hvor de hadde disse møtene før de fikk slike fine fasiliteter som her inne i Cape Town Stadium bryter han ut i latter.

– Du må jekke ned tiltroen din til Sør-Afrika med flere hakk. Ingen stadionanlegg i Sør-Afrika var i nærheten av denne og de andre som ble bygget til VM. Disse møtene som du nå var vitne til eksisterte ikke i det hele tatt. Så lenge kampen ble gjennomført var alle fornøyd. Takket være den nye standarden vi tilegnet oss under VM blir kampene gjennomført på en meget profesjonell måte i dag, forteller Shooz mens en dørvakt åpner den tunge glassdøren til parkeringshuset.

SHAWCO

Da jeg selv studerte på University of Cape Town (UCT) var jeg en gang i uken med hjelpeorganisasjonen SCHAWCO til byens største township, Khayelitsha, for å spille fotball med skolebarna. Det var en litt rotete organisasjon med dårlig utstyr representert av bløte plastikkballer og noen kjegler. Som en siste avskjed lot jeg faren min sende meg en kasse med ordentlige fotballer, pumper og drakter. Dagen jeg reiste fra Cape Town dro jeg opp på skolen. Det var ingen på SHAWCO-kontoret så jeg skrev en lapp og festet den til boksen, i håp om å holde kontakten. To år har gått siden jeg skrev den lappen og siden jeg aldri hørte noe fra SHAWCO antok jeg at kassen var blitt stjålet.

Siden jeg nå var tilbake i byen for å skrive om fotball-VM ville jeg ta kontakt med SHAWCO for å bli med til Khayelitsha en onsdag ettermiddag. Det var selvsagt ikke noe problem og den påfølgende onsdagen møtte jeg opp i lokalene til SHAWCO på University of Cape Town. En lite snakkesalig og småirritert kontorist ved navn Lisa ønsker meg et uentusiastisk velkommen og ber meg vente på minibussen som skal ta oss ut det enorme Cape Flats. Etter fem minutter kommer Lisa med forskjellig utsty og jeg tilbyr å hjelpe henne med ballnettet. På veien ut til Khayelitsha kommenterer jeg at ballene nå var mye bedre da jeg var med i organisasjonen.

– Yea, a Norwegian guy left a whole box full of balls a few years ago, forteller Lisa med et smil om munnen.

– I know, that guy was me, sier jeg og ler.

Litt forfjanset takker Lisa for ballene før hun snur seg og starter en samtale med sjåføren. I tillegg til meg, Lisa og sjåføren sitter det to tyske jenter og to amerikanske gutter i den relativt

nye minibussen. Jentene diskuterer en intrige rundt en misoppfattet strandtur, mens de amerikanske guttene vurderer om de skal dra ut i kveld også. Da jeg var med i SHAWCO ble vi kjørte i en gammel skolebuss. Den var til gjengjeld nesten full hver onsdag.

Framme i Khayelitsha blir bussen raskt omringet av en horde hyperaktive barn. De var det ikke blitt færre av. Så fort den automatiske døren sklir til siden røsker barna tak i det som er av utstyr og løper ut på en gjengrodd rugby-bane. De fleste vil spille fotball, mange vil spille cricket, noen vil kaste en rugby-ball og jentene vil bare være med de tyske jentene. Det komplette kaos er et faktum i det de to amerikanske guttene tar ansvar for å organisere fotballkampen. Enkelte ting forandrer seg aldri. Barna har alle på seg skoleuniformer. Guttene i svarte bukser, rød eller blå ullgenser med skjorte under. Jentene har blå kjoler eller svarte skjørt med samme overdel som guttene. Noen kaster fra seg den varme ullgenseren og alle sparker av seg de ubehagelige penskoene. Den løse organiseringen av de forskjellige aktivitetene er det ingen som bryr seg om. De har det gøy mens de dribler, filmer, imiterer Drogba eller kjefter på den amerikanske studenten som ikke er helt patent som dommer.

Dette er det eneste organiserte tilbudet de fleste av disse barna har til å drive med sport. Football 4 Hope-senteret som FIFA bygde i 2009 ligger midt i Khayelitsha, men har ikke kapasitet til å ta seg av flere hundre tusen barn bare i Khayelitsha. De aller færreste har egen ball og fotball-klubbene her må nøye seg med dårlige baner uten mål og mening.

Alle er slitne på veien hjem og de amerikanske guttas festplanlegging har snudd fra overbevisende til forsiktig pessimisme. Det tar på å sette snaue femti barn i aktivitet i en township i Sør-Afrika uten så mye som et hint om instruksjoner.

Den glemte rasen

Den påfølgende helgen ble jeg invitert på et marked av Wade October som jeg møtte på flyplassen da jeg landet. Han ville at jeg skulle være med å se hvordan fotballklubben hans, Garden Village FC, engasjerer hele nærmiljøet i en felles dugnad for lokalmiljøet. Wade henter meg sammen med noen kompiser. De er alle i kjempehumør. Dette er årets happening i det lille lokalmiljøet, Maitland Garden Village, som karakteriseres som et *coloured community* ikke langt fra Athlone Stadium. Husene er små. De er laget av mur, og har som regel en liten plass foran som fungerer som en hage. Lekablokker og andre materialer står utenfor mange av husene og vitner om en økende levestandard. Wade introduserer meg for ca. femti personer som alle er vennlige og rett som det er inviterer meg inn for å hilse på resten av

familien. I hvert av de små husene bor det tre generasjoner og alle tilbyr meg mat og drikke. Husene omringer en fotballbane med et yrende liv som forplanter seg ut i gatene rundt. På fotballbanen er det plassert en scene, to karuseller, utallige boder som serverer mat fra grillen og et meget populært drikketelt. Inne på plassen fortsetter hilserunden før jeg til slutt blir introdusert for Brian Pienaar over et glass Bourbon inne i drikketeltet. Brian med det passende etternavnet er fotballtreneren til Garden Village FC. Han har krøller, hettegenser og et smil som vitner om dårlig tannhygiene og lar seg ikke be to ganger når jeg forteller han om prosjektet mitt og møte med Ajax Cape Town.

– Vi er den glemte rasen. Før og under VM kom fotballfolk fra hele verden for å se på alt som var blitt gjort inne i byen. Der bor det bare hvite. Når de så ville se hva som blir gjort for de fattige ble alle kjørt ut til Football 4 Hope-senteret i Khayelitsha. Men ingen kommer hit. Vi må klare oss helt alene. Hele klubbens økonomi er avhengig av slike arrangementer som dette. For tre måneder siden fikk vi endelig råd til å sette opp flomlys. Før det var siste fotballtrening fra klokken 17.00 til ingen så ballen lenger en halv time senere, forteller Brian oppgitt.

En jevn strøm av mennesker fyller nå banen der fire flomlys jager den afrikanske natta bort. Alt fra barnevogner til rullatorer er representert i den livlige folkefesten. Brian har tatt over introduksjonsjobben til Wade og jeg får hilse på den ene legenden etter den andre i den lille klubben. Brian og vennene hans lever for fotball og blir mildt sagt forbanna når jeg spør om deres forhold til Ajax Cape Town.

– Det er en vits. To tusen tilskuere på en stadion med 64 000 seter. Før kunne jeg sykle ti minutter til kamp. Nå må jeg bruke en formue og en snau time på å komme meg til stadion. Det skjer så godt som aldri og de som er der kunne ikke brydd seg mindre om fotball. Det er her ute på Cape Flats fotballinteressen i byen ligger.

Brian og vennene hans får nesten ikke snakket nok om temaet og den ene er mer engasjert enn den andre. Banen vi står på er tråkket ned til et klassisk festivalunderlag og målene har ikke nett. De henges bare opp til kamp og siden siste seriekamp ble spilt forrige helg trenger de ikke bry seg om underlaget. Nok sol og regn gjør at klimaet tar seg av vedlikeholdet av banen resten av året. Selv om jeg er den eneste hvite føler jeg meg godt mottatt og det tar ikke lang tid før jeg er på hils med alt fra bestefedre til lillebrødre av Wade og vennene hans. Etter flere timer på noe som utvikler seg til å bli en folkefest begynner beina å bli trøtte. Wade tilbyr

meg å sove hos han siden det bare er fredag og festen fortsetter i morgen. Flau må jeg takke nei da jeg har en avtale dagen etter. Uten å trekke en mine haker han tak i en kompis som kjører meg hjem.

Cape Town Stadium

Siden jeg har litt dårlig tid tar jeg en taxi fra sentrum i stedet for å benytte meg av den nye bussen som går til stadion. Taxien er av det tvilsomme slaget og avsløres av taxiskiltet på taket som koster 20 kroner utenfor togstasjonen samt klistremerkebokstavene på dørene som er like strukturerte som bokstavene i et anonymt trusselbrev. Fordelen med disse taxiene er at man kan forhandle om prisen da taksametrene som regel bare er for syns skyld.

– Hei. Jeg skal til Cape Town Stadium, går det bra?

– Selvfølgelig. Hva skal du der?

Svaret til taxisjåføren avslører den lave interessen for byens fotballag og den nasjonale ligaen generelt. De sporadisk plasserte Ajax-tilhengerne utenfor stadion bekrefter inntrykket taxisjåføren ga meg og han har ingen problemer med å kjøre helt frem til inngangen. Til VIP området kommer man via et eget parkeringshus. Bilene må imidlertid stoppe i et lite bur før de kan parkere, mens en bombehund og fire barske, men smilende karer går en runde rundt bilen. Heisen opp betjenes av en egen heis-sjåfør, han trykker på VIP-knappen og den digre heisen tar meg og fire stivpyntede fotball-fans opp til femte etasje. Der venter en ti meter lang skranke med fem pene, hvite sørafrikanske jenter som alle har valgt å ta på seg ”den lille sorte” for anledningen. Smilende tar den ene imot billetten min og finner fram et armbånd med discokule-mønster. Inne på selve området blir det servert fingermat og drikke i en diger bar. Jeg går bort til baren og bestiller meg en øl. Det viser seg at discokule-armbåndet mitt er en indikasjon på at jeg er litt ”VIPere” enn de andre og slipper å betale.

Bak en 50 meter lang glassvegg ligger Cape Town Stadium klar til kamp. Et fem meter bredt betonggulv må overskrides før jeg når de behagelige setene med hver sine armlener og drikkeholder. Gressmatta der nede er plettfri og hele anlegget fremstår som imponerende og moderne fra A til Å. Problemet er at P for publikum har mer enn nok med å fylle en seksjon på andre siden. Det spede antallet ser ut som en flekk på et digert lerret blant de 60 000 tomme setene. Det blåser en kald og sur vind gjennom stadion og i det spillerne kommer ut på banen blir alle inne i VIP-loungen ”tvunget” ut til setene sine.

Det er ambisiøst spill og høyt tempo, men dårlig presisjon gjør spillet uorganisert og tilfeldig. 20 minutter ut i kampen går været fra surt til forbanna i det et glinsende slør av regn daler ned gjennom åpningen på Cape Town Stadium. Heldigvis er VIP-området plassert under tak, noe som ikke er tilfellet for ”flekken” på den andre siden som nå sakte men sikkert vaskes bort idet tilskuerne trekker inn i korridorene rundt stadion. Dermed blir synet av denne kampen om mulig enda tristere fordi det nå ser ut som de ambisiøse gutta der nede på gressmatta spiller for helt tomme tribuner.

Uken etter dro jeg på en ny kamp for å se hvordan en tilskuer uten VIP-billett opplever en vanlig seriekamp. Fra denne siden av stadion ble Comitis lovord bokstaveligst satt i perspektiv. Jeg er igjen en minoritet blant en majoritet av svarte tilskuere. Her er interessen for snitter og drinker erstattet av interessen for fotball. De står hele kampen, heier, skriker og lar dommeren få høre hva de mener om han. VIP-tribunen er langt der oppe på andre siden og det sier seg selv at Comitis ikke kan se at her nede sitter det ingen hvite småbarnsfamilier eller jenter. Til gjengjeld føles det som å være på kamp. Uansett om det kan ha sammenheng med at jeg er Lyn-supporter eller ikke, så er dette en kjerne av fotballinteresserte mennesker. Ingen småbarn, ingen jenter som ikke bryr seg, men en hard kjerne som alltid vil stå der.

To skritt frem og et tilbake

Opplevelsen står i sterk kontrast til lovordene Comitis hadde kommet med om spektakulær fotball og et tilskuersnitt som hadde økt fra fire til nesten ti tusen etter VM. Etter å ha gått fakta litt nærmere i sømmene viste sannheten seg som ikke fullt så entydig positiv som Comitis ville ha det til. For det første var hans tilskuersnitt basert på et regnskap fra en dobbeltkamp med landets største og mest populære klubb Kaizer Chiefs. Siden Kaizer Chiefs er mer populære enn et hvert hjemmelag i en hvilken som helst by i Sør-Afrika, Botswana, Zimbabwe og Zambia er det ikke rart at det kom 40 000 tilskuere den kvelden. Noe som selvfølgelig dro opp tilskuersnittet voldsomt. De to kampene jeg så hadde begge i overkant av to tusen tilskuere. Om alt ikke er så rosenrødt som Comitis ville ha det til i vårt møte er det ingen tvil om at noe er på gang i sørafrikansk fotball og at VM har vært en vital katalysator i prosessen som nå er i gang. I mitt møte med den sørafrikanske fotballens hverdag så jeg mye positiv. Den nye sørafrikanske standarden Shooz snakket så varmt om var helt klart til stedet da jeg bevitnet møte på stadion og den heller kjedelige kampen to kvelder senere. Flyplassen, togstasjonen, den nye bussen og Cape Town Stadium er alle offentlige ”rom” som har den nye standarden på grunn av fotball-VM og den er vesentlig høyere enn andre offentlige ”rom” i

Cape Town. Likevel vitnet mitt møte med hjelpeorganisasjonen SHAWCO og fotballklubben Garden Village FC om at det ikke drypper mye fra elitefotballen. VM og den nye standarden har skapt de nødvendige rammene for at det sportslige skal kunne utfolde seg for eliten. I fremtiden vil kanskje andre deler av samfunnet også følge etter med Sør-Afrikas nye standard som mal. Nå gjenstår det først å se hva SAFA vil benytte de 450 millioner kronene de fikk av FIFA til. En hendelse bare noen dager før mitt offisielle møte med sørafrikansk fotball må i hvert fall sees på som en indikasjon på hvor problemet ligger:

Det er bare noen få minutter igjen av kvalikkampen mellom Sør-Afrika og Sierra Leone. Sør-Afrikas trener Pitso Mosimane tar ut en spiss og setter inn en defensiv midtbanespiller for å sikre 0 – 0 og avansement til Africa Cup of Nations i Gabon og Equatorial Guinea. Stemningen er elektrisk på stadion mens alle venter på det forløsende øyeblikket. Så blåser dommeren av kampen og en eksplosjon av glede og vuvuzela-støy fyller den afrikanske natten. Spillere og trenere danser æresrunden til elle vill jubel fra tribunen, mens TV-kommentatorene er i ekstase og annonserer at Sør-Afrika endelig er tilbake i det gode selskap. Samtidig står noen spillere fra Sierra Leone igjen på banen for å fortelle dommeren hvilken elendig jobb han har gjort for på den måten å endre resultatet på kampen. Det hører fotballhverdagen til å se disse naive optimistene, som finnes på et hvert lag, argumentere med dommeren om situasjoner og avgjørelser som aldri kan endres. Det hører imidlertid til sjeldenheten at de samme spillerne ender opp med å forlate stadion i lykkerus. Det skjedde denne kvelden i Nelspruit, Sør-Afrika. Det viste seg nemlig at både Sør-Afrika og Sierra Leone hadde misforstått den litt forvirrende regelen som inntreffer når de tre øverste lagene i en gruppe står igjen med lik poengsum. Da avgjøres det nemlig verken på målforskjell eller innbyrdes oppgjør, men ut i fra plasseringen i den interne ”ligaen” som dannes av de tre involverte lagene. Der havnet Niger, der spillerne for øvrig også hadde misforstått og var sønderknust etter kampslutt, på første plass, Sierra Leone på andre og Sør-Afrika på tredje. Dermed gikk det sørafrikanske fotballforbundet noen pinlige dager i møte, mens alle lette etter en sydebukk.

9. Drøfting og refleksjon

9.1 Bakgrunn

I denne delen av oppgaven skal jeg drøfte og reflektere rundt mine erfaringer med den praktiske delen av oppgaven. Det gir meg muligheten til å koble relevant teori til konkrete praktiske eksempler fra reportasjene mine. Med relevant teori mener jeg teori som påvirker de forskjellige journalistiske virkemidlene til reportasjer skrevet med 1.person-forteller og skjult forteller. Det er med andre ord ikke all teori fra reportasjesjangeren som er relevant for denne drøftingsdelen som derfor ikke vil fremstå som en typisk metoderapport, men heller som et refleksjonsnotat. Siden jeg har skrevet mine reportasjer med en 1.person-forteller vil jeg først og fremst fokusere på de metodene som førte til at jeg valgte å bruke denne reportasjeformen. Jeg vurderte lenge å skrive reportasjene i 3.person. Likevel falt det meg helt naturlig å bruke et eksplisitt ”jeg” da jeg begynte å skrive. 1.person fortellerens egenskaper passet bedre til reportasjene jeg ville skrive på grunn av mitt personlige forhold til Cape Town. Samtidig er personlig og fysisk tilstedeværelse ofte avgjørende i Sør-Afrika, på grunn av den sterke rasetilhørigheten som apartheid skapte. Dette, gir 1.person fortellerens ærlige egenskaper leseren informasjon om meg og mine metoder som er relevant for reportasjen. Derfor ser jeg det som naturlig at jeg til tider trekker inn 3.person-reportasjen og dens virkemidler som alternative løsninger til mine journalistiske valg. Minst forenlig med 1.person-fortellerens virkemidler er den skjulte fortellerens virkemidler. Den skjulte fortelleren vil derfor representere et motstykke til mitt valg av reportasjeform. På den måten kan jeg reflektere rundt de dilemmaene som er knyttet til min bruk av virkemidler og hvilke konsekvenser disse valgene har i forhold til den skjulte fortelleren. Bruken av enkelte virkemidler kan ha større konsekvenser enn andre og vil derfor få større oppmerksomhet. Samtidig er det mulig å identifisere situasjoner med lignende dilemma rundt reportasjeformenes virkemidler som likevel har forskjellige løsninger.

Som nevnt er det først og fremst 1.person-reportasjens journalistiske virkemidler som førte til at jeg valgte den reportasjeformen. I denne refleksjonsdelen har jeg derfor valgt å fokusere på reportasjesituasjoner der 1.person-reportasjen kan anvende seg av virkemidler den skjulte fortellerens reportasjer ikke har ”tilgang” til. Det er disse virkemidlene jeg omtalte som ”unike” tidligere i denne oppgaven.

1.person-fotellerens unike virkemidler(i forhold til den skjulte fortelleren):

- refleksjon

- synlig intervjuer og sitater
- et eksplisitt ”jeg”

Den skjulte fortellerens unike virkemidler:

- personal-synsvinkel
- rekonstruksjon av indre monolog hos tekstens hovedpersoner

På den måten får jeg muligheten til å forsvare mitt valg av reportasjeform, samtidig som jeg får muligheten til å lansere konkrete alternativ. Jeg vil forsøke å vise hvordan de to reportasjeformenes forskjellige virkemidler gir reportasjen forskjellige retoriske og hermeneutiske egenskaper og konsekvenser. I enkelte situasjoner kan disse egenskapene gå på bekostning av hverandre, mens de i andre situasjoner er avhengige av hverandre eller utfyller hverandre. Slike reportagesituasjoner er som regel aldri helt like og har derfor ingen entydig fasit. Med hjelp av den teorien jeg viser til ellers i oppgaven vil jeg i dette refleksjonsnotatet likevel forsøke å resonere meg frem til den mest ideelle løsningen til de gitte situasjonene.

9.2 Annet land, annet kontinent, annen kultur

Det er en selvfølge at leseren skal kunne stole på det han leser i et journalistisk produkt. Jo Bech-Karlsen kaller denne tilliten til pressen for en kontrakt som ligger til grunn for pressens samfunnsoppdrag.

Kontrakten med leseren er inngått gjennom en lang historisk prosess. Kontrakten med leseren er en del av det som kalles pressens samfunnsoppdrag, og som i dag er nedfelt i Vær Varsom-plakaten. Kontrakten med leseren omtales flere steder, blant annet i formuleringer som dette: «Vær kritisk i valg av kilder, og kontroller at opplysningene som gis er riktige» (3.2), og «Gjør klart hva som er faktiske opplysninger og hva som er kommentarer» (4.2). Om begrepet «pressens oppgaver» skriver presseetikkerforskeren Svein Brurås: «Kanskje kan vi kalle det ‘forventninger’ som både staten og publikum har til pressen» (2007: 227).

Reportasjene som ligger til grunn for den praktiske delen av min masteroppgave utspiller seg i Cape Town, Sør-Afrika. Cape Town ligger langt vekk fra Norge og kulturforskjellene fra det sørlige Afrika til det nordlige Europa ligger minst like langt fra hverandre. Dermed har

majoriteten av leserne få om ingen forutsetninger til å etterprøve om jeg som journalist overholder kontrakten. Jo Bech-Karlsen er ikke i tvil om hvor viktig han mener den åpne reportasjeformen er for leserens tillit til produktet og journalisten. ”Det er nemlig styrken ved den åpne journalistiske teksten, der fortelleren redegjør eksplisitt for kilder og arbeidsmåter i den løpende framstillingen, knyttet til de aktuelle stedene. Det gir leseren nødvendige anvisninger og motfotestillinger mens han leser ... ”(2007: 203). I reportasjer fra andre land og kulturer er dette ekstra viktig da de fleste leserne har en begrenset referanseramme å forholde seg til. Faren for å skape et ensidig bilde av en reportasjesituasjon er derfor overhengende for begge de to reportasjeformene. Nødvendig innsyn i journalistens arbeidsprosess kan bidra til å gjøre leseren trygg på at kontrakten overholdes fra journalistens side da premissene for arbeidsmetodene ligger latent i teksten.

9.2.1 Identifikasjon

En annen viktig egenskap i tilfeller der handlingen er lagt til fjernere strøk er den åpne reportasjens identifiserende egenskaper. Selv om handlingen er lagt til et land på andre siden av jorden, og i en kultur der andre normer er gjeldende deler den tilstedeværende journalisten forståelseshorisont med leseren. På den måten gir reportasjeformens eksplisitte ”jeg” leseren muligheten til å identifisere seg med journalistens opplevelser, samt hvordan han oppfatter situasjoner og kilder. Journalistens tilstedeværelse i form av en tydelig ”jeg”-form kan med andre ord gi et speilbilde av hvordan journalisten opplevde gitte situasjoner. Ved å bruke 1.person-forteller inkluderer journalisten seg selv åpent i teksten. Det åpner, ifølge Steen Steensen, for at journalisten kan blottlegge alle sine fordommer og svakheter. Denne sårbarheten gjør at teksten forteller noe om journalisten selv og han blir derfor et identifikasjonspunkt for leseren i sin forståelse av en annen kulturell virkelighet (2009:224). Siden journalisten har en lignende forståelseshorisont som leseren er det mer sannsynlig at omstendighetene rundt reportasjens jeg-person ville utspilt seg likt for leseren. En slik identifiserende egenskap åpner for at leseren selv kan bedømme om han ville handlet eller oppført seg på en annen måte i de gitte situasjonene. Uansett om leseren er enig i journalistens fremgangsmåte eller ikke, vil han ha muligheten til å forstå valgene å danne seg en mer nyansert individuell oppfatning av de enkelte hendelsene og dermed også reportasjen i sin helhet.

Gjennom den skjulte fortellerens unike egenskaper forsvinner mye av denne identifiserende egenskapen. Likevel kan leseren identifisere seg med reportasjens hovedpersoner og

opplevelser som blir skildret av journalisten gjennom personal-synsvinkel. Fordelen med denne metoden er at leseren får muligheten til å se situasjonen fra en sørafrikaners ståsted. Ved å skape sympati for reportasjens hovedpersoner kan journalisten appellere til leserens følelser og vekke et sterkt engasjement som styrker reportasjens patos. På den måten viser journalisten leseren situasjonen, og uten innvendelser fra journalisten er leseren nødt til å leve seg inn i situasjonen og dermed trekke individuelle konklusjoner (Dalviken, 2005:45). Ulempen er likevel at journalisten i større grad er avhengig av å lykkes med sin retoriske appellform siden det er vanskelig for leseren å tolke de forskjellige hendelsene da metodene ikke er synlige og de fleste leserne har en begrenset referanseramme å falle tilbake på. Leserens manglende innsyn i metodene og begrensede kunnskap om tema åpner for at journalisten, bevisst eller ubevisst, kan forme reportasjen slik at den passer eventuelle motiver ved å anvende manipulerende argumentasjon i elocutio-fasen fordi leseren ikke har nok grunnlag til å betvile det som skrives.

9.2.2 En Afrikansk forståelses horisont, norske tankeoperasjoner

1. person fortellerens hermeneutiske egenskaper er, etter min mening den viktigste fordelen ved å skrive reportasjer fra en anderledes kultur. Siden mine reportasjer er skrevet for et norsk publikum har jeg, som journalist, en tilnærmet lik forståelseshorisont som leseren uansett hvilken reportasjeform jeg hadde valgt. Likevel skaper min subjektive tilstedeværelse i tekstene en helt avgjørende fordel for leserens hermeneutiske prosess. Min tilstedeværelse fungerer som en forbindelse mellom tema og leseren. Thomas Krogh skriver at, selv om filosofene Gadamer og Jürgen Habermas var mye uenig hadde de samme utgangspunkt for sin forståelse av hermeneutikk. «Forståelse oppstår bare når den opprinnelige horisonten blir satt i forbindelse med den horisonten fortolkeren selv lever innenfor.» (2009: 77). Ved at jeg som journalist er subjektivt tilstede i reportasjen setter jeg leserens forståelseshorisont i forbindelse med den opprinnelige horisonten, som i mitt tilfelle er den kulturelle virkeligheten som råder i Sør-Afrika. Gjennom denne forbindelsen får leseren anledningen til å oppleve denne virkeligheten gjennom et tilstedeværende subjekt som har en tilnærmet lik forståelseshorisont som leseren selv. Fordelen i mitt tilfelle blir i denne sammenhengen at leseren gjennom reportasjeformens virkemidler får vite mer om min spesifikke forståelseshorisont enn om jeg hadde benyttet meg av en skjult forteller. På den måten kan leseren lettere forstå de tankeoperasjonene – som Schleiermacher kaller det – jeg som journalist selv utførte da reportasjen ble skrevet. Dermed kan leseren nærme seg det uendelige målet om full forståelse

av teksten. Denne prosessen ville med en skjult forteller bli langt mer spekulativ og vanskelig da lite om noe informasjon om journalistens subjektive tankeoperasjon er tilgjengelig.

Refleksjon som et av 1.person fortellerens unike virkemidler er et konkret eksempel på reportasjeformens hermeneutiske fordel. I motsetning til den skjulte fortelleren kan 1.person-fortelleren anvende seg av subjektive refleksjoner underveis i reportasjen. Gjennom refleksjoner kan journalisten uttrykke hvilke subjektive slutninger han selv trekker ut ifra det han observerer og skildrer. Ved å bruke refleksjon som virkemiddel gir journalisten leseren ytterligere informasjon han kan revidere og anvende i sin hermeneutiske forståelse av teksten. Ifølge Steen Steensen blir journalisten kilde i sitt eget journalistiske produkt ved å anvende refleksjon.

Dette har sammenheng med et begrep fra kildekritikken, nemlig å bruke et kildemateriale som levning, bruke det for hva det kan si om kilden, i dette tilfelle journalisten, og ikke om saken i første omgang. Ved å vite mer om hvordan kilden, altså journalisten, reagerer, føler, vurderer og tenker, forstår vi også mer av hvorfor hun ser ting nettopp slik hun gjør, hvorfor hun legger vekt på dette og ikke hint (2009: 160).

Denne forståelsen av journalisten som kilde gjør at refleksjonen først og fremst sier noe om journalistens subjektive tankerekker. Sett i lyset av Schleiermachers teori, som omhandler å identifisere forfatterens tankeoperasjoner for å nærme seg full forståelse av en tekst, gir journalisten leseren relevant informasjon om sine tankeoperasjoner ved å anvende refleksjon som metode. Refleksjon handler selvfølgelig også om å tydeliggjøre nyanser i reportasjens tema. I en hermeneutisk kontekst sier metoden likevel mer om hva journalisten tenker i sitt arbeid med reportasjen.

9.2.3 Det fysiske ”jeg”

I en hermeneutisk kontekst blir min subjektive tilstedeværelse ekstra viktig siden reportasjen utspiller seg i Sør-Afrika. I et land som Sør-Afrika er en persons fysiske tilstedeværelse enda mer relevant enn ellers og har stor innvirkning på hvordan folk forholder seg til deg. Det påvirker observasjoner, skildringer, intervjuer, tilgang til steder av relevans og selvfølgelig personlige refleksjoner. I et slikt tilfelle er det viktig å gjøre en grundig vurdering fra journalistens side. Eide mener journalistens egne fordommer og opplevelser kan ha en tendens til å dominere i slike situasjoner. **”I-hodet-på-reporteren”**- Denne formen er utbredt i

moderne reisereportasje, der alt og alle ofte filtreres gjennom reporterens hode, og hennes opplevelser er reportasjens egentlige subjett”(2001:19). Jeg mener 1.person fortellerens ærlige egenskaper gjør denne reportasjeformen godt rustet til å takle slike utfordringer siden journalistens elocutio-fase er synlig i teksten og dermed gjør arbeidsprosessen transparent dette fører igjen til en eventuell tendens fra journalistens side vil bli avslørt. Likevel kan leserens begrensede referanseramme gjøre at det er vanskelig å identifisere en eventuelt manipulerende eller missvisende tendens. Ved å bruke de ærlige egenskapene til 1.person-fortelleren grundig har journalisten muligheten til å opplyse leseren om sin egen referanseramme og fysiske tilstedeværelse og dermed gi leseren mer informasjon til å tolke hvorfor skildringer av situasjoner, steder og mennesker ble som de ble. Det er ingen tvil om at hudfarge har mye å si i en hver situasjon i Sør-Afrika. Ved å informere leseren om denne realiteten og min egen hudfarge får leseren vite en meget vesentlig detalj som har betydning for hvordan han tolker situasjonen som blir skildret i reportasjene.

9.3 ”Jeg” på godt og vondt

1.person reportasjens eksplisitte ”jeg”-forteller er den største og mest avgjørende forskjellen i forhold til den skjulte fortelleren. 1.person-reportasjens unike egenskaper i forhold til den skjulte fortellerens reportasjeform kommer alle, mer eller mindre, som et resultat av den tilstedeværende ”jeg”-fortelleren. Som nevnt tidligere er ”jeg”-formen en vanskelig og omdiskutert reportasjeform. På grunn av mitt forhold til reportasjens tema virket det helt naturlig å bruke ”jeg”-form i mine reportasjer. Likevel opplevde jeg at den første reportasjen ”Den hvite elefanten” til tider led av det tilstedeværende ”jeg”-et og den subjektiviteten det førte med seg. Steensen beskriver mitt dilemma slik:

Jo dypere involvert journalisten er i stedet hun rapporterer fra, jo viktigere er det med en slik synlig subjektivitet. Samtidig er det klart at et ”jeg” fort kan skygge for andre sentrale aspekter i reportasjen og gjør journalisten til hovedperson der det ikke er logisk. Dette må derfor avveies fra reportasje til reportasje (Steensen 2009:167).

Det er likevel ikke slik at dette tema ikke egnet seg til denne reportasjeformen, men min kildeprioritering ble i for stor grad preget av personlige forkunnskaper om reportasjens tema samt av min subjektive holdning. Her blir poenget til Elisabeth Eide om ”i-hodet-på-reporteren” tydelig i min egen reportasje, og viser en potensiell svakhet ved 1.person-

reportasjens. Som et tydelig tilstedeværende subjekt er det derfor viktig å skille mellom sitt virkelige ”jeg” og det narrative ”jeg”-et som skal drive den journalistiske fortellingen videre. Jeg lot meg, i enkelte situasjoner, lede av mine personlige holdninger. På den måten ble disse reportasjesituasjonene preget av min personlige subjett (2001:19). I ”jeg”-reportasjen er dessuten jeg som journalist en aktiv og viktig kilde. Det er ingenting i veien for at journalisten trekker inn ting som ikke er opplagt for leseren, ting journalisten vet som er av relevans, men som leseren ikke har forutsetninger for å vite. Journalisten er alltid ute etter å finne en spesiell type informasjon, men det bør ikke overstyre reportasjen (Steensen 2009:160).

Mine reportasjer skal først og fremst finne ut hva innbyggerne i Cape Town sitter igjen med etter fotball-VM 2010. I mine forberedelser leste jeg derfor flere artikler og rapporter som omhandlet nettopp dette tema. I den sammenheng kom jeg blant annet i kontakt med en av de som hadde skrevet den kanskje tyngste og mest omfattende rapporten om dette tema, Justin Sylvester. I et halvannen time langt intervju med Justin i Cape Town fikk jeg bekreftet mange av de fordommene jeg hadde tillagt meg i mine forberedelser. Han ga meg også tips om andre omfattende rapporter jeg burde se på. Det er ingen tvil om at informasjonen jeg fikk av Justin var riktig og godt dokumentert. Problemet er at jeg ga intervjuet med han, informasjonen han kom med, og generell fakta om stadion, for mye fokus i reportasjen. Anders Löwenberg skriver at slike situasjoner krever en ekstra skepsis. ”Vär ekstra skeptisk til uppgifter du vill höra: Information som stämmer överens med dina egne värderingar. På samma sätt måste reportern bekämpa sina egna fördomar.” (Fossum 1991:138).

9.3.1 ”Jeg”-ets evne til å formidle fakta

Som jeg nevnte tidligere er reportasjen, *Den hvite elefanten*, preget av mye faktainformasjon om prosessen rundt tilblivelsen av Cape Town Stadium. I tilfeller der en reportasje er preget av mye faktainformasjon har likevel 1.person-fortelleren en fordel i forhold til den skjulte fortelleren. 1.person-fortelleren har muligheten til å trekke inn dokumenterende fakta uten at det bryter med reportasjens form. Den skjulte fortelleren har også muligheten til å vise til fakta i reportasjen, men det er vanskeligere. Reportasjetema til *Den hvite elefanten* dreier seg først og fremst om feilprioritering av offentlige midler. I slike reportasjer er faktainformasjon viktig. Ifølge Jo Bech-Karlsen betyr ikke det at reportasjen ikke kan være fortellende, bare man anvender faktainformasjonen riktig.

På dette nivået handler det ikke om de store eksistensielle spørsmål, men om sak og handling. Det er fortellinger om mennesker som gjør noe, som er engasjert i en sak eller et miljø. Slike fortellinger tar sikte på å informere, og foregår mer på overflaten enn de eksistensielle fortellingene. I journalistikk er det ingen motsetning mellom sak og fortelling. [...] Fakta, bakgrunn og synspunkter er lagt inn i den gjennomgående fortellingen(2007:88).

Det er ikke reportasjeformens eksplisitte ”jeg” som gjør det mulig å trekke inn komplementerende fakta, og reportasjen kunne i så måte også vært skrevet med en 3.person-forteller. Likevel ville en slik komposisjon ikke passet inn hos den skjulte fortelleren. Den skjulte fortelleren er i større grad avhengig av at hovedpersoner kan drive fortellingen videre gjennom en scene på scene komposisjon. Komplementerende faktaopplysninger om reportasjens tema kan derfor virket forstyrrende for den skjulte fortellerens litterære form. Det minner leseren på at det er en journalist som forteller og trekker inn faktainformasjon. Den skjulte fortelleren er i så måte mindre egnet til å formidle dokumentariske reportasjer som er avhengig av å formidle relevant faktainformasjon om reportasjens tema.

Ideelt sett skal overgangene fra fortelling til fakta foregå sømløst ved at fortellingens handling naturlig forbindes med komplementerende fakta. Gjøres dette feil, ved at overgangene ikke er sømløse eller at faktapassasjene blir for lange, kan reportasjen raskt bli litt tørr. Problemet med *Den hvite elefanten* er derfor ikke at jeg trakk inn relevant fakta, men at jeg ga faktapassasjene for mye plass. Slike sømløse overganger lyktes jeg mye bedre med i reportasjen *Football for hope*. Den reportasjen fremstår derfor som mer fortellende. Det viser 1.person-fortellerens evne til å kombinere faktaopplysninger med en fortellende reportasjeform. Den skjulte fortellerens manglende egenskap til å formidle konkret og relevant faktainformasjon gjorde den skjulte reportasjeformen uegnet, da jeg anser denne egenskapen for å være viktig i forhold til reportasjenes budskap og tema.

9.3.2 Et narrativt ”jeg”

I mitt avsnitt om Odd Raums åpenhetsprinsipp forklarer jeg hvordan journalistens tilstedeværelse åpner for at leseren får muligheten til å være med journalisten i reportasjens tilblivelse. I retorikk-kapittelet beskriver jeg denne egenskapen som viktig fordi den lar leseren ta del i journalistens elocutio-fase. På en annen side har også journalistens eksplisitte ”jeg” en narrativ funksjon. Når journalisten tar med seg leseren i møte med kilder, mennesker og steder er også leseren med journalisten før og etter disse møtene. Ved å vise leseren hvordan han fysisk kommer seg til og fra kildene, samt stedene han skildrer gir journalistens

det eksplisitte ”jeg”-et en narrativ funksjon. En slik narrativ funksjon kan hjelpe journalisten til å binde de forskjellige delene i reportasjen sammen og på den måten drive fortellingen videre. I reportasjen *Fotball til folket* blir denne funksjonen tydelig mellom de forskjellige delene av reportasjen. Et eksempel på det er når jeg beveger meg fra Ajax Cape Towns klubbhus til et møte jeg skildrer fra Cape Town Stadium:

I det jeg skal til å ringe en taxi kommer Shooz susende inn på parkeringsplassen i sin svarte golf. [...] Siden jeg ikke vet hvordan jeg skal komme meg hjem spør jeg Shooz om jeg ikke kan få sitte på inn til byen, og slik blir det. [...] I det vi nærmer oss Cape Town Stadium begynner jeg å hinte til at jeg hvert øyeblikk kan hoppe av og ta en buss hjem. Et sted på veien må jeg tydeligvis ha misforstått et eller annet for Shooz har ingen planer om å slippe meg av. Jeg skal være med på et møte inne i Cape Town Stadium.

Samtidig som jeg skildrer den halvtime lange kjøreturen og bruker den informasjonen jeg får av Shooz, tar jeg reportasjen fra en relevant reportasjesituasjon til en annen med hjelp av mitt eksplisitte ”jeg”. Det gjør at overgangene mellom reportasjesituasjonene blir sømløse samtidig som leseren får vite hvordan situasjonene har oppstått. Selv om det narrative ”jeg”-et ikke alltid får en slik sømløs funksjon mellom reportasjesituasjonene, har den likevel en narrativ funksjon også ellers. Det narrative ”jeg”-et har alltid muligheten til å introdusere og avslutte de forskjellige reportasjesituasjonene ved å la leseren få ta del i journalistens fysiske forflytning til og fra reportasjesituasjoner, og dermed også journalistens fortolkning av virkeligheten. Det gir journalisten muligheten til å synliggjøre sin elocutio-fase ved å bake inn informasjon om tid og sted mens han skildrer sin ferd til og fra reportasjesituasjonene. Den rollen kan også en lokal hovedperson ha, noe jeg til tider manglet i reportasjen om den hvite elefanten.

Likevel strukturerer det narrative ”jeg”-et reportasjen og fungerer dermed som en rød tråd gjennom reportasjen. Ut ifra et retorisk perspektiv tydeliggjør denne funksjonen ”jeg”-ets funksjon som det Christine Isager omtaler som retor ut ifra retorikkfagets fokus på det handlende menneske som retor eller strategisk kommunikatør(2006:53). ”Jeg”-ets narrative egenskap gir dermed 1.person-fortelleren retoriske egenskaper den skjulte fortelleren ikke besitter. I reportasjene mine ga det meg muligheten til å fortolke virkeligheten sammen med leseren, samtidig som mitt eksplisitte ”jeg” ga meg muligheten til å spille på alle de tre retoriske appellformene med ”jeg”-ets egenskap til å opplyse, forklare og underholde.

9.3.3 Subjektive karakteristikk

I retorikk-kapittelet skrev jeg at 1.person-fortellerens evne til å reflektere underveis i reportasjen gir journalisten en kommenterende egenskap. ”Jeg”-ets tilstedeværelse åpner for at journalisten kan prege sine refleksjoner subjektivt. Det åpner for at journalisten kan benytte seg av humor, overdrivelser og metaforer fordi leseren har blitt introdusert for 1.person-fortellerens ”jeg”. Slik skapes et mer fargerikt, språk, som er underholdende i seg selv fordi det, til tider, skaper en karikert fremstilling av virkeligheten. For å skape slike karakteristikk kreves det en subjektiv fortolkning. Uten å introdusere et tilstedeværende ”jeg” vil derfor slike karakteristikk være vanskelig for leseren å fortolke. For å tydeliggjøre forskjellen på de to formenes bruk av subjektive karakteristikk og humor kan vi bruke David Easons utgangspunkt for hvordan de to formene tilnærmer seg virkeligheten, som jeg nevnte i kapittel 4. ”In realist reports, the dominant function of the narrative is to reveal an interpretation; in modernist reports it is to show how an interpretation is constructed”(1990:199). Med et slikt utgangspunkt framstiller den skjulte fortelleren en karikert fortolkning av virkeligheten for leseren. Dermed kan reportasjen virke useriøs ovenfor leseren og gi hele reportasjen en useriøs vinkling. Gjennom 1.person-fortellerens egenskap til å vise hvordan journalistens fortolkning av virkelighet er blitt til, blir slike karakteristikk kun et virkemiddel som viser en fargerik og kreativ fortolkningsprosess. Det er ”jeg”-ets subjektive tilstedeværelse som viser leseren at dette er journalistens tolkning av de forskjellige reportasjesituasjonene. Et eksempel fra fra reportasjen *Football for Hope* illustrerer mitt poeng.

Mennesker og minibusser svirrer om hverandre i et eneste kaos eller intrikat system jeg ikke har evne til å forstå.

Siden jeg er tydelig tilstede i denne situasjonen med mitt eksplisitte ”jeg” forstår leseren at situasjonen fortone seg som kaos og forvirring for en person som kommer fra en velorganisert velferdsstat som Norge. Likevel uttrykker jeg på en humoristisk måte at det som ser ut som kaos for meg, likevel er et fungerende system. 1.person-fortellerens evne til å vise hvordan han fortolker en situasjon gjør en slik skildring mulig. Siden den skjulte fortelleren ikke kan trekke inn sin subjektivitet, måtte han fremstilt situasjonen som enten kaotisk eller velfungerende, da han ikke kan vise to fortolkninger av virkeligheten.

9.3.4 Oppsummering

I reportasjen om Cape Town Stadium lot jeg mine forutsetninger i forhold til reportasjens tema styre mine metodiske valg og det gikk ut over fortellingen. Ut ifra et retorisk perspektiv førte min subjektive overeksponering til at reportasjen kun spiller på appellformene logos og etos, fordi den er godt dokumentert og jeg som journalist viser min interesse for reportasjens tema. Som nevnt tidligere lider fortellingen i reportsjen om, *Den hvite elefanten*, dermed svekkes også appellformen patos. I begge tilfellene er det fraværet av lokale hovedpersoner og handlinger som er grunnen. En god fortelling er underholdende, og som jeg skrev i retorikk-kapittelet er patos som regel forbeholdt underholdningsjournalistikk. Gjennom gode fortellinger skal patos engasjere leseren. Den retoriske konsekvensen av min metodiske feilprioritering har sammenheng med reportasjens mangelfulle fortelling, som dermed svekker reportasjens underholdningsverdi. Som jeg viser i mitt avsnitt om ”jeg”-ets narrative funksjon er det likevel ikke reportasjeformen i seg selv som hindrer fortellingen men heller min prioritering av kilder og informasjon.

9.4 ”Jeg”-ets personlige deklarasjon

I retorikk-kapittelet skrev jeg at leserens tiltro til journalisten er avhengig av hvordan journalisten spiller på appellformen etos. En av fordelene til 1.person-reportasjen er at journalisten kan bake inn informasjon om sine personlige relasjoner til reportasjens tema underveis i reportasjen. Det gir journalisten muligheten til å legge et grunnlag han bygge sin egen etos på. I mine reportasjer havnet jeg ofte i situasjoner der det var på sin plass å informere leseren om mine relasjoner til byen Cape Town. For å vise hvordan denne egenskapen hjalp meg i en reportasjesituasjon vil jeg bruke et eksempel fra reportasjen *En kollektiv arv?*, som handler om infrastruktur og kollektivtransport i Cape Town. For å illustrere hvordan den eksisterende kollektivtransporten i Cape Town opererer, skildret jeg en tur med den mye brukte ”taxien”.

9.4.1 Retoriske pretensjoner

Taxiene er kanskje det mest brukte kollektivtilbudet i Cape Town. Jeg vurderte det derfor som relevant å skildre hvordan dette kollektivtilbudet fungerer i praksis. Siden turister frarådes å benytte seg av dette kollektivtilbudet, syns jeg en skildring av en tur med en slik taxi ville skape en interessant kontrast med tanke på at 200 000 fotballturister ankom Cape Town sommeren 2010. Hvis dette er det eksisterende alternativet nå, hvordan kom fotballturistene seg fra A til B i 2010? Mine personlige relasjoner til Cape Town, samt tidligere erfaringer

med dette kollektivtilbudet, var i denne sammenhengen relevante for hvordan jeg planla å skrive reportasjen. I en retorisk sammenheng kan man si at disse relasjonene var relevante i mitt arbeid med inventio-fasen. I retorikk-kapittelet skrev jeg om hvordan inventio-fasen legger et grunnlag for senere retoriske prosesser. Altså hvordan jeg vil uttrykke meg gjennom språk og argumentasjon i elocutio-fasen (valg av språk og argumentasjon). 1.person-fortellerens egenskap til å reflektere eller redegjøre for personlige forhold underveis i reportasjen, synliggjør journalistiske forutsetninger. Denne egenskapen er en viktig grunn til at Christine Isager omtaler reportasjen som; ”hjemsted for en – i hvert fald potensielt – bemerkelsesværdig anskueliggjørelse af retoriske processer” (2006: 51). Når Isager skriver ”potensielt” er det myntet på 1.person-reportasjens tilstedeværelse i form av et eksplisitt ”jeg”. Selv om mitt eksempel kun omhandler skildringene av en enkeltstående episode i en reportasje er det fullt mulig å kjenne igjen samspillet mellom inventio og elocutio-fasen og det Isager kaller *retoriske pretensjoner*.

Ved å redegjøre for mine personlige erfaringer underveis i reportasjen gir jeg leseren innsyn i mine retoriske pretensjoner. Informasjonen om min fortid forteller leseren at det ligger et personlig engasjement bak min kunnskap, noe som styrker min etos og leserens tiltro til meg som journalist. For å opprettholde denne tiltroen er jeg nødt til å følge opp mine retoriske pretensjoner ved å vise leseren at mine relasjoner til Cape Town og erfaringer med kollektivtilbudet er genuine og relevante. Ved å gi generell informasjon om taxiene som kollektivtilbud til tross for at jeg bare skildrer en enkeltstående tur, vitner om kunnskap gjennom erfaring og samsvarer med mine retoriske pretensjoner. Helt konkret ga det meg muligheten til å benytte meg av et selvfølgelig og selvsikkert språk som:

Komforten ombord er like varierende som kjøreegenskapene til sjåføren.” eller ”Det går som regel bra og det gjør det denne gangen og. Det lønner seg likevel å ha nøyaktig antall Rand klart. Da slipper man sure miner fra ”billettøren” og man unngår å ta frem lommebøker og den slags.

Selv om mitt eksplisitte ”jeg” ikke er tilstede i disse eksemplene, er denne retorikken et resultat av de retoriske pretensjonene jeg har delt med leseren gjennom reportasjeformens åpne subjektivitet tidligere i teksten. Samtidig som leseren får et inntrykk av hva det vil si å benytte seg av dette kollektivtilbudet bruker jeg et språk som vitner om at jeg har brukt disse taxiene før. Mer formell informasjon om kollektivtilbudet integrerte jeg i en liten innledning

til skildringen. Siden slike taxier ikke er organisert med ruter, priser eller tider er også dette informasjon som forutsetter kunnskap som resultat av personlig erfaring. I denne sammenhengen skriver Linda Dalviken om en distanse mellom virkeligheter.

Den deltagende og selvreflekterende fortelleren tar steget videre fra kameramannen ved å reflektere åpent om sin egen rolle som forteller av historien. Denne fortellerformen søker ikke i første rekke å fortelle en historie, men snarere å peke på den avstand som ofte ligger mellom en beskrivelse av virkeligheten og virkeligheten selv. [...] På det viset blir hans rolle som forteller av historien tydelig for leseren (Dalviken 2005: 46-47).

Hadde jeg ikke informert om mine personlige erfaringer i starten av taxi-sekvensen ville ”avstanden” til den virkeligheten jeg skildrer virket stor og uklar for leseren fordi han selv ikke har noen forutsetninger i forhold til hva en slik taxitur innebærer. Mitt selvfølgelige språkbruk og min kunnskap om generelle tendenser om taxiene ville, i beste fall, virket merkelig og fordomsfull.

Som ”jeg”-forteller opplever leseren reportasjen gjennom mine øyne, samtidig er mitt tilstedeværende ”jeg” identifiserende for leseren. Til tross for at man bør bo i Cape Town for å benytte seg av dette kollektivtilbudet, fjerner mitt eksplisitte ”jeg” denne ”avstanden” fordi leseren opplever skildringene gjennom meg. Leserens er ikke bare en flue på veggen i en fullpakket Toyota Hiace på vei til Cape Town sentrum, men en tilstedeværende passasjer med forkunnskaper. Mine bekymringer mot slutten av sekvensen gir leseren en nyansert forståelse av dette kollektivtilbudet.

For meg er det bare å innse at jeg må hoppe ut av taxien, høyt oppe på en trafikkmaskin i downtown Cape Town mens det begynner å bli mørkt. Jeg er langt fra komfortabel med situasjonen jeg har havnet i og går så målrettet jeg kan i samme retning som resten av de vel to hundre sørafrikanerne som om jeg visste akkurat hvor jeg skulle.

Selv med masse erfaring med disse taxiene er det ikke mye som skal til før det blir ubehagelig.

1.person-fortellerens evne til å redegjøre for reportasjens premisser underveis i teksten bidrar til å styrke journalistens *etos* og leserens tiltro (inventio-fasen). Leserens tiltro og et tilstedeværende ”jeg” gjør det lettere å identifisere seg med journalisten, selv i situasjoner

som er unaturlige for leseren. Gjennom identifikasjon og tiltro fjernes leserens ”avstand” til reportasjen. En slik nærhet til reportasjen er avhengig av at journalistens etos er sterk slik at leserens tiltro er vedvarende. Leserens tiltro er likevel avhengig av at reportasjens språk, virkemidler og metoder (elocutio-fasen) er tro mot de annonserte premissene (*retoriske pretensjoner*). Mitt eksempel illustrerer denne prosessen og viser hvordan 1.person-reportasjen har muligheten til å synliggjøre retoriske prosesser.

9.4.2 Et skjult alternativ

Jeg var så vidt inne på den skjulte fortellerens alternativ til en tilstedeværende ”jeg”-skildring tidligere i dette eksempelet. Linda Dalviken kaller den skjulte fortelleren for *Flua på veggen*. I følge Dalviken skal flua på veggen aldri blande seg i reportasjens hendelser og dermed forbli skjult i teksten (2005:45). Journalisten kan i stedet benytte seg av *personal*-synsvinkel, slik at fortellingen portretteres gjennom tekstens hovedpersoner med en skjult forteller. Samtidig kan selvfølgelig journalisten skildre taxituren, men siden han skal forbli skjult kan han ikke reflektere eller fortelle leseren hvordan det er å benytte seg av dette kollektivtilbudet. Det er ikke noe i veien for en slik ”show, don` t tell” variant. I slike situasjoner oppfordrer likvel Jo Bech-Karlsen til at en vel så god, om ikke bedre, retningslinje å følge er *Tell, show and reflect!*. Han mener at fortellende reportasjelijournalistikk skal fortelle og reflektere (2000:147). Disse egenskapene besitter 1.person-fortelleren.

Ut ifra reportasjens premiss om å undersøke fotballturistenes kollektivmuligheter sommeren 2010, ville en eventuell løsning være å følge en turist som prøver dette kollektivtilbudet. Ved å skildre turistens opplevelse om bord i taxien kan leseren identifisere seg med turisten, og på den måten få et relevant innblikk i hvordan det er å benytte seg av kollektivtilbudet. Ved å snakke med turisten i ettertid eller underveis kunne jeg fått et innblikk i hva han tenkte og på den måten brukt *personal*-synsvinkel mens jeg skildrer turen. Problemet er at det nok ville vært tidkrevende å finne en turist som ville blitt med på en slik tur da de aller fleste turister ikke benytter seg av taxiene, og dessuten oppholder seg i områder med lite taxivirksomhet.

Min egen erfaring og deltagende tilstedeværelse ga leseren mer relevant informasjon ut ifra reportasjens tema på grunn av min tilstedeværelse og etos. Ved å skildre taxituren gjennom en fremmed turist ville nok leserens forhold til teksten vært mer likegyldig, fordi ”avstanden” til den skildrede virkeligheten fremdeles er stor. Det kan gå utover leserens tiltro og journalistens etos. Det vil alltid være en avstand mellom virkeligheten som beskrives og den faktiske

virkeligheten. 1.person-fortellerens subjektive tilstedeværelse og personlige deklarasjon reduserer denne avstanden, fordi leseren kan identifisere med, og stole på journalistens eksplisitte ”jeg”. I dette tilfellet har 1.person-reportasjen flere retoriske verktøy og dermed en større overbevisningskraft som engasjerer leseren.

9.5 Samspill mellom metoder

Underveis i den praktiske delen av oppgaven gjennomførte jeg flere intervjuer som jeg beskriver i min forenklete metoderapport. De aller fleste av disse intervjuene gjennomførte jeg for å skaffe generell informasjon om reportasjenes tematikk. I reportasjen *Fotball til folket*, intervjuet jeg Ajax Cape Towns mektige eier George Comitis. Dette intervjuet skiller seg fra de andre intervjuene fordi jeg skildrer store deler av intervjusituasjonen i den aktuelle reportasjen. I arbeidsprosessen til de aller fleste reportasjer blir det gjennomført flere intervjuer. 1.person-fortelleren og den skjulte fortelleren har likevel veldig forskjellige tilnærminger til hvordan intervjuet kommer til uttrykk i teksten. Som regel kommer intervjuet til uttrykk i det journalistiske produktet i form av et sitat, men det er som Dalviken skriver, avhengig av journalistens fortellerposisjon:

Om en tekst inneholder sitater eller ikke, henger sammen med hvilken fortellerrolle journalisten har valgt. Er hun allvitende Gud, svarer kildene på hennes spørsmål, og journalisten er synlig til stede i teksten. Men hvis hun velger å være usynlig flue på veggen, vil sitater ødelegge hennes skinn av usynlighet. De deltagende fortellerformene, kameramannen og den selvreflekterende fortelleren, stiller åpne spørsmål i teksten og gjengir svarene som en del av en dialog. Dette betyr ikke at den fortellende journalist aldri intervjuer, tvert imot. Den fortellende journalist intervjuer i timevis ... (Dalviken 2005:47).

Den skjulte fortelleren, som her representeres av Dalvikens ”flue på veggen”, skal altså ideelt sett ikke benytte seg av sitater. I samme bok lanserer Dalviken åtte krav som må oppfylles for å skrive fortellende journalistikk. To av kravene ødelegger mine reportasjers ambisjoner om å fremstå som fortellende journalistikk. Mye på grunn av min bruk av sitater, men mest på grunn av min reportasjeforms subjektive tilstedeværelse.

” – Journalisten som forteller, er som oftest usynlig og udramatisert.

– Teksten inneholder ingen sitater, men dialog og replikker” (2005:41). Tidligere i oppgaven lanserte jeg min forståelse av fortellende journalistikk basert på en mer åpen definisjon lansert av Jo Bech-Karlsen. Den åpner for at jeg har bedrevet fortellende journalistikk, selv om jeg

ikke oppfyller Dalvikens krav. Dalvikens sjangerkrav er veldig spesifikke og utelukker dermed mange journalistiske produkter som fortellende journalistikk. Ut ifra Dalvikens definisjon er for eksempel verken Nordahl Griegs *Spansk Sommer* eller Morten A. Strøksnes *Et mord i Kongo* fortellende journalistikk, fordi de benytter seg av sitater og er tydelig tilstede i teksten med et eksplisitt ”jeg”. Det ville nok de fleste journalister si seg uenig i. En av dem er Jo Bech-Karlsen, han refererer til flere av Dalvikens krav som problematiske og svarer på hennes forbud mot sitater i sin bok *Åpen eller skjult*.

Det er en lang tradisjon for å bruke sitater i norsk journalistikk, også i fortellende reportasjelijournalistikk. De fleste norske journalister vil riste på hodet over et ”forbud” mot sitater. Det påståtte problemet med sitater er bare aktuelt når man bruker skjult forteller og personal synsvinkel. Når journalisten opptrer åpent i teksten, trenger ikke sitater å være forstyrrende, fordi det ikke eksisterer noen illusjon som kan brytes. Det vil heller ikke alltid være unaturlig at en jeg-forteller inntar intervjuerrollen i sin egen fortelling ... (Bech-Karlsen 2007:190).

Siden jeg benytter meg av en 1.person-reportasjeform med en tilstedeværende jeg-forteller så jeg ingen problemer med å anvende sitater i mine reportasjer.

I mine reportasjer har jeg som regel kun skrevet enkeltstående eller små sitater som har poengtert eller nyansert vesentlige observasjoner eller vesentlig informasjon. Mitt intervju med Comitis ble litt langt og faren for at sekvensen skulle ende opp som et kjedelig intervju var overværende. Gjennom små skildringer underveis, og et minimum av direkte sitater, forsøkte jeg å skildre en mer leservennlig intervjusituasjon. Derfor brukte jeg kun direkte sitater når Comitis kom med informasjon han hadde tilegnet seg som eier av en fotballklubb i Cape Town. Det er med andre ord sitater som var myntet på hans individuelle kompetanse og perspektiv som eier av byens største fotballklubb. Samtidig kom også Comitis med faktainformasjon som jeg ikke kunne tilegnet meg på noen annen måte, men som likevel kan virke tørr og kjedelig i en reportasje. I slike tilfeller skriver Steen Steensen at det kan være en fordel å bruke indirekte sitater.

Selv om informasjon er framkommet ved bruk av intervju som metode, behøver man ikke nødvendigvis framstille den som sitater i reportasjen. Her må man ta en selvstendig vurdering av hva slags framstillingsform informasjon er best tjent med. Faktainformasjon egner seg for eksempel som oftest ikke særlig godt i sitater. Når vi siterer noen, er det gjerne fordi vi ønsker å formidle noen synspunkter, reaksjoner, følelser eller subjektive forklaringer – informasjon som ikke kan komme fram på annen måte enn gjennom intervju. [...] Om journalisten frir seg fra sitatet, står han derfor friere til å formulere innholdet på en bedre måte. [...] enten som et indirekte sitat [...] eller som kildeløs informasjon i form av en rekonstruksjon ... (Steensen 2009:154).

Siden jeg viet to sider til mitt møte med Comitis måtte jeg vurdere om denne sekvensen virkelig var så verdifull for reportasjen. Da jeg gikk gjennom notatene og stikkordene fra intervjuet viste det seg at hans sitater ikke bare inneholdt komplimenterende fakta, men også informasjon som satt andre deler av reportasjen i perspektiv. Det viste seg nemlig at nettopp Comitis ”eksklusive” perspektiv som klubbeier skygget for realiteten. Ved å kombinere informasjonen jeg synliggjorde for leseren gjennom sitater, med det jeg skildrer på stadion setter jeg Comitis sitater i perspektiv. Ved å undersøke fakta om tilskuerantallet til Ajax Cape Town viste det seg at snittet ikke viste et realistisk antall tilskuere som vanligvis kommer på kamp. Hadde jeg ikke dratt tilbake til stadion med en vanlig billett uken etter ville jeg ikke oppdaget at demografien på stadion fremdeles er veldig lik demografien ellers i landet. At Comitis har sett mange hvite barnefamilier og jenter på kamp etter VM har antageligvis en sammenheng med at han ser alle kampene fra en VIP-lounge med eget parkeringshus. Kontrasten mellom Comitis virkelighet, og den virkeligheten vanlige fotball-fans lever i blir først synlig når metodene, observasjon, intervju og innsamling av skriftlige kilder kombineres. Hver for seg ville metodene enten portrettert en veldrevet klubb eller en klubb som sliter med en alt for få tilskuere i forhold til stadion. Kombinasjonen av de tre metodene og 1.person-fortellerens evne til å synliggjøre dem i teksten gir meg muligheten til å skape et mer nyansert bilde av klubbens situasjon. Leseren kan enten tolke det som en klubb der ledelsen ikke klarer å identifisere seg med de virkelige tilhengerne og hva de trenger. En klubb med store ambisjoner, men liten vilje fra befolkningen til å følge opp. Eller en naiv klubbledelse som overdriver sin kapasitet og vil for mye for fort. Med andre ord kan samspillet mellom de anvendte metodene danne en mer nyansert individuell forståelse av reportasjen for leseren. De tre metodenes samspill gjenspeiler i så måte Jo Bech-Karlsens slagord *Tell, show and reflect!*(2000:147). Ved å overprøve fakta kan jeg fortelle leseren at tilskuersnittet er missvisende. Ved å skildre intervjusituasjonen, og senere fotballkampen, viser jeg leseren kontrasten mellom Comitis virkelighet og realiteten. Ved å reflektere over

min egen metodebruk gir jeg leseren muligheten til å skape seg en nyansert forståelse av reportasjen.

9.5.2 Oppsummering

Det er evnen til å kombinere metoder som er grunnen til at jeg beholdt store deler av sekvensen med Comitis. Likevel var det ikke observasjoner eller situasjoner underveis i møtet som ble utfylt av Comitis direkte og indirekte sitater. Comitis virket veldig skråsikker i intervjuetsituasjonen og snakket om sin egen klubb samt den sørafrikanske eliteserien som utelukkende positiv etter fotball-VM 2010. Det meste av det han fortalte var selvfølgelig riktig og relevant, men senere i reportasjen viste det seg å være en forskjell på Comitis realitet og virkeligheten. Gjennom senere feltarbeid med denne reportasjen viste det seg at Comitis i noen situasjoner hadde smurt litt vel godt på.

Selv om jeg kuttet ned sekvensen der jeg møter Comitis anså jeg informasjonen fra dette møtet som så viktig for reportasjens utforming og uttrykk at den ikke kunne bli noe mindre. Ifølge Steen Steensen skal et sitat utfylle observasjonen som metode.

Sitatet gir en forklaring på observasjonen [...] dette er derfor et godt eksempel på en kod kombinasjon av de to metodene. Den ene utfyller den andre. Intervjuet blir brukt til å forklare noe som er skildret. Informasjonen som kommer fram i sitatet, kunne man ikke fått ved kun å bruke observasjon som metode (Steen 2009:152).

Nå kan man hevde at det også hadde vært mulig å vise denne kontrasten ved bruk av en skjult forteller. Likevel mener jeg at min posisjon som tilstedeværende forteller i 1.person ga meg noen retoriske fordeler. 1.person-fortellerens evne til å reflektere åpent over forskjellige situasjoner kan hjelpe leseren med å trekke linjer som er opplagte for journalisten. Ved å reflektere over mine observasjoner under fotballkampen i lyset av dokumenterte faktadetaljer tydeliggjør jeg hvordan disse skildringene setter Comitis sitater i perspektiv og nyanserer dermed reportasjen. Thore Roksvold trekker frem akkurat disse tre metodene i sin definisjon av reportasjen i boken *Avisjangrer over tid*:

I en reportasje nøyer ikke journalisten seg med å registrere det andre har sagt eller skrevet. Fakta er heller ikke ferdig registrert. Journalisten oppsøker steder for å observere, personer for

å intervju og dokumenter for å referere. Journalisten følger forbindelseslinjer mellom opplysningene til ei helhetsframstilling av et emne (Roksvold 1997:24).

1.person-fortellerens evne til å reflektere åpnet over egen rolle og metodebruk ga meg muligheten til å trekke en forbindelseslinje mellom de tre metodene jeg anvendte meg av, for å skape en helhetlig framstilling av reportasjens tema. Det ville blitt vanskelig for en skjult forteller av flere grunner. For det første ville en skjult forteller hatt problemer med å vise leseren Comitiss uttalelser, da sitater ikke er foretrukket i den skjulte reportasjeformen og dialog med meg ville gjort meg synlig. For det andre har den skjulte fortelleren også, som nevnt tidligere, begrensede muligheter til å trekke inn faktainformasjon uten å bryte den skjulte fortellerens litterære form. Det ville derfor blitt vanskelig å vise leseren hvorfor tilskuersnittet ikke samsvarer med realiteten. Sist men ikke minst ville jeg som skjult forteller ikke kunne reflektere over egen metodebruk. Den skjulte fortelleren ville derfor fått vanskeligheter med å trekke forbindelseslinjer mellom de tre metodene. Metodene ville dermed stått alene og derfor fremstilt reportasjens tema som enten eller i stedet for at leseren selv danner seg et eget synspunkt mellom enten og eller. Dette gjør det vanskeligere for den skjulte fortelleren, men ikke umulig. Gjennom skildringer som tydeliggjør de observasjonene som skaper kontrast mellom de to fortolkede virkelighetene, vil leseren selv oppdage kontrasten. Lykkes journalisten gir det gjør han leseren aktiv. Leseren tenker selv, trekker linjer og konkluderer. Det er med andre ord ikke umulig for en skjult forteller å vise slike kontraster, men han er avhengig av en aktiv leser og at han selv har gode nok skildringer.

10. Jeg konkluderer

Siden en praktisk masteroppgave er todelt, er også min konklusjon todelt. Siden den teoretiske delen av oppgaven min baserer seg på den praktiske delen vil konklusjonen til den teoretiske delen av oppgaven være mer omfattende. Likevel vil jeg konkludere ut ifra begge delenes problemstilling.

10.1 Reportasjenes konklusjon

Hvilken arv har fotball-VM etterlatt seg til innbyggerne av Cape Town?

En reportasje er ikke nødvendigvis ute etter å finne et entydig svar, men heller å belyse sakens natur. En av karakteristikkene til 1.person-reportasjen er nettopp å vise leseren journalistens

fortolkningsprosess av virkeligheten. Reportasjeformens egenart viser, i så måte, en subjektiv prosess som preges av journalistens vinkling. Gjennom en transparent fremgangsmåte har jeg gitt leseren muligheten til å fortolke virkeligheten sammen med meg. Jeg lar leseren ta del mitt metodiske arbeid, og mine subjektive refleksjoner rundt kilder, steder og mennesker som preger reportasjene mine. Som jeg skrev innledningsvis, finnes det heller ikke noe entydig svar på problemstillingen som trigget min interesse for reportasjenes tema.

Ideelt sett skal arrangementer som OL og store fotballmesterskap etterlate seg en arv som kan prege en hel generasjon. Mine reportasjer viser at store investeringer, som med Cape Town Stadium, i dag ikke har noen praktisk funksjon. Den mangelfulle kollektivtransporten i byen har på en annen side fått et løft. Selv om den fremdeles ikke utnytter sitt fulle potensial blir tilbudet stadig bedre. At tilbudet utvider seg et år etter at VM ble ferdigspilt er et bevis på at dette er en konkret og nyttig arv etter fotball-VM. Den viktigste og mest nyttige arven er likevel alt for liten. Football for Hope-senteret midt i Khayelitsha hjelper ukentlig flere hundre barn med lekser, AIDS-awereness og en mye trengt trygg sosialiserings-arena. Som jeg peker på i reportasjen min om dette senteret, blir kontrasten stor og urettferdig når et overflødig fotballstadion, uten nytteverdi, kostet Cape Town 2292 Football for Hope-senter, og driftes årlig med røde tall i byens budsjett. Et Football for Hope-senter fordelt på 1,5 millioner mennesker er rett og slett for lite.

Som jeg nevnte i innledningen av denne oppgaven finnes det også en arv etter et slikt mesterskap man ikke kan måle i kroner og rand. Vanlige folk jeg snakket med pekte på en nasjonsbyggende effekt, folk kom nærmere hverandre. Rainbow nation ble relansert³. Andre mente igjen at den urettferdige arven etter VM viser at alt er som før i Sør-Afrika. Shooz Mekuto pekte på at VM skapte en høyere standard i det sørafrikanske samfunnet. Justin Sylvester pekte på det faktum at VM genererte flere tusen jobber som gjør at flere tusen arbeidere i dag sitter igjen med en nyttig arbeidserfaring og en bedre CV. Det gir en pekepinn på en potensiell arv det først er mulig å konkludere med i fremtiden.

³ Rainbow Nation var en visjon som ble lansert av den sørafrikanske erkebiskopen Desmond Tutu. Uttrykket skulle beskrive det sørafrikanske samfunnet etter apartheid

10.2 Teoriens konklusjon

Hvordan påvirker journalistens fortellerposisjon leserens evne til å fortolke fortellende journalistikk der tema er lagt til en fremmed kultur?

I denne oppgaven har jeg pekt på forskjellige egenskaper ved to forskjellige fortellerposisjoner innen fortellende journalistikk. For å tydeliggjøre hvordan journalistens fortellerposisjon er avgjørende for leserens fortolkning av et en fortellende reportasje, valgte jeg den fortellerposisjonen som er mest forskjellig fra den jeg selv benyttet meg av i den praktiske delen av denne oppgaven. 1.person fortelleren og den skjulte fortelleren har fundamentalt forskjellige fremgangsmåte for hvordan de fremstiller virkeligheten. ”In realist reports, the dominant function of the narrative is to reveal an interpretation; in modernist reports it is to show how an interpretation is constructed”(Eason,1990:199). Dette sitatet har jeg brukt tidligere i oppgaven, men det er så relevant for problemstillingen at jeg vil bruke det som utgangspunkt for min konklusjon. Sitatet viser den fundamentale forskjellen på hvordan de to fortellerposisjonene gir leseren forskjellige muligheter til å fortolke virkeligheten. Mens den skjulte fortelleren viser leseren en allerede fortolket virkelighet, mens 1.person-fortelleren viser leseren hvordan den presenterte virkeligheten er blitt til. I denne oppgaven har jeg gjennom teori, drøfting og eksempler fra mine egne reportasjer vist hvorfor det er sånn.

Gjennom denne oppgavens drøftingsdel har jeg vist flere eksempler på hvordan 1.person-fortellerens subjektive tilstedeværelse gir leseren innsyn i det journalistiske produktet. I reportasjer som er skrevet fra en annen kultur er denne tilstedeværelsen ekstra viktig. Den subjektive tilstedeværelsen gir nemlig leseren hermeneutiske fordeler. Disse fordelene er helt essensielle for leserens mulighet til å fortolke et journalistisk produkt der tema er lagt til en fremmed kultur. Ifølge den hermeneutiske læren handler forståelse og fortolkning om å forstå den som fortolker. 1.person-fortelleren ærlige egenskap viser journalisten i sitt metodiske arbeid. Leserens er med journalisten i møter med kilder og tar del i subjektive observasjoner og refleksjoner. Dermed oppstår det en forbindelse mellom leserens forståelseshorisont og journalistens. Denne forbindelsen er helt essensiell for at leseren skal forstå journalistens fortolkningsprosess.

I innledningen skrev jeg at den teoretiske delen av oppgaven min, blant annet, ville handle om 1.person-fortelleren og den skjulte fortellerens forskjellige retoriske og hermeneutiske egenskaper. Retorikk og journalistikk handler om å overbevise mottakeren om at det som blir

formidlet er relevant og viktig. I retorikk-kapittelet forklarte jeg hvordan 1.person-fortelleren har muligheten til å spille på alle de retoriske appellformene, logos, etos og patos. Det gir journalisten muligheten til å opplyse, forklare og underholde. Denne egenskapen henger sammen med 1.person-fortellerens tydelige subjektive tilstedeværelse i det journalistiske produktet. Det tilstedeværende ”jeg”-ets narrative egenskaper gjør dessuten journalisten til en handlende retor. Dermed skapes en personlig kontakt med leseren som journalisten er avhengig av for å spille på de tre appellformene, da disse er myntet på talerkunst. Med andre ord får 1.person-fortelleren sine retoriske egenskaper gjennom sin subjektive tilstedeværelse. Den skjulte fortelleren har et fundamentalt annet utgangspunkt da han ikke er tilstede i teksten.

Som jeg nevnte innledningsvis er et hvert journalistisk produkt avhengig av å overbevise mottakeren. For å overbevise er journalisten avhengig av at mottakeren forstår det han formidler. Gjennom 1.person-fortellerens evne til vise leseren hvordan den virkeligheten han presenterer er blitt til, gir journalisten leseren en dypere og mer inngående forståelse av det journalistiske produktet. Som jeg har nevnt tidligere i denne oppgaven er det ikke alle reportasjetema som egner seg til å bruke et eksplisitt ”jeg”. På samme måte er det ikke alle reportasjetema som egner seg til å bruke en skjult forteller. Til tross for det har jeg i denne oppgaven vist at 1.person-fortellerens ærlige egenskaper gir journalisten fordeler som gjør det enklere å takle flere forskjellige reportasjesituasjoner og tema.

LITTERATURLISTE

Allern, Siggurd (2001) *Nyhetsverdier: Om markedsorientering og journalistikk i ti norske aviser*, Kristiansand: IJ – forlaget

Bech-Karlsen, Jo ([1984]1998) *Avisreportasjen: Journalistenes store personlige utfordring*, Oslo: Universitetsforlaget

Bech-Karlsen, Jo (2000) *Reportasjen*, Oslo: Universitetsforlaget

Bech-Karlsen, Jo (2007) *Åpen eller skjult: Råd og uråd i fortellende journalistikk*, Oslo: Universitetsforlaget

Dalviken, Linda (2005) *Fortellende journalistikk i Norden*, Kristiansand: IJ – forlaget

Eide, Elisabeth ([1996]2001) *"De der nede": Reportasje utenfor allfarvei*, Kristiansand: IJ – forlaget

Fabricius, Julie og Roksvols, Thore (2000) *Anvendt retorikk: Tag sproget i munden*, København: Akademisk Forlag

Fossum, Egil (1991) *Er nå det så sikkert?: Journalistikk og kildekritikk*, Gjøvik Cappelens Forlag

Grieg, Nordhal (1937) *Spansk sommer*, Oslo: Gyldendal Norsk Forlag

Isager, Christiane (2006) *Skribenten der skaber sig: Günter Wallraff og Hunter S. Thompson som mønstre for retorisk handlekraft i den spektakulære personlige reportage*, København: Ph.d.-afhandling

Krogh, Christian ([1921] 1989) *Kampen for tilværelsen*, Oslo: A-gruppen Bok og Papir

Krogh, Thomas (2009) *Hermeneutikk: Om å forstå og fortolke*, Oslo: Gyldendal Norsk Forlag

Larsen, Kristiane (2009) *Medmenneske først, journalist etterpå: En praktisk-teoretisk studie av konfliktsonene i den litterære journalistens møte med sårbare kilder og deres privatsfære*, Masteroppgave, Universitetet i Oslo

Roksvold, Thore (1997) *Avissjangerer over tid*, Fredrikstad: Institutt for journalistikk

Sims, Norman (1990) *Literary Journalism in the Twentieth Century*, New York: Oxford University Press

Steensen, Steen (2009) *Stedets sjanger: Om moderne reportasjelijournalistikk*, Kristiansand: IJ – forlaget

Wolfe, Tom ([1973]1975) *The New Journalism*, London: Picador

Artikler

Rodum, Elisabeth (2010) Afrika-Ekspert: -VM tegner til å bli en suksess. *Aftenposten* [aftenposten.no] URL: <http://www.aftenposten.no/nyheter/uriks/article3687203.ece> (08.09.2011)

